

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Diplomová práce

2013

Hana Krasanovská

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Diplomová práce

Výroba a distribuce keramiky ve městech

13. - 15. století

Hana Krasanovská

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra archeologie

Studijní program Historické vědy

Studijní obor Archeologie

Diplomová práce

Výroba a distribuce keramiky ve městech

13. – 15. století

Hana Krasanovská

Vedoucí práce:

Doc. Mgr. Karel Nováček, Ph.D.

Katedra archeologie

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2013

Prohlašuji, že jsem práci zpracoval(a) samostatně a použil(a) jen uvedeníých pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2013

.....

Na tomto místě děkuji svému vedoucímu práce, doc. Mgr. Karlu Nováčkovi za cenné rady a podporu, které mi během konzultací poskytl.

Dále chci poděkovat všem muzejním archeologům a pracovníkům archeologických společností, kteří mi poskytli přístup k nálezovým zprávám a přiblížili mě tak k mému vytyčenému cíli.

Zvláštní poděkování si však zaslouží Mgr. Nikola Rayman a Mgr. Markéta Macků, jejichž rady a doporučení jsem se snažila plně využít.

Svým rodičům.

OBSAH

I.	ÚVOD	10
II.	VYMEZENÍ TÉMATU	13
II.1.	Vymezení chronologické	13
II.2.	Vymezení geografické	13
II.3.	Pramenná základna.....	14
II.4.	Terminologie, metoda a cíle	18
II.4.1.	Deskriptivní systém	18
II.4.2.	Model „výrobně-distribučního okruhu“	20
III.	STŘEDOVĚKÉ HRNČÍŘSTVÍ.....	24
III.1.	Srovnávací literatura	24
III.2.	Výrobní technologie středověku.....	27
III.2.1.	Proces výroby.....	27
III.2.2.	Hrnčířské kolo	29
III.2.3.	Hrnčířský kruh.....	30
III.2.4.	Hrnčířské pece.....	31
III.3.	Společenské a hospodářské postavení středověkých hrnčířů.....	33
IV.	KERAMICKÁ PRODUKCE MĚST.....	35
IV.1.	Blovice	36
IV.1.1.	Nástin nalezené keramiky kuchyňské a stolní	36
IV.1.2.	Shrnující interpretace	37
IV.2.	Bor	37
IV.2.1.	Nástin vývoje místní keramiky kuchyňské a stolní.....	38
IV.2.2.	Doklady produkce cizí provenience	39
IV.2.3.	Shrnující interpretace	43
IV.3.	Domažlice	44
IV.3.1.	Nástin místní produkce keramiky kuchyňské a stolní.....	45

IV.3.2.	Shrnující interpretace	47
IV.4.	Horažďovice.....	48
IV.4.1.	Nástin místní produkce keramiky kuchyňské a stolní.....	48
IV.4.2.	Shrnující interpretace	49
IV.5.	Horšovský Týn.....	50
IV.5.1.	Nástin místní produkce keramiky kuchyňské a stolní.....	50
IV.5.2.	Shrnující interpretace	51
IV.6.	Cheb.....	51
IV.6.1.	Nástin vývoje místní keramiky kuchyňské a stolní.....	52
IV.6.2.	Doklady produkce cizí provenience	56
IV.6.3.	Shrnující interpretace	56
IV.7.	Kašperské Hory	57
IV.7.1.	Nástin místní produkce keramiky kuchyňské a stolní.....	58
IV.7.2.	Shrnující interpretace	59
IV.8.	Kladruby	60
IV.8.1.	Nástin vývoje produkce keramiky kuchyňské a stolní.....	61
IV.8.2.	Doklady produkce cizí provenience	62
IV.8.3.	Shrnující interpretace	63
IV.9.	Klatovy	63
IV.9.1.	Nástin místní produkce keramiky kuchyňské a stolní.....	64
IV.9.2.	Doklady produkce cizí provenience	65
IV.9.3.	Shrnující interpretace	66
IV.10.	Nepomuk	67
IV.10.1.	Nástin nalezené keramiky kuchyňské a stolní	67
IV.10.2.	Doklady produkce keramiky cizí provenience	69
IV.10.3.	Shrnující interpretace	69
IV.11.	Písek.....	69
IV.11.1.	Nástin vývoje produkce keramiky kuchyňské a stolní.....	70
IV.11.2.	Shrnující interpretace	71
IV.12.	Planá	71
IV.12.1.	Nástin místní produkce keramiky kuchyňské a stolní.....	72
IV.12.2.	Shrnující interpretace	73
IV.13.	Plzeň	73

IV.13.1.	Nástin vývoje místní keramiky kuchyňské a stolní.....	74
IV.13.2.	Doklady produkce cizí provenience	76
IV.13.3.	Shrnující interpretace	76
IV.14.	Sokolov	77
IV.14.1.	Nástin místní produkce keramiky kuchyňské a stolní.....	77
IV.14.2.	Shrnující interpretace	78
IV.15.	Starý Plzenec.....	79
IV.15.1.	Nástin nalezené keramiky kuchyňské a stolní	80
IV.15.2.	Shrnující interpretace	81
IV.16.	Strakonice	82
IV.16.1.	Nástin místní produkce keramiky kuchyňské a stolní.....	82
IV.16.2.	Shrnující interpretace	83
IV.17.	Sušice	84
IV.17.1.	Nástin místní produkce keramiky kuchyňské a stolní.....	84
IV.17.2.	Doklady produkce cizí provenience	85
IV.17.3.	Shrnující interpretace	85
IV.18.	Tachov	86
IV.18.1.	Nástin vývoje místní keramiky kuchyňské a stolní.....	87
IV.18.2.	Doklady produkce cizí provenience	89
IV.18.3.	Shrnující interpretace	90
IV.19.	Volyně.....	92
IV.19.1.	Nástin vývoje produkce keramiky kuchyňské a stolní.....	93
IV.19.2.	Doklady produkce cizí provenience	94
IV.19.3.	Shrnující interpretace	94
V.	VÝROBNĚ-DISTRIBUČNÍ OKRUHY ZÁPADNÍCH A JIHOZÁPADNÍCH ČECH	96
V.1.	„Chebský“ výrobně-distribuční okruh.....	98
V.2.	„Plzeňský“ výrobně-distribuční okruh	99
V.3.	„Jihočeský“ výrobně-distribuční okruh.....	101
V.4.	„Českoleský“ výrobně-distribuční okruh.....	101
V.5.	Závěrečná interpretace	102

VI.	ZÁVĚR	104
VII.	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	106
VII.1.	Publikovaná literatura	106
VII.2.	Nepublikované nálezkové zprávy a literatura.....	114
VII.3.	Použitý software	118
VIII.	SEZNAM POUŽITÝCH KERAMICKÝCH TŘÍD	120
VIII.1.	Kladruby	120
VIII.2.	Plzeň	122
VIII.3.	Kašperské Hory	125
VIII.4.	Nepomuk	126
IX.	RESUMÉ	129
X.	PŘÍLOHY	130
XI.	SEZNAM ZKRATEK	147

I. ÚVOD

Keramické výrobky jsou nejčastějším archeologickým pramenem zachytilným na archeologických výzkumech (i z toho důvodu, že hrnčíři vyráběli předměty každodenní spotřeby) a nezdá se, že by byly i jediným pramenem, který umožňuje chronologické zařazení ostatních artefaktů, jak movitých, tak i nepohyblivých objektů. Jako takový druh artefaktu nám udává množství informací, které lze analyzovat a využít k navržení odpovědí na mnoho otázek, které si na počátku stanovujeme (Nekuda – Reichertová 1968, 5; Nekuda 1963, 57; Vařeka 1998, 123; Frýda – Rožmberská 1991; 29).

Řada prací se zabývá keramickým zbožím pouze jako prostředku k relativnímu datování objektů, vrstev atd. Z hlediska sledovaných otázek v průběhu historie zájmu badatelů můžeme studium keramiky rozdělit na tři fáze (dle Orton – Tyers – Vince 1993): 1) fáze umělecko-historická, 2) fáze typologická, 3) fáze kontextuální (Orton – Tyers – Vince 1993, 3-13).

V počátcích archeologického studia (tedy v nejstarší fázi umělecko-historické) se badatelé soustředili pouze na „lepší“ keramické zboží a objekty jejich zájmu byly celé nádoby. V navazující fázi typologické (souvisí s nárůstem keramického materiálu v 2. polovině 19. století) se již začalo spolu s keramickými nálezy sledovat i stratigrafické rozvrstvení a důraz byl kladen na chronologický vývoj (rovina vertikální) a regionálně-prostorovou distribuci (rovina horizontální). Kontextuální fázi odstartovala práce americké autorky A. O. Shepard, která studovala keramiku z mnoha úhlů (nejen z hlediska chronologie, ale především distribuce a technologického vývoje). V této fázi archeologického zkoumání se začíná využívat široké spektrum vědeckých technik (formalizace postupů, využití přírodovědných metod atd.). Do popředí pak vystupuje zájem o postdepoziční procesy, a o význam keramického zboží

v době svého užívání v porovnání s tím, co nacházíme dnes (Orton – Tyers – Vince 1993, 3-13; Macháček 2001, 8; Salač 1998, 7).

Obecně lze studium keramických výrobků dnes vydělit na tři základní témata: 1) výroba keramiky, 2) užití keramiky, 3) proces archeologizace (Boháčová 1995, 122-125; Jervis 2011, 1). Otázky, které si kladu, rozhodně neobsahují pouhé odkud, kam, co a kdy. Zodpovězení těchto otázek nestačí, je třeba se ptát také proč, zvláště u předmětu pro středověkého člověka tak nepostradatelného (případně dosti těžko nahraditelného; Varadzin 2009, 99). Já se pokusím sledovat *keramiku* především z hlediska technologie, organizace a produkce na úrovni **výroby**, ve vztahu k **užití** keramiky poté spotřebu, směnu/obchod – distribuční okruhy, problematiku importů a nakonec samozřejmě **chronologický** vývoj keramického zboží.

Důraz kladu zejména na studium *užití keramiky*, jež slouží k poznání ekonomické a kulturní úrovně společnosti a dále k interpretaci kontaktů určitých měst na základě distribuce (Boháčová 1995, 122, 124).

Cílem mé práce tedy není jen popsat formu kuchyňské a stolní keramiky vyskytující se v každém ze zkoumaných měst a jejich proměnu v průběhu času (tzv. *pouze popsat nález z morfologického a technologického hlediska*), ale i pokusit se rekonstruovat **distribuční keramické okruhy nižšího/vyššího řádu**, kdy budu sledovat distribuci konkrétních technologicko-morfologických skupin (v časovém vývoji i současné perspektivě), a zasadím je do sociálního a ekonomického kontextu.

Pojem keramického „výrobně-distribučního okruhu“ byl zvláště v devadesátých letech minulého století hojně diskutován v rámci studia raně středověké keramiky (Boháčová 1993; Boháčová 1995; Tomková 1993; Meduna 1993; Bubeník – Frolík 1995). Distribuční okruhy koncem devadesátých let aplikoval P. Vařeka na keramiku produkovanou ve

vrcholném a pozdním středověku na území Čech (Vařeka 1998). Tímto impulsem však diskuze a další studium výrobně-distribučních okruhů (v rámci vrcholně až pozdně středověké keramiky) na více než desetiletí utichá.

Rozhodla jsem se model *výrobně-distribučního okruhu*¹ aplikovat na území západních a jihozápadních Čech včetně Chebska a Sokolovska, v průběhu 13. – 15. století. Samotná identifikace výrobních center a keramických distribučních okruhů je však přímo závislá na stavu výzkumu (Jervis 2011, 6). K jejich poznání používám publikovanou literaturu a doplňuji ji studováním informací z nálezových zpráv.

¹ Pojem definován v kapitole II.4.2.

II. VYMEZENÍ TÉMATU

II.1. Vymezení chronologické

Období, které jsem si po značném uvážení zvolila, odpovídá počátkům měst v průběhu 13. století (spíše v jeho druhé polovině) až po dobu přelomu 15. a 16. století. Jedná se tedy o období vrcholného a pozdního středověku.

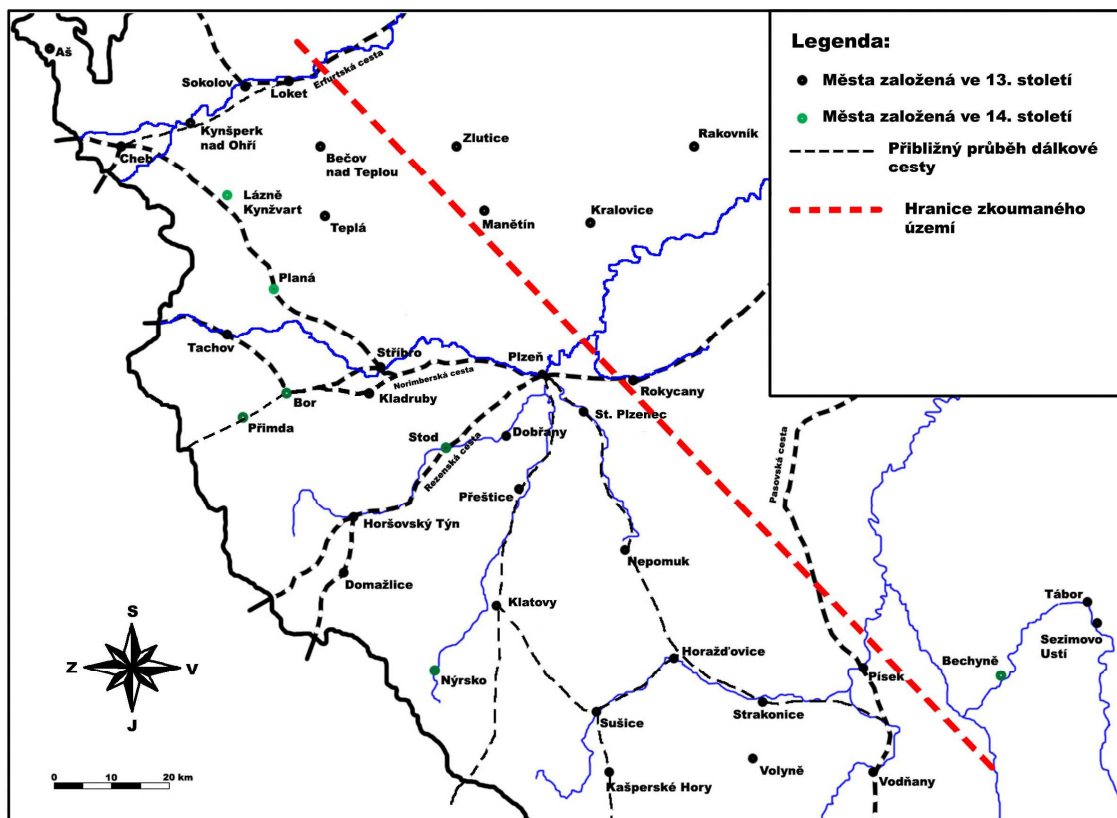
Po první předběžné interpretaci jsem se rozhodla toto období rozdělit do dvou stupňů². **První stupeň** odpovídá rozmezí 2. poloviny 13. století – 1. poloviny 14. století, který se týká posledních dozvuků keramiky hradištní a nastoupení nových technologií (Klápště 1983, 454-455). **Druhý stupeň** koresponduje s obdobím 2. poloviny 14. století až k počátkům 16. století. Tyto dva časové úseky jsem si zvolila pro porovnání rozšíření jednotlivých výrobně-distribučních okruhů, jejichž přibližné hranice se pokusím znázornit na mapě.

II.2. Vymezení geografické

Důležité bylo stanovit si i geografickou oblast, jejíž keramická produkce by posloužila k nadregionálnímu srovnání a měla by potenciál pro vydělení menších individuálních oblastí s odlišnou formální stránkou keramického zboží.

Zájmové území jsem nedefinovala podle současného územněsprávního členění ani dle historického rozčlenění českých zemí, nýbrž modelově jsem si stanovila západní a jihozápadní Čechy (obr. 1) jako předmět mého hlavního bádání s tím, že pokud se mi dané území nepodaří vlivem uniformity keramického zboží rozčlenit na distribuční okruhy, rozšířím ho.

² Více k pojmu *stupeň* a *fáze* (Neustupný 2010, 124).



Obr. 1

Nejvhodnější se mi zdálo území vymežit přímoú linií, která mi bez větších problémů stanovila přesný počet měst, kterými jsem se zabývala (obr. 1).

II.3. Pramenná základna

Jak už jsem v úvodu informovala, snažila jsem se shromáždit co nejvíce dosavadních poznatků o středověké keramice z odborné literatury, které jsem doplnila svým průzkumem nepublikovaných nálezových zpráv většinou pocházejících ze záchranných archeologických výzkumů ve městech západních a jihozápadních Čech. Tuto pramennou základnu mohu rozdělit do tří kategorií:

1. Zdroje obsahující detailní popis jednotlivých nádob a kresebnou dokumentaci.

2. Zdroje o keramických nálezech, odpovídající na teoretické otázky, které většinou nekorespondují s mými otázkami a uvádějí poznatky takovým způsobem, který je pro mě v zásadě nepoužitelný.
3. Zdroje, které uvádějí stručné informace o nalezené keramice a jsou spíše charakteru shrnujícího s kresebnou dokumentací vybraného keramického zboží.

Vycházela jsem z předpokladu, že tak velká centra jako jsou Plzeň, Cheb, Klatovy či Domažlice (jejichž keramickou produkci jsem zkoumala v první etapě) byly zásobovány hned od několika hrncířů zároveň (Vařeka 1998, 126), ale také produkovaly své výrobky pro své okolí (periferii). Ale jaká byla situace ve městech menšího významu a zvláště rozlohy?

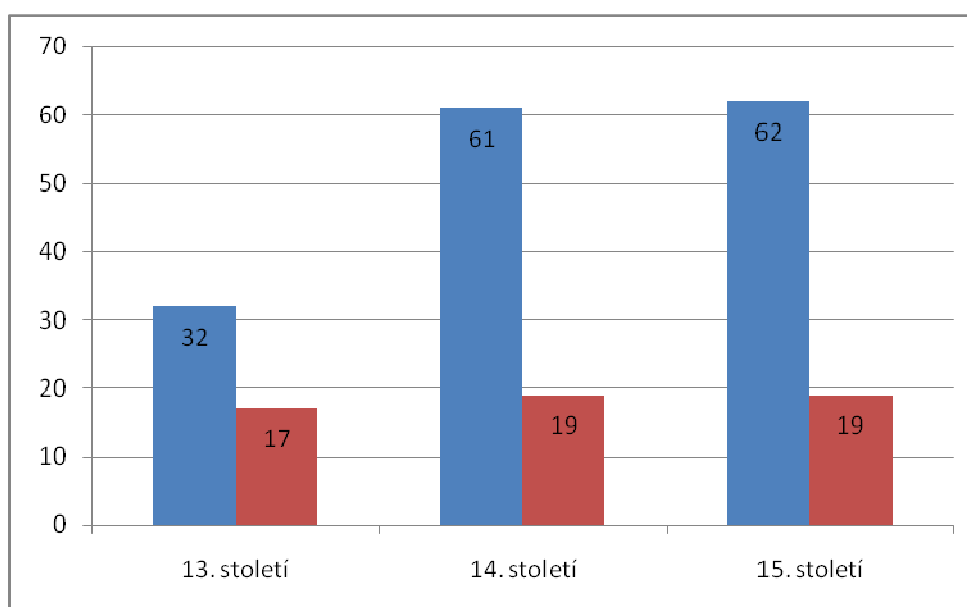
Jak jsem výše naznačila, nebudu se zabývat jen významnými centry, ale pokusím se zde prezentovat i víceméně kusé informace o městech menšího významu³. Samozřejmě existují města (musím konstatovat jejich absolutní převahu), ke kterým prozatím žádné keramické nálezy z období vrcholného a pozdního středověku v podstatě neexistují (nebo nemají statistický potenciál), buď z důvodu negativních zjištění či absence archeologických výzkumů nebo z důvodu nezpracování keramického nálezového fondu (ať už do publikovaného článku či nálezové zprávy). Z celkového poměru 68 sledovaných měst⁴ právě k 47 městům z výše uvedených důvodů chybí publikované informace o keramickém zboží (nepočítaje informace z nálezových zpráv). Zbývajících 21 měst pak v menší či větší míře vykazují publikované informace o keramických výrobcích, a pokud tyto informace

³ Tedy města s menší rozlohou, města poddanská, duchovenská atd. (viz. Hoffmann 2009)

⁴ Dle Hoffmanna 2009.

nebudou příliš nesourodé, budou tak předmětem mého oblastního srovnání⁵.

Graf č. 1 nám dále ukazuje zastoupení sledovaných měst v jednotlivých stoletích. Ve 13. století existovalo v mnou sledovaném území 32 měst, ovšem keramická produkce⁶ je publikována jen u 17 z nich. Ve 14. století počet měst značně narůstá, ne však příliš informace o nálezech keramického zboží. Z celkových 61 lokalit jsou informace o kuchyňské a stolní keramice známy jen z 19 měst. Podobná je situace v 15. století (dle Hoffmanna 2009).



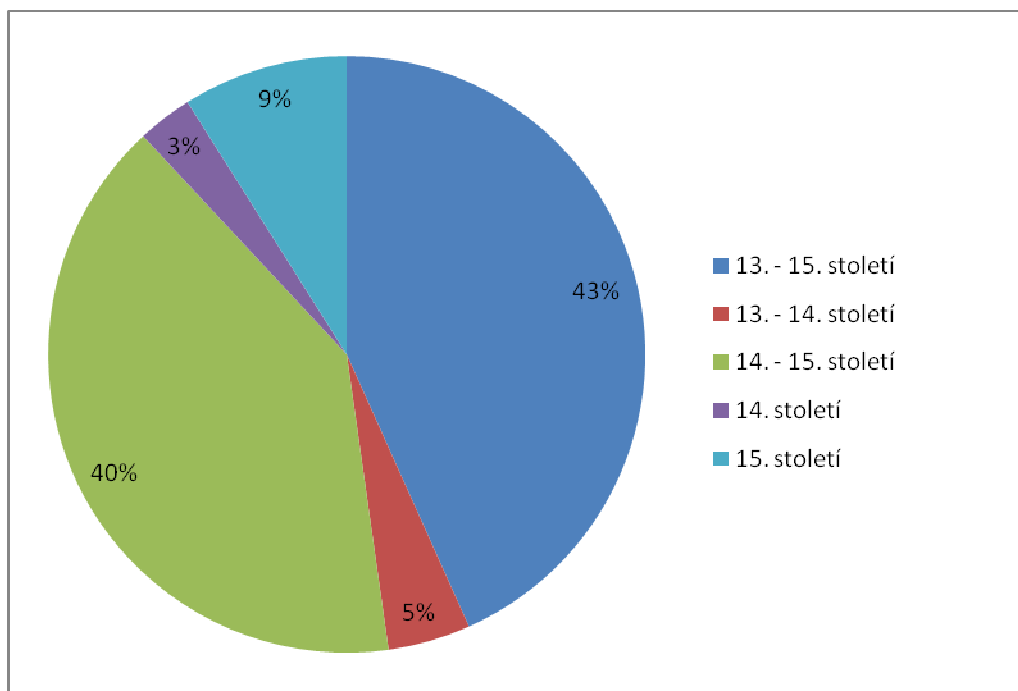
Graf č. 1

Již na grafu č. 1 vidíme, že ne všechny lokality měly statut města po celé období vrcholného středověku. Tuto situaci objasním v následujícím grafu č. 2. Můžeme konstatovat, že 29 lokalit mají statut města v celém sledovaném období. Pouze 3 města zastupují kategorii 13. – 14. století. Jejich statut měst v 15. století z různých důvodů mizí. 27 měst bylo založeno či povýšeno (případně v tomto období byla

⁵ Porovnání vychází z Archeologické databáze Čech, verze ARCHIV 3.1., kdy jsem jako kritéria uvedla do kolony KULTURA zkratky vstred, stredo nebo vs.1, vs.2.

⁶ Myšlena keramická produkce v rozmezí 13. – 15. století.

uvedena první písemná zmínka o městském statusu) až ve 14. století a přetrvává dále do století následujícího. Dvě lokality jsou městy pouze ve 14. století a 6 měst vzniká až v 15. století (dle Hoffmanna 2009).



Graf č. 2: N=67

Musím konstatovat, že velké množství keramického materiálu je při archeologických výzkumech vyzvednuto z objektů, které byly středověkými obyvateli měst vymezeny k deponování odpadu (vhodný pro chronologický rozbor z hlediska podílu reziduální složky⁷). Jedná se o jímky, případně studny, které po ztrátě prvotní funkce posloužily jako další možnost pro ukládání odpadu. Jímky byly zřizovány od 2. poloviny 13. století a byly v zásadě umísťovány v nezastavěné části parcely (ojediněle je doloženo ukládání odpadu v sudech zapuštěných do země). Často však nastávají problémy s otázkou chronologického vývoje z důvodu vybírání odpadních jímek a studen po mechanických vrstvách bez větší možnosti sledování stratigrafických vrstev. Dále také musí být brán zřetel na skutečnost, že odpadní jímky byly plně nebo

⁷ Více k problému reziduality v městských souvrstvích (Nováček 2003).

částečně čištěny (Nováček 1999a, 15; Nováček 2003, 138; Orna 2011, 6-7; Fröhlich 2002, 139). Keramické nálezy z odpadních jímek však na mnou vytyčeném území známe pouze z těchto měst: Plzně (ovšem ve velkém množství), Kašperských Hor a Písku.

Méně se poté setkáváme s doklady hrnčířských pecí a dílen, které přímo dokládají přítomnost hrnčířského řemesla ve městech (např. Frýda 1992; Procházka 1983; Doubová – Nechvátal 1996). Doklady hrnčířských dílen máme z měst Domažlic, Horšovského Týna, Horažďovic, Plzně a Tachova.

Některé keramické soubory, se kterými jsem pracovala, pocházejí ze specifického prostředí. V první řadě jde o objekty rezidenčního a správního charakteru (hrady, zámky, tvrze), které jsou umístěny buď přímo v městském areálu, nebo mají na něj přímou návaznost. Z tohoto prostředí máme zastoupené keramické nálezy v Boru, Sokolově, Strakonících a Volyni. Z prostředí duchovního jsem vzala v úvahu pouze keramické soubory z benediktinského kláštera v Kladrubech.

II.4. Terminologie, metoda a cíle

II.4.1. Deskriptivní systém

Prameny obsahující detailní popis nádob jsem převedla do mnou navrženého deskriptivního systému, kde lze jednotlivé kvality rozdělit do třech hlavních kategorií:

1. *Technologie výroby*. Těmito kvalitami se snažím sledovat suroviny, ze kterých hrnčíři své nádoby vyráběli; dále pak sleduji úroveň a možnosti výroby atd. Sledované kvality: **forma výpalu**, barva, **struktura keramické hmoty (příměsí – charakter a množství)**, **úprava povrchu**.

V posledních desetiletích (od devadesátých let) se výrazně setkáváme s pojmem keramická třída, která je obecně charakterizována technologií vytváření keramických výrobků. Dá se říci, že keramická třída je pomůckou pro formalizované zpracovávání keramických souborů (Vařeka 1998, 124-125; Orna 2011, 12). Je definována podle makroskopicky postižitelných vlastností (Vařeka 1998, 124-125; Orna 2011, 12):

- A. Hlína (charakter příměsí)
- B. Povrch (textura, druhy povrchové úpravy, modelace)
- C. Výpal (tvrdost, chemismus)
- D. Barva

Jako pátá složka rozlišení podobných keramických tříd je *afinita*, která uvádí rozdílové znaky (Orna 2010, 16).

Ne všechny znaky zahrnující pojetí keramické třídy jsou však stejně důležité. Barva (závislá na dosažené teplotě, délce výpalu a přítomnosti kyslíku) může být zavádějící, jelikož mohlo dojít například k druhotnému výpalu již po zániku artefaktu (Bubeník – Frolík 1995, 127-130).

2. *Morfologie*. Sleduji kvality, jako jsou např. **druh nádoby, tvar těla, profilaci okraje**, přítomnost ucha, atd.

U kvalit typu *profilace okraje* nebo *typ výzdoby* používám (pokud to grafická dokumentace dovoluje) číselné kódy. Tyto kódy získávám z již publikovaných typářů, které jsou online dostupné na internetové adrese společnosti ZIP (<http://www.zip-ops.cz/keramikaonline/>).

3. *Výzdoba*.

Takto vytvořený deskriptivní systém jsem po jeho vyplnění vyhodnotila v rámci jednotlivých městských celků pomocí dotazů. Tímto

způsobem jsem převedla pramennou základnu na jednotnou formu souhrnného záznamu. Ovšem je třeba uvést, že zdrojů, které uvádějí popis jednotlivých nádob, je malé množství a majoritní část z nich přece jen na závěr uvádí shrnující popis a význam keramického nálezového celku. Z toho vyplývá, že výsledky mé práce jsou tedy zcela závislé na kvalitě zhodnocení keramických nálezových souborů jednotlivých autorů.

II.4.2. Model „výrobně-distribučního okruhu“

Upřesnit definici pojmu jako je keramický okruh bylo jedním z úkolů 2. keramického kolokvia v Mikulčicích, které bylo věnováno metodickým a terminologickým otázkám studia raně středověké keramiky.

Model keramického okruhu, jak s ním pracuje I. Boháčová a J. Bubeník s J. Frolíkem v rámci raně středověké keramiky, jsem se pokusila aplikovat na keramiku pozdně středověkou související s produkcí měst (Boháčová 1995, 120, 125; Bubeník - Frolík 1995, 128-130).

Pracuji s modelem **výrobně-distribučního okruhu** jako s jednotkou vázající se na místo výroby (výrobního centra) a oblast distribuce (spotřeby). Tento model je tvořen na základě jedné či více *keramických skupin* (popř. *keramických typů*), které jsou interpretovány na principu **autorem přesně vymezených kritérií** a poměrů mezi nimi. (Boháčová 1995, 120, 125; Bubeník – Frolík 1995, 128-130; Tomková 1993, 119).

Nejnižší formy tvořící výrobně-distribuční okruh **nižšího/vyššího řádu** jsou *keramické typy*. Tento **typ** chápu jako soubor jedinců, který se vyznačuje shodnou formou technologie, stejnou základní morfologií (tvar nádoby, profilace okraje) a výzdobou. Za důležité **technologické znaky** považuji: 1) stopy technologie vytváření nádoby = vytáčení/obtáčení, odříznutí/podsýpka; 2) povrch; 3) příměsi – druh

a přibližné množství; 4) výpal. Všechny tyto znaky (celkem 7) by se pro určení *keramického typu* měly shodovat. Pokud tomu tak z nějakého důvodu⁸ není, mluvíme o *keramické skupině*. Ta musí být pro své oprávněné vymezení dostatečně odlišná od ostatního hrncířského zboží (srovnání Boháčová 1995, 120, 125; Bubeník – Frolík 1995, 127-130).

Výrobně-distribuční okruh vyššího řádu je vymezen, pokud se keramické skupiny (keramická produkce jednotlivých měst) shoduje přinejmenším ve 4 znacích ze 7 určených. Velkou míru důležitosti přisuzuji technologickému procesu, a proto pro určení keramického okruhu by se měly shodovat všechny jeho zastupující znaky, z nichž největší význam přiřkládám formě výpalu a charakteru příměsí⁹ (srovnání Bubeník – Frolík 1995, 128-130).

Spádovou oblast spotřeby (**V-D okruh nižšího řádu**) určité *keramické skupiny*, jejichž středem je *výrobní centrum*¹⁰, jsem vymezila pravidelnou kružnicí, o jejímž poloměru lze diskutovat. Pokud je pro nás centrum místo výroby a zároveň místo, kde dochází k nabízení zboží (k celkovému charakteru období a sledování otázek jde tedy o město), místo spotřeby není jen samotné centrum, ale i jeho nejbližší zázemí (spotřeba probíhá tady na mnoha roztroušených místech¹¹). Jakou vzdálenost (fyzickou) tedy byli lidé ochotni absolvovat, aby získali v tomto případě běžné keramické zboží? Dle W. Christallera a jeho teorie centrálních míst je tato vzdálenost závislá na nákladech (tedy

⁸ Všechny znaky nelze rekonstruovat, nebo se některé liší.

⁹ Pokud se neshoduje převažující forma výpalu a charakter příměsí, nejde podle mého názoru o stejný V-D okruh.

¹⁰ V tomto pojetí jde o město, jež je produkujícím místem *keramické skupiny*.

¹¹ Srovnej s pojetím pojmů centrum a centrální zboží od W. Christallera (anglický překlad: Baskin 1966).

na ekonomické vzdálenosti), ceně zboží, počtu obyvatel centra a hustoty osídlení v jeho okolí, příjmech, sociální struktuře a na blízkosti dalšího centra (Baskin 1966, 22). Jak ale odhadnout dosah zboží, když tyto znalosti nemáme?

Podívejme se na tento problém ze socio-ekonomického úhlu. Obecně byla města od počátku své existence obdařována řadou privilegií, mimo jiné i právem mílovým¹². Dodnes sice přesně nevíme, jaká vzdálenost je pro mílové právo určující, ale snad by mohlo jít zhruba o 9 km (Hoffmann 1992, 180-181; Pelant 1988, 147-148). Dále se setkáváme i s vymezením obvodů vymezené 1 českou mílí v oblasti studia raně středověkých center (11 km; srovnání Klápště 1994, 28).

Nejenom z předpokladů W. Christallera, ale i z proměn úrovně života člověka a jeho nároků na kvalitu vyplývá, že *dosah* je pro každý druh zboží na odlišných místech v různou dobu rozdílný (Baskin 1966, 22). Rozhodla jsem se proto, že pro období 13. století, kdy se sídelní struktura změnila, vymezím model s širší spádovou oblastí spotřeby (nižší stupeň výrobně-distribučního okruhu) na kružnici o poloměru 11 km. V období pozdního středověku s přibýváním výrobních center (měst) budu pracovat s užším okruhem o poloměru 9 km.

Jak už jsem naznačila v úvodu, zdrojem informací je mi publikovaná literatura, prostředkem deskriptivní systém a databáze, jež mi umožní srovnání lokalit, cílem poté definování konkrétních výrobně-distribučních okruhů. Jak už ve svém článku K. Tomková poznamenala, „*největším problémem není stanovit jednotlivé keramické okruhy, ale zjistit jejich systém ve vazbě na prostor a čas*“ (Tomková 1993, 119).

V rámci distribuce se dále pokusím zjistit „*proč*“ keramika byla předmětem šíření i do relativně vzdálených míst (problematika importů).

¹² K mílovému právu a dalším privilegiím např. Hoffmann 1992; Kejř 1998

Na tomto základě se budu snažit pochopit, jakou roli a význam měla keramika ve společnosti.

III. STŘEDOVĚKÉ HRNČÍŘSTVÍ

III.1. Srovnávací literatura

Počátky zájmu o *keramiku* u nás sahají do 1. poloviny 19. století. Jedna z nejstarších publikací, která se zabývá středověkou keramickou produkcí, pochází od majitele zvíkoveckého panství na Rokycansku: Matyáše Kaliny z Jäntensteina (Kalina 1836).

Jak jsem již podotkla v předchozích kapitolách, setkáváme se s literaturou zabývající se keramickými okruhy hlavně v oblasti raně středověké archeologie, kde byl donedávna tento model i hojně diskutován (např. Boháčová 1995; Bubeník – Frolík 1995; Tomková 1993, 119). Prací sice není mnoho, o to je důležitější je srovnat a dále studovat význam a užitečnost modelu. Vymezení keramických skupin a okruhů, zachycení trendu jejich výskytu a porovnání s výsledky z ostatních lokalit stejného rázu, vede k jejich detailnějšímu poznání a synchronizaci. Na tento základ pak lze napojit i nestratifikované soubory z jiných nalezišť (Boháčová 1993, 510).

V první řadě je třeba zmínit práci *Paměť krajiny středověkého Mostecka* (Klápště 1994). Práce J. Klápštěho se soustředí na postižení základních proměn osídlení, než na detailní rekonstrukci raně středověkého obrazu severozápadních Čech. Diskutuje se zde role Bíliny a Mostu v průběhu času a roli vesnického prostředí na přechodu mezi raným a vrcholným středověkem (11. – 13. století). Na základě úrovně archeologických poznatků vybral autor třicet lokalit z území zahrnující zhruba 600 km² (Klápště 1994, 8, 27). První část se zabývá výkladem terénních poznatků, které jsou v druhé části interpretovány z chronologického a kulturně-historického aspektu. Základní obvody Bíliny, Mostu, Žatce a Loun J. Klápště určil jednou českou mílí, tedy 11 km (Klápště 1994, 27-28).

Práce P. Vařeky se týká přímo keramické produkce období vrcholného a pozdního středověku (Vařeka 1998). V první řadě zde autor srovnává produkci dvou *výrobních center*, Prahy a Českého Krumlova, jejich proměny a odlišnosti především *v čase velkých změn* 13. století. Následně je srovnává s ostatními keramickými okruhy Čech na prahu vrcholného a pozdního středověku. Pohled P. Vařeky na problematiku distribučních okruhů je široký a zobecňující, např. nepostřehující rozdíly ve výrobě právě v západních a jižních Čechách v pozdním středověku (Vařeka 1998). Lze to chápat s ohledem na šířku území, které se snaží postihnout. V porovnání s prací P. Vařeky se já zabírám územím daleko menším a snažím se detailněji rozdělit autorův keramický okruh západních a jižních Čech ve vrcholném a pozdním středověku.

Starší publikace, která se zabývá jedním výrazným keramickým okruhem, je práce M. Zápotockého (Zápotocký 1978). V této době byl model distribučního okruhu ještě neuceleným pojmem. M. Zápotocký se ho nepřímo snaží definovat prostřednictvím „*oblastí červeně malované keramiky*“ vázané na území Litoměřicka, Ústecka a Děčínska. Jeho cílem je stanovit relativní chronologii keramického okruhu. Na základě analýzy popisu a obrazové dokumentace *keramických nálezů* pak dospěl ke třem okruhům: 1) vlastní oblast výskytu, 2) oblast smíšená (s výskytem jiné hrnčiny nezanedbatelného počtu), 3) oblast stopového výskytu (doklady dálkového obchodu; Zápotocký 1978, 171-173, 230). Jeho první okruh s *masovým* výskytem červeně malované keramiky mohou terminologicky srovnat s mým vymezením oblasti spádové, kdy jde o přímou distribuci místního trhu. Smysl práce (tedy stanovení chronologie) je sice odlišný od mnou vytyčených cílů a vyděluje pouze jeden výrobně-distribuční okruh, ale stále je tento článek aktuální a je jedním z prvních impulsů k širšímu studiu keramických okruhů.

Pro srovnání s širokým záběrem zmiňovaných prací chci ještě zmínit jednu z nejnovějších prací L. Varadzina (Varadzin 2009). Autor pracuje pouze s jednou lokalitou a studuje keramiku nalezenou v jejím

areálu, pracuje s ní tedy v opačném směru distribuce jako s příjemcem komodit z různých míst produkce. Zabývá se zde obecně známým problémem a to je určení provenience keramických nádob na základě složení keramické hmoty, která nese informace o místě svého původu. Výsledkem jeho analýz je poznání, že největší množství keramického zboží pocházelo z míst vzdálených 15-20 km a 22 km (vzdálenost Prahy vzdušnou čarou). 5 % z celkového počtu analyzovaných keramických souborů patří *libické* produkci vzdálené zhruba 40 km. Tato kilometráž podle autora odpovídá poznatkům již starších studií, kde fyzická vzdálenost distribučních okruhů v raném středověku odpovídala poloměru 30 až 50 km (Varadzin 2009, 99, 103, 110). Autor tímto závěrečným tvrzením nijak nerozlišuje distribuci místní/nadregionální, pouze poukazuje na překrývání jednotlivých okruhů a intenzivní užívání dopravních tras. Dle poznání autora o distribuované keramice, je možné distribuční okruhy rozdělit přinejmenším na dva: okruh běžně dostupné keramiky (určené kružnicí o poloměru 25-30 km) a další okruh již se zbožím, které je dostupné spíše výjimečně.

Když pomínu literaturu, která se zabývá podobným problémem jako má studie, musím zdůraznit, že poslední publikace syntetizující poznatky o keramice vrcholného a pozdního středověku v Čechách a na Moravě pochází z šedesátých let (Nekuda – Reichertová 1968). Od té doby nejenom že přibýlo velké procento dalších (zvláště stratifikovaných) keramických souborů, ale také se ve vysokém množství zvláště od počátku nového tisíciletí používají různé statistické/analytické metody.

Za posledních dvacet let bylo publikováno mnoho prací, které se zabývají dílčím zpracováním stratifikovaných keramických souborů z jednotlivých archeologických výzkumů. Jedna z posledních, které lze jmenovat, je práce *Depoziční a postdepoziční procesy středověké keramiky na parcelách Českých Budějovic* (Čapek 2010), jež je zaměřena na „*detailní analytický rozbor keramických souborů ze stratifikovaných situací*“ na jedné z parcel dnešního města (Čapek 2010, 5). Je třeba

zmínit i starší publikaci *Archeologie středověkého domu v Mostě* (čp. 226) vydanou v rámci sborníku *Mediaevalia archaeologica*, na jejíž podobě se podílelo mnoho autorů (Klápště ed. 2002), a která se netýká pouze formalizovaného zpracování keramiky.

III.2. Výrobní technologie středověku

Pojem *keramika* pod sebou skýtá množství dílčích kategorií, kterým se má studie nevěnuje. Zaměřila jsem se na nejčastěji nalezené druhy kuchyňské a stolní keramiky. Na prvním místě jde o hrnce, jichž se při archeologických výzkumech nalézají nejvíce, což činí z hrnce nepochybně nejpoužívanější nádobu. Používaly se především k vaření, což mělo vliv především na jejich vyšší spotřebu. Často vykazují známky očazení od způsobu vaření, které probíhalo na otevřeném ohni. Hrnce stály přímo v ohništi, což vedlo často k připálení pokrmu v důsledku nemožné regulace plamene (důvod k vyřazení do odpadu). Přirozeně z toho vyplývá, že se používalo více kuchyňské keramiky oproti stolní. Dále sleduji formální stránky džbánů, mís, pohárů a poklic. Další tvary kuchyňské keramiky, jako jsou konvice či lahve, jsou v literatuře uváděny pouze po málu (Nekuda – Reichertová 1968, 54-57; Orna 2011, 18-19; Krajčíc 1990, 105).

III.2.1. Proces výroby

K tomu, aby hrnčíř vyrobil nádobu, potřeboval keramickou hmotu, tedy *hlínu*. Jakým způsobem ji však zpracovával, nemáme přímých důkazů (Nekuda – Reichertová 1968, 31). Jíl nebo hlína mohla být těžena přímo ve městě (pravděpodobně spíše jen pro období zakládání měst, tedy 13. století a 14. století) nebo v jejich těsné blízkosti, popř. mohl být dovezen z nejbližšího zázemí (Čermáková 2011, 11). Složení keramické hmoty je velice důležité pro poznání, které techniky bylo použito k jejímu dalšímu zpracování, a to tvarování. (Nekuda – Reichertová 1968, 33).

Nejstarší technologický proces ručního tváření keramiky se zdá hnětení. Jiné archeologické interpretace uvádějí techniku „*tváření z válečků či pásků, vzájemně nikoliv prohnětených, nýbrž pasivně ve spirále kladených*“, či techniku „*pasivního tváření z prstencově vrstvených válečků či pásků*“ (Štajnochr 1998, 95).

Já sleduji pouze technologie středověkých hrnčírů od 13. století po přelom 15. století, kteří používali techniku obouručního vytáčení na setrvačných kruzích nebo tvarovali keramickou hmotu na hrnčířských kolech. Hrnčířské kolo je třeba roztáčet rukou, takže k dispozici k tvarování máme pouze jednu ruku (tzv. *obtáčení*), zatímco hrnčířský kruh (blokový či příčkový) je uváděn do pohybu nohou, takže hrnčířovi ruce byly zcela volné k tzv. *vytáčení* (Nekuda – Reichertová 1968, 33; Štajnochr 1998, 95; Skružný 2003, 117-118).

Určení technologie tváření (obtáčení x vytáčení) pouze na základě podsýpaného dna není jednoznačné. Jsou známé doklady ze slovenské zaniklé středověké osady Zalužany, kde tamní keramické výrobky byly zprvu vytočené na hrnčířském kruhu a po odříznutí dna opatřeny dnem novým (Nekuda – Reichertová 1968, 37; Bernhardt 2011, 69). Dokonce experiment publikovaný v monografii o keramické produkci města Plzně (Orna 2011) Tomášem Bernhardtem prokázal, „*že lze bez větších technických obtíží vytáčet na hrnčířském (nožním) kruhu nádoby, jejichž dna přitom nesou jasné stopy podsýpky*“ (Bernhardt 2011, 73). Musíme být tedy opatrní při interpretaci technologie tváření nádob a detailně zkoumat trasologii.

Při obouručním tváření na hrnčířském kruhu se využívá tzv. *kachlice* jako základ pro vytvoření víceméně libovolného tvaru. Kachlice lze samozřejmě doplnit další rezervou a teprve z nové rezervy tvořit další strukturní části (Štajnochr 1998, 102). Kachlici lze ovšem tvářet i při velice malých otáčkách např. na hrnčířském kole, musí však rotace

být déletrvající, případně kontinuální setrvačné rotace (Štajnochr 1998, 103).

Po dokončení tváření nádoby na hrnčířském kruhu došlo k jejímu odříznutí, případně ještě k doupravení dna, dále se nádoby musely nechat vyschnout, po čemž se dostáváme k fázi výpalu v hrnčířských pecích (Nekuda – Reichertová 1968, 39).

III.2.2. Hrnčířské kolo

Keramická nádoba, nejdříve v hrubé formě vytvořena ať už hnětením či *válečkovou* technikou, byla dotvářena na hrnčířském ručním kole (Nekuda – Reichertová 1968, 35-37; Bernhardt 2011, 69; Štajnochr 1998, 95-96).

K hrnčířskému kolu se pojí jeden z hojně diskutovaných *fenoménů*, a to jsou hrnčířské značky. Objevují se na dnech nádob od raného středověku (8. / 9. století) do 15. století. Tento pozoruhodný prvek je nám stále nesrozumitelný (Varadzin 2005, 165; Bernhardt 2011, 68).

Charakteristické pro hrnčířské značky je jejich reliéfní tvar, jen nepatrné procento těchto značek je provedeno technikou rytí. Reliéfní značka je na podstavě automatickým pozůstatkem tváření nádoby, její vznik je zajištěn otiskem měkké hrnčířské hlíny do negativu již v době formování nádoby. Všechny možné způsoby výroby předpokládají užití hrnčířského kola (tedy techniku obtáčení) a podsýpky (Varadzin 2005, 166). Vsádky v pecích dokazují, že hrnčíři část svých výrobků značili, část však nikoliv. Když se na to ovšem podíváme z jiného úhlu, nevím, jestli své nádoby značili všichni hrnčíři nebo jen někteří (Varadzin 2005, 165). Celá dosavadní diskuze se točí kolem jednoho hlavního problému: Jaký význam či smysl měli hrnčířské značky¹³?

¹³ Více k diskuzi a funkci či významu hrnčířských značek např. Varadzin 2005.

Většina archeologů se jistě ztotožní s názorem, že za 600-700 let existence hrnčířských značek se jejich vnímání a funkce mohla několikrát změnit (Varadzin 2005, 176).

Konstatovat můžeme, že na konci 13. století a ve 14. století již značek ubývá a úplně se vytrácí v období od 2. poloviny do konce 15. století, což se vysvětluje nástupem nožního hrnčířského kruhu (Varadzin 2005, 174-175).

III.2.3. Hrnčířský kruh

Obě techniky tváření nádob, tedy obtáčení na hrnčířském kole a vytáčení na hrnčířském kruhu, používali hrnčíři pospolu poměrně dlouhou dobu (v některých oblastech přetrvává obtáčení v celku ve velké míře i v 15. století). Přitom výhody techniky vytáčení se zdají být motivací pro rychlé přijetí hrnčířského kruhu: čas na vytvoření jedné nádoby se zkrátil, vytáčení umožňovalo dosáhnout tenčího střepe a snížilo se množství materiálu potřebného na jeden kus (Bernhardt 2011, 67-68).

Obecně lze říci, že použití blokového či příčkového hrnčířského kruhu můžeme předpokládat v českých dílnách od přelomu 13. – 14. století. Doklad lze spatřit v kvalitativních proměnách v sortimentu vyráběné keramiky, které se od sklonku 14. a počátku 15. století stávají převládajícími (Skružný 2003, 118).

Podobu příčkového hrnčířského kruhu si můžeme představit na německé karetní hře z 15. století (obr. 2: Skružný 2003; Baumhauer 2003). Na původ v německy hovořících oblastech Čech lze usuzovat podle heraldického štítu s českým dvouocasým lvem ve skoku. Sedící bosá hrnčířka vytáčí vysoký štíhlý džbánec na hrnčířském kruhu s pevnou osou zapuštěnou do dřevěné podlahy. Jednou rukou modeluje nálevkovitě rozevřený okraj, zatímco nožovitou šablonou, kterou svírá

v pravé dlani, modeluje horní polovinu těla (Skružný 2003, 119; Baumhauer 2003, Teil II., Tafel 18).



Obr. 2

Další přímý doklad podoby hrnčířského kruhu lze spatřovat na reliéfních fragmentech kachlů. Např. na zlomku gotického komorového kachle nalezeného v Poděbradech pod zámek, jehož datace spadá též do 15. století, je vyobrazen sedící hrnčíř u „*nožního hrnčířského kruhu s masivní blokovou hlavou se šesti špruslemi zapuštěnými do spodního disku*“ (šajby). Podobné doklady lze najít na komorových kachlích z Hořic či Jaroměře (Skružný 2003, 119-120).

III.2.4. Hrnčířské pece

Pro výrobce keramických nádob bylo důležité, aby zboží bylo dobře a kvalitně vypáleno. V opačném případě byl výrobek znehodnocen. Výpal v objektech jako jsou *hrnčířské pece*, byl jedním ze způsobů, jak vymodelovaný výrobek dokončit a posléze nabídnout zákazníkům ke spotřebě. Z dalších možností můžeme jmenovat (snad nejpoužívanější) hrnčířské milíře (milířové pece), které nebyly

zahlubované do terénu a stavěly se pouze na zarovnaném povrchu. Tyto hrnčířské milíře však můžeme zaměnit s pecemi chlebovými, pokud se při těchto objektech nenajde dostatek důkazů pro interpretaci jako milířové hrnčířské pece (nepřítomnost výrobních zmetků; Nekuda 1963, 57; Nekuda – Reichertová 1968, 39; Zatloukal 2000, 62).

O hrnčířském kruhu víme vcelku dost, ovšem problém skýtá naše znalost podoby a technologie výpalu keramických výrobků v pecích. Nemáme o jejich podobě žádnou zprávu z písemných zpráv vrcholného středověku. V průběhu středověku však bylo jistě používáno několik typů, které ovšem mnoha badateli bývá nepřesně rozlišováno a vzniká tak v terminologii zmatek (Nekuda – Reichertová 1968, 40; Žegklitz 1985, 146).

Základní kritérium, které bychom měli rozlišovat, je, zda se jedná o pec jednoprostorovou nebo o pec dvouprostorovou, kdy je topný prostor oddělen od vypalovacího prostoru (Žegklitz 1985, 148).

Snad za nejdokonalejší pec v období vrcholného středověku a časného novověku je považována pec horizontální (topeniště je před vypalovacím prostorem), zejména dvouprostorová. Používání této pece je archeologickými prameny u nás doloženo již pro přelom 13. – 14. století (Nekuda – Reichertová 1968, 40; Žegklitz 1985, 150)¹⁴.

Nalezených pecí na mnou stanoveném území není dosud mnoho, přesto si lze udělat alespoň rámcový přehled o jejich podobě a použití.

¹⁴ Více o podobě pecí a jejich užití na území Čech a Moravy: Nekuda 1963; Nekuda – Reichertová 1968; Žegklitz 1985 atd.

III.3. Společenské a hospodářské postavení středověkých hrnčírů

Společenské i hospodářské zázemí výrobců keramických nádob se ve středověku měnilo. Snažíme se z různých typů zdrojů (archeologie, etnoarcheologie, historie atd.) poznat způsob života těchto lidí minulosti.

V období 9. – 10. století, kdy se ještě hrnčíři nentralizovali, tak jako máme doklady pro městské prostředí vrcholného středověku, se setkáváme s názorem, že lze předpokládat hrnčíře potulné (především odvozeno z etnografických pozorování pro novověké období). K vyvrácení či přiklonění se k tomuto názoru by jistě přispěly přírodovědné metody analýzy keramické hmoty (Třeštík 2006, 27).

O určité formě specializace lze hovořit až s nástupem identických značek, na kterých lze spatřovat zatím první zjištěný doklad o pozvolném přechodu od podomácké výroby. V Čechách mohlo docházet k takové změně na sklonku 9. století, kdy se výrobci keramických nádob mohli shlukovat v okolí významných hradů (Třeštík, 2006, 30-31).

Zprávy o hrnčířích v našich zemích se objevují v písemných pramenech v druhé polovině 11. století. Tyto zprávy zřejmě dokazují, že nejpozději v této době se hrnčířství postupně oddělovalo jako samostatně vykonávané řemeslo, tedy že se výroba keramiky v průběhu raného středověku stala specializovanou činností. Ovšem zprávy o působení těchto řemeslníků jsou až do konce 14. století ojedinělé. Teprve v 15. století se objevuje více písemných pramenů zejména v rejstřících a urbářích. Ovšem tyto informace obsahují mnohdy jen jméno, výši dávky, pozemkovou držbu, a povinnosti vůči vrchnosti (Nekuda – Reichertová 1968, 21; Orna 2011, 6).

Pokud budeme zkoumat blíže postavení (svobodných) hrnčírů ve městech 13. – 15. století, vyvstává otázka, zda se věnovali pouze svému řemeslu. Písemné svědectví z rejstříků městské sbírky jihlavské

z let 1425 až 1442 ukazuje, že hrnčíře řadí mezi hospodáře, museli se tedy zabývat dále ještě zemědělskou činností. Z moravských urbářů z 16. století se dovídáme, že ještě tehdy měli hrnčíři vedle svého řemesla pozemkovou držbu, nejčastěji půllán nebo podsedek (Nekuda – Reichertová 1968, 22).

Vycházím z předpokladu, že se město obecně stalo centrem hrnčířské výroby (stejně tak i ostatních řemesel) již od jeho založení. Hrnčíři se podle všeho ve městech usazovali v jedné ulici nebo kolem náměstí (Nekuda – Reichertová 1968, 22; Smitka – Hazlbauer 2000, 397). Tuto situaci dokládají i do 14. století datovaná odpadní střepišťe, která dokládají keramickou výrobu na parcelách čp. 184 a ppč. 200 na okraj vnitřního města v Plzni, z bezpečnostních důvodů se však ještě v tomto století přesunuli na předměstí (Nováček – Široký 2004, 29; Orna 2011, 6). Hlavní důvod vydělení hrnčířů vně hradeb města byla jejich práce s ohněm a nebezpečí, které z toho plynulo. Proto minimálně své pece měli umístěné na předměstích, což se např. v Domažlicích přímo potvrdilo (Procházka 1983, 2).

Neustálá konkurence a relativní nadbytek zboží, potřeba kvality a dostupnosti zboží vyvrcholila v zakládání prvních sdružení („pořádků“), které měly dohlížet na usměrnění a snad i určitou formu standardizace výroby řemeslníků, ze kterých se později utvořily tzv. cechy (Smitka – Hazlbauer 2000, 397). Např. v Plzni je doložen hrnčířský cech již od 15. století (Nekuda – Reichertová 1968, 23).

IV. KERAMICKÁ PRODUKCE MĚST

Tato kapitola se věnuje keramické produkci jednotlivých městských celků, a snaží se přiblížit podobu i vývoj jednotlivých keramických druhů v rámci chronologické posloupnosti. Nebudu zde zdlouhavě informovat o historii jednotlivých měst, vymezím jen pár důležitých dat (příp. stručný popis podoby města), jež by pro mé bádání mohl mít význam. Rozdělila jsem popis do vývojových období, kde jsem dále oddělovala stránku **technologickou**: způsob tváření, příměsí, výpal případně barva výpalu¹⁵ a povrch (pokud jsou uvedeny), a **morfologickou**: zastoupení druhů hrnčiny. Dle druhů hrnčiny minimálně rozlišuji: profilaci okrajů a výzdobu.

Pokud lze rozpoznat produkci jiné provenience než místní, zaznamenávám ji ve zvláštní kapitole, kde *druh importu* rozebírám.

U každého města pak majoritně docházím k dílčí *shrnující interpretaci*, kde stručně charakterizují známou produkci městských hrnčičířů. Ne však u všech měst je možné rekonstruovat hrnčinu v celém sledovaném období. U každého města uvedu kvalitu pramenné základny, ze které jsem vycházela a období, které je poznáním zastoupeno; v opačném případě etapu, kterou je třeba budoucím výzkumem ještě postihnout. Pokusím se určit, odkdy můžeme doložit či předpokládat vlastní městskou produkci (v opačném případě kdy, odkud a do jaké míry bylo místo zásobováno). Shrnu poznatky o importované keramice a přiřadím lokalitu k výrobně-distribučnímu okruhu.

Operuji zde s pojmem centrum¹⁶, které bývá v literatuře ztotožňováno s městem, a za periferii považuje majoritní část autorů venkov (Čermáková 2011, 17). V rámci mého konceptu keramické

¹⁵ Někteří archeologové rezignovali na rozlišení výpalů na oxidační, redukční atd.

¹⁶ Více k pojmům *centrum a periferie*: Champion, T. C. 1989: Introduction. In: T. C. Champion (ed.), *Centre and Periphery: Comparative Studies in Archaeology*, London – New York, str. 1-21.

produkce však mohu za periferii považovat i město (převážně rozlohou i významem menší), které je ve velké míře ovlivněno výrobou a distribucí ekonomicky a tržně vyspělejšího celku. V tomto smyslu periferie (menší města, vesnice) se podřizovala (spíše se chtěla podobat) centru (rozlohou velkým a politicky silným městům). Tak lze např. uvažovat o rozšíření *lokální*¹⁷ keramické produkce plzeňských hrnců do širokého okolí.

IV.1. Blovice

První písemnou zmínku o Blovicích, ležících v údolní nivě řeky Úslavy v blízkosti vitorazské stezky, máme až z roku 1284. V té době byly Blovice trhovou vsí, patřící cisterciáckému klášteru v Nepomuku. Koncem 14. století se již píše o Blovicích jako o městu (řídily se staroměstským právem). Po roce 1420 se město dostalo do světských rukou, nejprve Švamberkům a pánům z Netunic, později Šternberkům. V roce 1465 obdržel Zdeněk ze Šternberka pro Blovice právo svobodného prodeje a odkazu majetku. Právo výročního trhu obdržely až začátkem 16. století (Pelant 1988, 61-62).

IV.1.1. Nástin nalezené keramiky kuchyňské a stolní

Z nečetných archeologických výzkumů je známé keramické zboží vrcholného a pozdního středověku pouze z jedné nálezové zprávy (Kostrouch – Sůvová – Kočárová – Kočár 2005).

Kuchyňská a stolní keramika 13. století je v souboru zastoupená 69 zlomky. Je charakteristická oxidačním a oxidačně-redukčním **výpalem** (podobnost s keramickými třídami Nepomuku: NP1 a NP7). **Tvarově** jsou zastoupeny hrnce s okraji profilované do nízkých odsazených okružích, případně profilace jednoduché. Slepáno bylo jedno dno, které nese stopy po podsýpce (Kostrouch – Sůvová – Kočárová – Kočár 2005, 8).

¹⁷ Myslím tím typ výpalu, tvar nádoby, výzdoba atd.

Keramika 14. století už je zastoupena v hojnějším počtu (řádově kolem 200 zlomků). Keramické zboží nese stopy oxidačního či oxidačně-redukčního (v menší míře redukčního) **výpalu** (analogie ke KT Nepomuku: NP1, NP2, NP3, NP7). Pouze čtyři zlomky patří keramické třídě, odpovídající nepomucké NP5. **Tvarově** jsou zastoupené hrnce a zvonovité poklice (s hraněnými okraji). Dna nesou stopy podsýpky. Z výzdoby jsou v několika případech zastoupeny ryté linie, případně vlnice či nehtovité vrypy. Na dvou zlomcích (v jednom případě leštěném) zaznamenáno radýlko (Kostrouch – Sůvová – Kočárová – Kočár 2005, 7-10).

IV.1.2. Shrnující interpretace

Poznání keramického zboží vrcholného a pozdního středověku Blovic je žalostné, zastoupené jediným torzovitým zdrojem informací v podobě nálezové zprávy.

Z toho mála informací lze vyvodit pouze jedno: Blovice, dle keramických nálezových souborů, řadím do *Plzeňského výrobně-distribučního okruhu*.

IV.2. Bor

Bor leží na jižním okraji mírně zvlněné Tachovské brázdy cca 15 km jihovýchodně od Tachova (Zelenka 2007, 192). První písemná zmínka o Boru pochází z roku 1263, nikoliv však o vysazení města, ale o postavení hradu. Ves v podhradí je jako město připomínána až v roce 1369, k povýšení vsi však došlo ještě před tímto datem. Do poloviny 17. století patřilo město jednomu z předních šlechtických rodů, Švamberkům. Výhodná poloha Boru a jeho prosperita si nakonec vynutila mírné přeložení jižní větve Norimberské stezky (původně stezka vedla přes starší osadu Stráž). V poddanském městě Boru se cesta větvila na jižní větev pokračující k Přimdě a severní větev vedoucí

k Tachovu. Město se rozvíjelo až do husitských válek, kdy bylo neznámého roku společně s hradem dobyto a vypáleno husitským vojskem (Pelant 1988, 65; Zelenka 2007, 192; Kuča 1996, 184-187).

IV.2.1. Nástin vývoje místní keramiky kuchyňské a stolní

Nejstarší středověká keramika, která byla v městském areálu nalezena, patří konci 13. století až počátku 14. století, tedy období, kdy osada mohla fungovat již jako město. Můžeme konstatovat převažující redukční **výpal** do tmavošedých odstínů, materiál s častou **příměsí** slídy a křemičitého písku s **povrchem** jemným až středně hrubým. **Dna** nesou stopy podsýpky, v některých případech známé i hrnčířské značky. Zřejmě v 1. polovině 14. století stále převažuje technika **obtáčení**. Nejčastěji z tvarového hlediska jsou opět zastoupeny hrnce s převažujícím odsazeným okrajem, ven vyhnutým **okrajem** či archaickým okružím (Kubica 2008a, 5; Kubica 2008b, 2; Zelenka 2006, 4-6, 7; Zelenka 2007, 194, 196-197; Kostrouch – Kubica 2004, 9-11; Široký 1995, 5-7).

Od počátku 2. poloviny 14. století se začaly uplatňovat nové tvary a technologie. **Výpal** tvrdý oxidačně-redukční (případně oxidační) zbarvující střep do světlých odstínů v keramických souborech začíná dominovat, tenkostěnná keramika je však nadále vyráběna povětšinou s **příměsí** křemičitého písku a velmi dobrých částic slídy. **Okraj** hrnců je odsazený, vodorovně seříznutý, mocně zastoupená jsou též okruží. **Tvarově** se vyskytují i džbány a poháry, **zdobené** rytou jednoduchou vlnicí, v horní polovině vývalkovou šroubovicí nebo v některých případech jednoduchým radýlkem (typické zřejmě až pro 2. polovinu 14. století a 1. polovinu 15. století; Kubica 2008a, 5; Kubica 2008b, 2-3).

V průběhu celého 14. století hrnčíři formují **okraje** do okruží (starších archaických, mladších prožlabených). Zvonovité pokličky se vyskytují po celý stupeň. Vedle stop podsýpky se vyskytují i **dna**

odříznuté strunou. Technologie vytáčení se začíná v 2. polovině 14. století více projevovat (Kubica 2008a, 5; Kubica 2008b, 2; Zelenka 2006, 7).

Celé 15. století je charakterizováno převažujícím tvrdým oxidačním **výpalem** do světle hnědých až oranžových barev. Nádoby již hrnčíři výhradně vytáčeli (dna odřezávaná). Materiál je bez přítomnosti makroskopicky rozlišitelné **příměsi** slídy, pouze obsahuje zrnka křemičitého písku. Převažují ovalené, překlopené či zavinuté **okraje** nádob. **Výzdobu** tvoří převážně vývalkovitě šroubovice, případně malovaná červená linka (Zelenka 2007, 196-197; Rayman 2012b, 4; Kostrouch – Kubica 2004, 9-11).

IV.2.2. Doklady produkce cizí provenience

Doklady jiné než místní provenience lze spatřovat v několika zlomcích červeně malované oxidační keramiky (nalezená v posledních letech při rekonstrukci zámeckého objektu) pravděpodobně tachovské produkce z období 2. čtvrtiny 15. století, kdy je dle posledního poznání poprvé datována červeně malovaná tachovská keramika¹⁸ (Rayman 2012b, 4; Rayman 2012a, 9).

Problematický celek nejen z hlediska provenience tvoří **soubor malých picích džbánek** (obr. 3: Rayman 2012b) s radýlkovou výzdobou o objemu max. 0,5 l, které byly vypáleny v oxidačně-redukční atmosféře s leštěným povrchem (v některých případech až do kovového lesku) a to jak vně, tak i zevnitř džbánu. Materiál je jemný (plavený) bez makroskopických stop příměsí. Datovat soubor lze do 1. poloviny 15. století (Rayman 2012b, 4; vlastní pozorování na materiálu v muzeu Českého lesa v Tachově).

¹⁸ Viz kapitola 4, podkapitola: Keramická produkce Tachova.



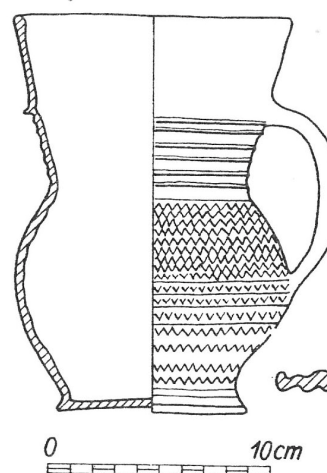
Obr. 3

Obtíž tvoří jejich místo nálezu. Tento soubor byl vyzvednut v zámeckém areálu při výkopu kanalizace v přízemí západního křídla zámku (Rayman 2012, 3). Otázkou je, jestli takový soubor je relevantní v rámci probíraného problému keramické produkce měst.

Tento celek nevylučuji ze svého vyhodnocení ze dvou důvodů. *Za prvé*, zámek byl bezprostředně spojen s městem (jako zázemím). Rozhodla jsem se, že nebudu na keramické výrobky nalezené uvnitř šlechtických sídel ve městech nahlížet jako na výrobky dostupné pouze vrstvě panské. *Za druhé*, tyto výrobky musely být přístupné přinejmenším bohatší vrstvě měšťanů, jak ukazují zlomky nádob, nalezené v prostoru města, charakterem podobné souboru džbánek ze zámku.

Tyto solitéry našli pracovníci muzea v prostoru ppč. 2692/2 (ve středověku uvnitř hradeb města Boru). Vyznačují se podobnou formou výpalu do kovově šedých odstínů, jejichž povrch byl zalešťován. V jednom případě je na zlomku široké pásmo radýlkové výzdoby, podobné některým džbánkům z prostoru zámku (Kubica 2008, 5).

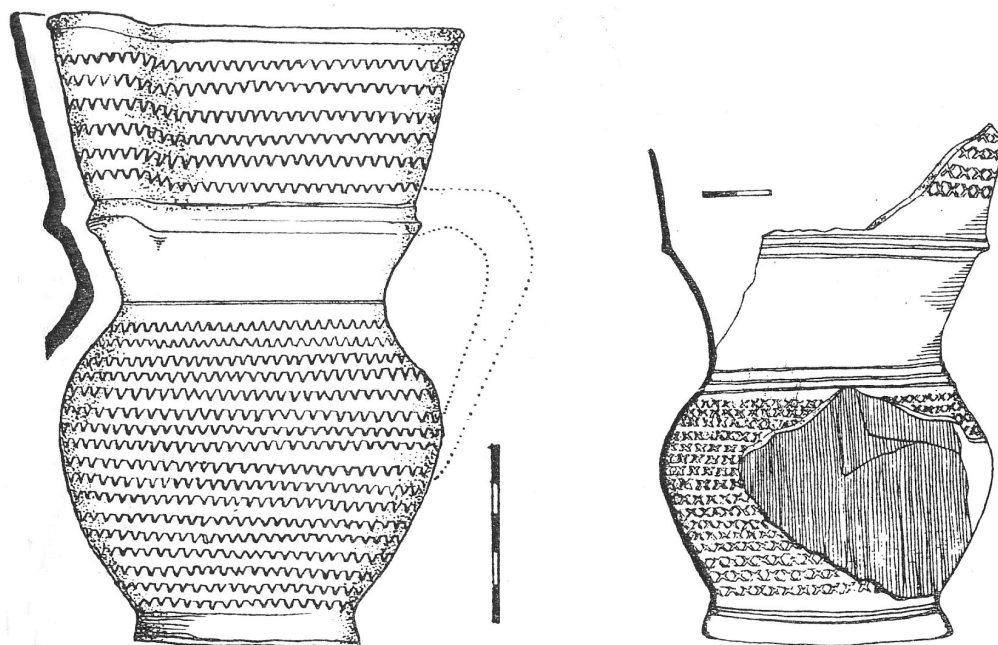
Obtíž tvoří i určení jejich provenience. Určité analogie v rámci mnou vymezeném území lze spatřovat v Plzni (může však jít též o import), kde se podobné džbány vyskytly ve studni č. 1 (Nechvátal 1976, 9, 13, 15; obr. 9, č. 11; obr. 10, č. 23; obr. 21, č. 1-2) s datovanými nálezy souborně do konce 14. století s přesahem do počátku 15. století (Nechvátal 1976, 86-87). Tyto džbány si jsou podobné nejen svou morfologií (výzdoba, napojení ucha, okraj),



Obr. 4

ale i svou technologií výroby (vesměs redukční výpal, leštěný povrch; obr. 4: Nechvátal 1979). Plzeňské džbány jsou jen velikostně větší a v jednom případě je povrch tuhovaný (Nechvátal 1979, 15).

Další srovnání s naším souborem picích džbánek z Boru je možné v nálezech učiněných v Domažlicích. Při výzkumu v letech 1980-81 se v prostoru hrnčířské pece DHP/21 našel podobný džbánek (i svou velikostí), který byl vypálen v redukční atmosféře (literatura neuvádí nic o úpravě povrchu leštěním) a hustě zdoben radýlkovým dekorem (obr. 5: Procházka 1983). Dále se vyzvedl podobný fragment okraje (Procházka 1983, 1, 11-12; tab. 11, č. 23/21; tab. 8, č. 9/21). Nálezy z pece jsou datovány do počátku 15. století, což koresponduje s datací ostatních exemplářů (Procházka 1983, 11-12). Musím upozornit, že zde se setkáváme s jiným nálezovým kontextem než u výše zmíněných džbánů z Boru nebo Plzně.



Obr. 5

Kvůli určení provenience je třeba říct, že v prostoru pece byly nalezeny převážně kachle (mohly sloužit jako materiál pro stavbu klenby

pece, ale kvůli značné poničenosti pece to nelze potvrdit), stejně tak vedle redukčně páleného zboží též oxidačně pálené zboží (v některých případech i červeně malované). Přesto nebrání nic považovat džbánek za místní produkci stejně tak redukčně vypálený hrnec, **jehož povrch byl leštěný.**

Je tedy možné považovat borské a plzeňské exempláře za původní produkci domažlických hrnců? Zdá se, že borské exempláře jsou technologicky vyspělejší (datované do 1. pol. 15. století), to však nemusí nic znamenat (srovnání názorů N. Raymana, který uvažuje o provenienci bavorské: Rayman 2012b, 4). Plzeňský materiál ze studny č. 1 je souhrnně datován do přelomu 14. století – 1. poloviny 15. století, B. Nechvátal však v závěru vrchol (největší výskyt) tohoto typu profilace (výpalu) nádoby¹⁹ datuje do 2. poloviny 15. století – poč. 16. století (Nechvátal 1976, 88). Shodná datace exemplářů i kontext nálezů v Domažlicích nasvědčuje provenienci domažlické, ale jednoznačně potvrdit to *prozatím* nelze.

IV.2.3. Shrnující interpretace

Stejně jako v blízkém Tachově, i z Boru máme keramické soubory datovatelné do průběhu vrcholného a pozdního středověku bez výrazně chybějící neprostudované etapy.

I když Bor je připomínán jako město v roce 1369, známe již podobu kuchyňské a stolní keramiky z přelomu 13. – první poloviny 14. století. Redukční výpal v průběhu 14. století mizí a hrnci své výrobky vypalují nejprve ve smíšené atmosféře. Až ke konci 14. století přistupují čistě

¹⁹ Džbán typu H: „džbán s nálevkovitým hrdlem, vyšším límcem, ukončeným ostrým vývalkem; páskové, ostře prožlabené ucho; dno téměř rovné, odříznuté, s náznakem nožky; hlína černošedá, různých odstínů, povrch mírně drsný“ (Nechvátal 1976, 85). V případech č. 11 a 23 leštěný povrch (Nechvátal 1976, 13,15).

k oxidačnímu výpalu. Stejně tak postupem času ubývá slídy v keramické hmotě.

Příhodná poloha na Norimberské stezce a přímým spojením s královským Tachovem můžeme ve 13. století uvažovat o zásobování keramikou od tachovských hrnčírů, minimálně lze však předpokládat místní výrobní hrnčířskou tradici s povýšením Boru na poddanské město, jež muselo zásobovat keramickými výrobky středověké vesnice ležící při hranici.

Technologickou charakteristikou, morfologickou skladbou, obdobnou výzdobou a v neposlední řadě nálezem keramiky pravděpodobně tachovské provenience se Bor řadí pod vliv tachovského centra a přiřazují ho k *Českoleskému výrobně-distribučnímu okruhu* v období pozdního středověku.

IV.3. Domažlice

Domažlice jako nejedno město vzniklo v nedalekých místech staršího raně středověkého osídlení. Přes oblast Domažlic vedla i jedna z důležitých obchodních tras vedoucí do Řezna. Tuto významnou Řezenskou stezku a hlavně zemskou bránu do sousedního Bavorska mělo chránit Přemyslem Otakarem II. nové opevněné královské město, vysazené mezi lety 1262-1265 (Pelant 1988, 75; Kuča 1996, 738).

V areálu města byl vystavěn hrad, zpevňující městské hradby. Do husitských válek bylo město mnohokrát panovníky zastavováno, mimo jiné se Domažlice dostaly i do držav Jindřichovi Bavorskému. V druhé polovině 14. století po určitých událostech získalo město právo výročního trhu a další svobody. Strategicky položené město v průběhu času prosperovalo za panovníkovu podpory (jež si musel být důležitostí příhraničního města vědom), nebezpečí však přicházelo s nepřátelskými útoky Bavorů (roku 1373 vypálena domažlická předměstí). V 15. století

dokazuje prosperitu města i skutečnost, že se „domažličtí“ sami vykoupili ze zástavy (Pelant 1988, 76-77).

IV.3.1. Nástin místní produkce keramiky kuchyňské a stolní

Keramiku 13. století (a to převážně pouze přelomu 13. – 14. století) známe jen z menších ojedinělých zpráv staršího data, u kterých však musím vyjádřit svou pochybnost o datování nálezů (Nechvátal 1964a; Nechvátal 1964b). Keramické nádoby (jednoznačně datovatelné do 13. století) jsou charakteristické svou silnou stěnou, posýpkou (též stopy po okrajových lištách) a stopami po obtáčení. Zdá se, že převládají v souboru bezuché hrnce, zdobené jemnou šroubovicí, rytými liniemi či vlnicí. Objevují se i zlomky mís (vodorovně vyložený okraj; Nechvátal 1964a, 2; Hereit 2005a, 3).

Pro poznání středověké domažlické hrnčířské produkce měl zásadní význam výzkum (Procházka 1983), provedený v letech 1980-81 na jednom z předměstí (Hereit 2007, 69).

Co je zcela nejdůležitější, mimo samotných hrnčířských výrobků (datovaných již od 14. století), se zde zachovaly i pozůstatky výrobních zařízení (Procházka 1983, 1). Samotné výrobky tak nálezový kontext řadí jednoznačně mezi produkci domažlických hrnčířů.

Keramika 14. století se vyznačuje oxidačním (vzácně redukčním) **výpalem** do hnědočervených, šedavých, výjimečně do černých odstínů barev. Použitá hlína byla kvalitně propracována s **příměsí** drobných částic slídy. Nádoby byly tvářeny obtáčením na hrnčířském kole, dna bez hrnčířských značek. **Tvarově** nejpočetněji byly zastoupeny pokličky různých velikostí (terčovité, vysoké s nevýrazným širokým knoflíkem). Mísy (rendlíky) se vyznačují kolmými stěnami a širokým (vně i dovnitř) vytaženým okrajem, který je někdy zdobený vlnkou. Menší hrnky a poháry byly bezuché i s uchy, většinou nezdobené nebo

s nepravidelnou šroubovicí na výduti, doplněnou vlnovkou. Žádný z velkých hrnců nebylo možné zrekonstruovat, ale zdá se, že měly po většinou kulovitý či vejčitý tvar. Džbány mají kulovité tělo s úzkým hrdlem, výraznou hubičkou a nahoru vytaženým šikmým okrajem, ucha zdobená vrypy. Z trojnožek či pánvic se vyzvedly pouze rukojeti (Procházka 1983, 5-6, 23).

Druhým velkým nálezovým celkem byly nálezy z hrnčířských pecí, datovatelné do průběhu 15. století.

V 1. polovině 15. století používali hrnčíři **materiál**, který vykazuje již menší množství slídy. Nádoby byly převážně tvrdě oxidačně **vypáleny** do různých barev, od bílé přes okrovou, šedou až po černý odstín zboží, vypáleného v redukční atmosféře (Procházka 1983, 21). **Tvarově** jsou v souboru nejvíce zastoupeny hrnce již všechny s uchy (s ovaleným či vně vytaženým okrajem s maximální výduti v horní třetině), poté džbány a mísy (Procházka 1983, 8-10, 23-24; Hereit 2005b, 1-2).

Hrnce **zdobily** v podhrdlí pásy radýlek (tvořeno bylo i jednoduchými kombinacemi písmen), v některých případech i kombinací více typů, dále vodorovnými rýhami. Některé hrnce vypálené v oxidační atmosféře hrnčíř maloval červenou hlinkou, případně se našly i fragmenty s vnitřní glazurou. Některé menší nádoby měly radýlkem pokrytou větší část těla. Máme dokonce doklad, že radýlko bylo užito i při výrobě uch (Procházka 1983, 8; Hereit 2005b, 1).

Džbány (maximální výduť v horní třetině těla) jsou zdobeny podobně jako hrnce. *Ojedinělé a zajímavé* je zdobení džbánů v podhrdlí výtlačky prstů. Hrncovité mísy jsou radýlkem nápadně zdobeny na vnitřní straně okraje (vně šikmo vyhnutý). V pecích byly dále nalezeny mísky s osobitým tvarem (šikmo vně seříznuté dno), prozatím jinde neregistrované. Některé mísky, stejně jako rendlíky, měly přehnutý okraj zdobený radýlkem. Zajímavé je, že jiný typ misek v pecích nalezen nebyl

(Procházka 1983, 9). Nalezené pokličky měly plochý tvar (oproti pokličkám ze 14. století se snížily) s vystouplým knoflíkem (někdy pečlivě upraveným prsty hrnčíře, někdy spěšně odříznut od desky kruhu), některé trojhranného tvaru. Vyzvednut byl i fragment konvičky a trojnožek (Procházka 1983, 10-11, 23-24).

I v redukční atmosféře pálili hrnčíři některé ze svých výrobků. Jak hrnce opatřované radýlkovým dekorem tak i džbánky, podobné nalezeným exemplářům v Boru a Plzni²⁰ (Procházka 1983, 11-12; Rayman 2012, 4; Nechvátal 1976, 9, 13, 15).

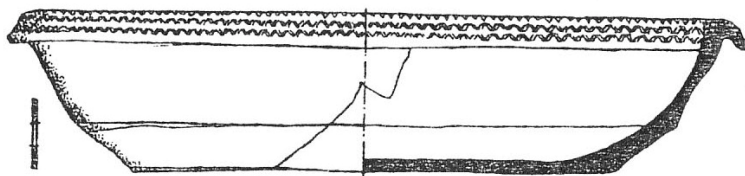
IV.3.2. Shrnující interpretace

Bohužel pro nás, poznání domažlické keramické produkce 13. století je ještě stále příliš torzovitě. Pouze z ojedinělých nálezových zpráv a hlášení se mi podařilo sestavit kusé informace o jejím charakteru. Přesto lze předpokládat, že Domažlice se staly *výrobním centrem* již nedlouho po svém založení.

Pokud srovnáme keramickou produkci 14. a 15. století, zaznamenané hlavní rozdíly jak v obsahu slídy ve hmotě, v provedení výzdoby i v tvarovém spektru. Na rozdíl od 14. století, kdy je dekor velmi strohý a je aplikován většinou pouze nepravidelnou rytou šroubovicí nebo vlnkou, dekor 15. století tvoří pásy různých typů radýlek. Slída v keramické hmotě postupem času ubývá, hlína je jemnější bez makroskopicky rozlišitelných částic (Procházka 1983, 23-24). Důležitým obohacením tvarového spektra 15. století je hlavně výskyt misek s šikmo vně seříznutým dnem (obr. 6: Procházka 1983). Doklady pro jejich výrobu máme *prozatím* pouze z Domažlic (Procházka 1983, 24).

²⁰ Více k tématu redukčně vypálených leštěných džbánek s radýlkovou výzdobou viz kapitola 4: Bor.

Lze tedy vyslovit předpoklad, že jde o tvar charakteristický pouze pro oblast Domažlic.



Obr. 6

V literatuře jsem nepostřehla žádný náznak informace o importovaném zboží, avšak pokud se podíváme opačným směrem (export domažlického zboží), můžeme polemizovat o domažlické provenienci nalezených nádob např. v poddanském Boru (viz kapitola 3: Bor). Přes to všechno jsou Domažlice jedním ze dvou hlavních *výrobních center Českoselského výrobně-distribučního okruhu* v průběhu pozdního středověku.

IV.4. Horažďovice

Horažďovice, ležící v okrese Klatovy na levém břehu Otavy, jsou prvně připomínány v roce 1251. Ještě před rokem 1279 se staly Horažďovice poddanským městem (řídily se staroměstským právem) a v držení rodu Bavorů zůstaly až do roku 1409. Dvakrát, na počátku a konci 14. století, Horažďovice obléhalo královské vojsko (Pelant 1988, 87-88; Tetour 2002, 163).

IV.4.1. Nástin místní produkce keramiky kuchyňské a stolní

Není pochyb, že keramika se v Horažďovicích vyráběla již od počátku města. Předpoklad k její výrobě měly v nedalekých

kvalitních zdrojích hliněného materiálu, které podle záznamů rádi kupovali i hrnčíři z okolí (Smitka – Hazlbauer 2000, 398, 400).

Město je z hlediska výzkumů sledováno poměrně dlouho, přesto zde lze reflektovat jen materiál z poslední fáze: 2. poloviny 15. století. **Materiál** se vyznačuje nízkou slídnatostí a kvalitním jemným charakterem, tu a tam s příměsí makroskopického ostřiva. Nádoby byly **vypalovány** v redukční atmosféře do hnědošedých až šedých barev, nesou stopy podsýpky a výrazné stopy po *vytáčení*. **Výzdoba** je prováděna rytým dekorem či radýlkovými pásy. I přes nečetný počet nádob lze soubory jednoznačně přidělit horažďovickým hrnčířům z hlediska nálezového kontextu (vzvednuty z pozdně středověké hrnčířské pece). **Hrnky** z hrnčířské pece mají výraznou horní výduť s jedním páskovým uchem napojených na okraj. **Pokličky** jsou zdobené rytými liniemi nebo prožlabením (knoflíky nesou stopy po odříznutí). **Džbány** jsou charakterizovány plynulým profilem s okraji formovanými do vysokých okružích s uchy napojenými pod okrajem (Tetour 2002, 167-174).

IV.4.2. Shrnující interpretace

Pramenná základna pro město Horažďovice je nepatrná. Zastoupené je v literatuře jen období 2. poloviny 15. století, kdy se jedná jednoznačně o místní provenienci (doklady importů nám z Horažďovic dosud nejsou známy). Předchozí etapy vývoje horažďovických hrnčířských výrobků jsou tedy předmětem budoucího zkoumání. Přesto není důvod nepředpokládat výrobu keramiky na této lokalitě přinejmenším s počátky města.

Keramické zboží z Horažďovic lze srovnat (i přes malé množství nálezů) s produkcí plzeňských hrnčířů (viz Nováček 1999a) jak svou technologickou úpravou, tak i celkovou morfologií. Důsledkem toho, řadím

keramickou produkci Horažďovic do *výrobně-distribučního okruhu Plzeňského* pro období vrcholného a pozdního středověku.

IV.5. Horšovský Týn

Horšovský Týn vznikl na břehu Radbuzy tam, kde Řezenská cesta přetínala řeku. Samotné poddanské město vzniklo s největší pravděpodobností někdy mezi lety 1286-1296 založené biskupem Tobiášem z Bechyně. Od roku 1375 měli měšťanské právo vybírat clo a od roku 1406 se začali řídit právem královského města Stříbra (tedy norimberským). Město se dostalo z církevních rukou na konci 1. poloviny 15. století do držení Zdeňkovi z Držtky a později Zdeňkovi Kolvínovi z Ronšperka. V roce 1456 církev Horšovský Týn ještě získala, ale Jiří z Poděbrad ho vzápětí znovu dal do zástavy Dobrohostovi z Ronšperka (Pelant 1988, 95; Frýda 1992, 187).

IV.5.1. Nástin místní produkce keramiky kuchyňské a stolní

Produkcí hrnčičů z Horšovského Týna známe jen z nečetných zdrojů, zvláště nálezových zpráv, které však popisují keramické celky velmi vágně (Čechura – Dudková – Hereit – Sochorová 2007, 9-10; Uherský – Orna – Sůvová – Kausek – Krausová 2004, 6).

Z těchto nemnoha informací se dovídáme o keramice 13. století jen toliko, že mohla být **vypalována** v oxidační (v menší míře v redukční) atmosféře do oranžových, šedých, šedohnědých, černošedých či šedookrových barev (Uherský – Orna – Sůvová – Kausek – Krausová 2004, 6).

V roce 1977 proběhl v Horšovském Týně záchranný archeologický výzkum, kdy byl objeven relikv střeďověké hrnčičské pece. Tato pec byla ve středověku umístěna mimo samotnou zástavbu města (Frýda 1992, 187).

Keramické zboží, užitá jako součást pece, je datovaná na konec 15. – poč. 16. století. Šlo převážně o tenkostěnné vysoké hrnce s jedním uchem amforovitého tvaru vypálených (oxidačně) do světle okrových, okrových či šedých barev zdobené radýlkovým dekorem na hrdle či v podhrdlí (Frýda 1992, 187-189).

Technologicky i datačně shodné soubory byly vyzvednuty při archeologickém dohledu stavby „STL plynovod Horšovský Týn“ (Uherský – Orna – Sůvová – Kausek – Krausová 2004, 2, 6).

IV.5.2. Shrnující interpretace

Poznání tak důležitého města z hlediska jeho hodnotných nemovitých památek i z lepšího pochopení obchodního, hospodářského i sociálního úkolu města je stále příliš torzovité. Je třeba si počkat na další archeologické výzkumy či publikování dosud nezpracovaných souborů. Rekonstruovat prakticky lze jen keramickou produkci 2. poloviny 15. století – počátek 16. století a z tohoto mála informací lze pouze s jistotou říci, že hrnčíři jsou přítomni v Horšovském Týně minimálně od 15. století, ale není důvod nepředpokládat je již v 2. polovině 13. století.

V pozdním středověku lze produkci Horšovského Týna přiřadit *výrobně-distribučnímu okruhu Českoleskému*.

IV.6. Cheb

Cheb se stal od počátku své existence významným celním i tržním místem a hlavně křižovatkou významných obchodních cest spojující země české se sousedními německými zeměmi a dále např. s Francií (Pelant 1988, 103). Historie středověkého Chebu sahá hluboko do raného středověku, na přelom 9. a 10. století. Na východní straně pod slovanským hradem se vytvořila osada, na jejímž místě

se již v 11. století vytvářely zárodky pozdějšího města. Na přelomu 11. a 12. století se dostala chebská oblast do područí hornobavorských Vohburků. Jimi započatá německá kolonizace byla dokončena ve 12. a 13. století. V druhé polovině se ujal vlády nad Chebskem Fridrich Barbarossa z rodu Štaufů, jež v Chebu vybudoval nový románský hrad (s falcí) jako císařské sídlo. Cheb jako město se připomíná již v 1. polovině 13. století (1242 doložen první purkmistr a městská pečeť). V roce 1265 získal Cheb zpátky český král Přemysl Otakar II. a na čas jej připojil k českému státu. Chebu potvrdil jeho městská práva a sám ho obdařil množstvím práv (Pelant 1988, 104; Šebesta – Kubů 1985, 163).

V roce 1276 se však Cheb znovu dostal do německé správy pod vládu krále Rudolfa Habsburského, který městu udělil též další významná privilegia. Pod českou vládu se dostal Cheb záhy, kdy jej král Václav II. získal jako věno manželky Guty. Ještě na počátku 14. století se nakrátko dostal Cheb pod německou správu, než se natrvalo roku 1322 připojil k českým zemím (Pelant 1988, 104-105; Šebesta – Kubů 1985, 163). V průběhu 14. století význam města jen stoupal a do začátku husitských válek se Cheb stal bohatým středověkým *gigantem* se svými šesti tisíci obyvateli (již roku 1306 získal Cheb právo výročního trhu). V 15. století tomu nebylo jinak, postoj „*chebských*“ za husitských válek odměnil král Zikmund Lucemburský roku 1437 zlatou bulou, znovu potvrdil všechny výsady, přidal nové a již v 2. polovině 15. století (zřejmě důsledkem požáru) došlo ke kamenné přestavbě města (Pelant 1988, 105-106).

IV.6.1. Nástin vývoje místní keramiky kuchyňské a stolní

V nastínění podoby keramické produkce Chebu jsem se opřela hlavně o nově vydanou literaturu, navzdory Hejnovým pracím (Hejna 1967, Hejna 1971), které sice charakterizují keramiku 13. – 15. století,

ale závěry jeho prací (zvláště chronologický vývoj) se mi zdají překonané stejně jako jiným archeologům (Nováček – Razím – Ebel 2004, 68). Nové práce o kuchyňské a stolní keramice však vůbec nejsou četné a jejich stručný popis keramického zboží je stěží dostačující pro vymezení spolehlivé chronologie.

Chebská keramika 13. století vykazuje charakter tenkostěnných nádob svědčící o převažujícím redukčním **výpalu** do šedých barev, tvářených z materiálu s výrazným podílem slídy. P. Šebesta jasně uvádí, že zlomky nesou stopy po **vytáčení** na hrnčířském kruhu, zlomky **den** svědčí o zahlazené podsýpce (odřezávání strunou převažuje až v 15. století), v několika případech jsou patrné hrnčířské značky (zabírající polovinu až tři čtvrtiny plochy). **Okraje** jsou převážně římsovité či tvořené do okružích. **Výzdoba** (pokud je přítomna) je vesměs chudá: je tvořena nejčastěji rytou šroubovicí, rytou vlnovkou či (přesekávanou) plastickou lištou (Šebesta 2002, 41; Nováček – Razím – Ebel 2004, 68; Hejna 1967, 224, 228-229; Šebesta 2004b, 2-3). Kolem poloviny 13. století se setkáváme **tvarově** s bezuchými hrnci, konvicemi s výlevkou a třmenovým uchem, s půlkulovitými a kónickými miskami se zaobleným okrajem, dále s poklicemi se širokým plochým okrajem (Nováček – Razím – Ebel 2004, 68).

14. století (převážně druhou polovinu) **tvarově** zastupují tenkostěnné hrnce s uchem (ucha nejčastěji napojována pod okraj), černé tuhované (leštěné) džbány, kónické mísy s vodorovně vytaženým okrajem (a tuhované *nočníky*²¹) a poklice. Charakteristický pro toto období je vysoký límcovitý **okraj** s konkávní vnitřní stěnou a výzdoba vývalkovou (či rytou) šroubovicí v podhrdlí či na výduti (obr. 7: http://digital.kmkk.cz/archeo/a/Sbirka___foto_list.php#anchor, 26. 4. 2013). Ojedinele se vyskytuje radýlko (Nováček – Razím – Ebel

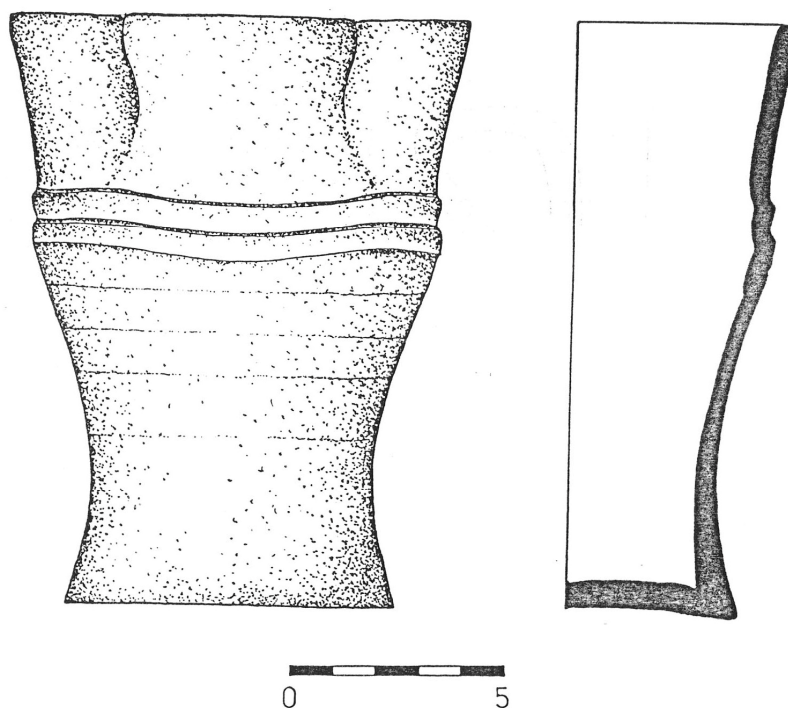
²¹ Po staletí nemění se tvar – nachází se jich celkem velké množství. V Chebu byly dokonce nalezeny v kompletu s dřevěnými stoličkami (Šebesta 2009, 826-827).

2004, 68; Šebesta 1979, 268-269; Šebesta 2003, 36; Šebesta 2004, 46).
Objevil se i v posledních letech jeden exemplář tuhovaného poháru
se čtyřlístkovým okrajem (Šebesta 2004, 46; Šebesta 2003, 3; obr. 8:
Šebesta 2004).



Obr. 7

Pro informace o keramice 15. století musím vycházet z prací starších (Hejna 1967, Hejna 1971, příp. Šebesta 2000). Taková skutečnost reflektuje situaci, ve které se vyskytlo bádání o chebské keramické výrobě, kdy množství nezpracovaného materiálu stále leží v depozitářích muzea Cheb a čeká na publikování.



Obr. 8

Můžeme konstatovat v 1. polovině 15. století stále převahu redukčně **vypáleného** tenkostěnného zboží do šedavých odstínů (Hejna 1967, 236). Tvarově se častěji než v předchozím období objevují džbány a mísy. Okraje jsou formovány do podoby mírně členitého nízkého i vyššího plochého okruží. Stejně jako v předchozích obdobích hrnčíři střídmě **zdobili** své zboží. Ojedinele se vyskytuje rytá výzdoba, plastická lišta či žlábek na podhrdlí. Značky na dnech zcela mizí a hrnčíři plně přecházeli na techniku vytáčení a odřezávání den (Hejna 1967, 238; Šebesta 2002, 41).

IV.6.2. Doklady produkce cizí provenience

I když poznání středověké keramiky města Chebu je torzovité a přinejmenším neúplné, je možné v nálezech spatřovat jisté jedince cizí provenience. Nápadným příkladem může být džbán s jedním uchem vypálený v oxidační atmosféře, na rozhraní podhrdlí a výduti malovaný červenou hlinkou. Tento exemplář²² by mohl vzejít z hrnčířských dílen jiného výrobního centra: Tachova.

IV.6.3. Shrnující interpretace

Cheb se od prací A. Hejny (Hejna 1967, Hejna 1971) prozatím nedočkal ucelenější práce o své keramické produkci. Musíme se spoléhat na torzovitě publikované keramické soubory nalezené v posledních letech, jejichž autorem je P. Šebesta (Šebesta 2000, Šebesta 2002, Šebesta 2004 atd.) Na tomto základě se mi více méně podařilo rekonstruovat základní charakter místní produkované hrčiny.

Keramickou chebskou produkci v průběhu od založení města hluboko do 15. století charakterizuje převažující redukční výpal (do šedých až světle šedých odstínů) se střídou výzdobou (pro 14. století převažující funkční vývalkovou šroubovicí a límcovitým okrajem). Značky na dnech v 2. polovině 14. století a poč. 15. století nejsou, jak se zdá, nic neobvyklého, jen zabírají již menší plochu podstavy (Hejna 1967, 238; srovnání Holík 2006, 231).

Je zřejmé, že hrnčířské řemeslo má v Chebu dlouhou tradici a nesouvisí pouze s počátky vrcholně středověkého města, ale zdá se, že tradice sahá již k předlokační osadě.

²² Náhled džbánu a popis: http://digital.kmkk.cz/archo/a/Sbirka_foto_list.php#anchor, (28. 3. 2013).

Chebská oblast je dle celkového poznání svébytné území na hranici dvou států, které se přely o její kontrolu. Cheb samotný lze označit za hlavní *výrobní centrum*, jež udávalo trendy a tvoří tak středobod „chebského“ výrobně-distribučního centra v průběhu celého sledovaného období 13. – 15. století.

IV.7. Kašperské Hory

Kašperské Hory se nacházejí cirka 10 km jižně od Sušice (v nadmořské výšce 739 m. n. m.), na nevhodném území pro zemědělskou činnost (Pícka – Hůrková – Schneiderwinklová 2009, 103).

Písemné zprávy, které můžeme přiřadit Kašperským Horám, pochází až kolem roku 1330 díky úspěšnému rýžování a dolování zlata (a snad kvůli významu dolování jsou jako město uváděné Hoffmannem na mapě již ve 13. století). Vzniká nám tedy problém s datací založení komorního města (do druhé poloviny 16. století spojené hornickými usedlostmi s nynějším Rejštejnem). Přestože Kašperské Hory nebyly souvisle opevněny, byly dle písemných pramenů i nemovitých památek významným městem (např. výstavba dvou nákladných chrámů; podpora Jana Lucemburského Kašperskými Horami; více Pelant 1988, 143; Hoffmann 2009). V průběhu 14. století obdržely Kašperské Hory řadu privilegií včetně práv horního města (Pícka – Hůrková – Schneiderwinklová 2009, 103-104).

Karel IV. dal nedaleko města vybudovat hrad Kašperk, který měl oblast chránit proti vpádům Bavorů. Byla otevřena „Horní Zlatá stezka“, která spojovala na jedné straně město s Pasovem, na druhé s českými městy na severu. Ke konci 14. století a v průběhu 15. století nastává úpadek těžby, dochází k přeorientování města na obchod a řemesla. Vedle týdenního trhu až v roce 1538 získaly Kašperské Hory právo výročního trhu (Pelant 1988, 144; Pícka – Hůrková – Schneiderwinklová 2009, 104).

IV.7.1. Nástin místní produkce keramiky kuchyňské a stolní

Keramickou produkci z Kašperských Hor známe především z výzkumu odpadních jímek (Frýda – Rožmberská 1991; Pícka – Hůrková – Schneiderwinklová, 2009; Pícka – Hůrková – Schneiderwinklová, 2007).

Keramické zboží 2. poloviny 13. století – poč. 14. století navazuje na starší hradištní tradici. Hrnčíři tvářili své nádoby v ruce a následně **obtáčeli** na hrnčířském kole. Některá dna nádob nesou otisk desky kola či hrnčířskou značku. Hrnce jsou jednoduchého vejčitého tvaru. Pokud je hrnčíř zdobil, pak jen vodorovnými rýhami na podhrdlí, rytou šroubovicí nebo vlnovkou (případně kombinací těchto dekorů). Setkáváme se v souboru s páskovým prožlabeným uchem nasazeným v okraji a na max. výduti (Frýda – Rožmberská 1991, 30-31, 41).

V polovině 14. století hrnce získávají amforovitý tvar a majoritně jsou opatřeny páskovým prožlabeným uchem. Vyznívá výzdoba jednoduché či násobné rýhy na podhrdlí a stále častěji se začíná objevovat dekor radýlkového pásu. Vedle hrnců se častěji objevuje i džbán. Keramické nádoby s příměsí tuhy ve hmotě je spíše výjimečná (Frýda – Rožmberská 1991, 30, 41).

Představu o kuchyňské a stolní keramice 2. poloviny 14. – počátku 15. století si můžeme udělat na základě nálezových keramických celků z odpadních jímek, které byly archeologickým výzkumem dokumentovány v roce 2007 při výstavbě nového depozitáře pro Muzeum Šumavy (Pícka – Hůrková – Schneiderwinklová 2009, 103).

Keramické nádoby (tenké či střední stěny) byly **pálené** v redukční atmosféře do béžových, šedohnědých, šedých až tmavě šedých odstínů (převažují keramické třídy KšH205, KšH206, KšH210, Kš212²³). **Dna** nesou převážně ještě stopy podsýpky, pouze zhruba z 1/3 celků

²³ Popis vymezených keramických tříd viz Pícka – Hůrková – Schneiderwinklová 2009, 154

vykazují stopy odříznutí. Keramická **hmota** je obohacena o drobný písek a jemné plátky slídy. Povrch je v některých případech opatřován tuhovým (leštěným) přetahem (Pícka – Hůrková – Schneiderwinklová 2009, 112, 114, 121).

Tvarově nejčastěji se v souborech vyskytuje hrnec vejčitého tvaru s přehnutým (či kyjovitým nebo vyloženým) okrajem. Až na pár výjimek jsou opatřeny páskovými uchy nasazenými na okraj. Druhý v četnosti je džbán, opět spíše vejčitého tvaru. Okraje džbánů hrnčích tvaroval do okruží s dvojitým prožlabením či do okruží se zesíleným okrajem (popř. se vyskytují džbány s vysokým jednoduchým okružím). V souboru se dále vyskytly poklice a kónické poháry s ouškem, zlomky mís (Pícka – Hůrková – Schneiderwinklová 2009, 114).

Výzdoba je zastoupena majoritně na hrdlech (hlavně rytá šroubovice) a podhrdlích nádob (radýlkový pás vzorů geometrických, rostlinných či písmenkových). Kombinace několika druhů výzdoby není neobvyklá. Méně obvyklý je dekor řadou promačkávaných plastických důlků na podhrdlí. Nalezené zlomky pohárů byly zdobeny jednoduše či dekorem plastické šachovnice (Pícka – Hůrková – Schneiderwinklová 2009, 114, 121).

IV.7.2. Shrnující interpretace

Poznání keramického zboží nalezeného v Kašperských Horách čerpáme především z dvou hlavních prací o odpadních jímkách (Frýda – Rožmberská 1991; Pícka – Hůrková – Schneiderwinklová 2009). Nálezy z těchto jímek zaujímají časový rozsah od 2. poloviny 13. století až po poloviny 15. století.

Stejně jako v okolních městech i zde se vyskytuje ve většině redukčně vypálená keramika s příměsí slídy a tuhy (Frýda – Rožmberská 1991, 30,41). Tuha v průběhu 14. století z keramické hmoty postupně

mizí. Začíná na tenkostěnných nádobách dominovat radýlkový dekor a v průběhu 15. století již plně převládá odřezávání výrobků od desky hrnčířského kruhu. O importech se literatura nezmiňuje. Kdy je možné mluvit o výrobě keramiky i na této lokalitě, to s určitostí nevíme.

Z charakteru produkce Kašperských Hor je zřejmé, že má mnoho společného s okruhem produkce plzeňské oblasti. Hmota obsahující tuhu či případně tuhový přetah nádob spíše ukazuje příbuznost k jižní části západních Čech (Frýda – Rožmberská 1991, 30,41). V **prvním stupni** (2. polovina 13. století – 1. polovina 14. století) tedy oblast Kašperských Hor řadím k *Jihočeskému V-D okruhu*. **Od 2. poloviny 14. století**, kdy se výrazné rozdílily mezi Plzeňským a Jihočeským keramickým okruhem stírají, řadím Kašperské Hory k již k *Plzeňskému V-D okruhu*.

IV.8. Kladruby

Kladruby jsou známy poprvé v souvislosti se založením benediktinského kláštera (rok 1115). O klášteře se dovídáme ze zakládací listiny, která je však falzem z 1. poloviny 13. století. Kladruby byly v období 12. – 1. poloviny 13. století důležitým obchodním centrem ležící na významné dálkové cestě ze Staré Plzně do Norimberka. Již v letech 1202-1207 jsou v písemných pramenech zmiňovány hospody a roku 1233 je již prokázáno městské zřízení s vůbec nejstarším právem výročního (čtrnáctidenního) trhu v Čechách (další nejbližší trhy lze v této době předpokládat v podhradí pevností Tachova a Přimdy). Václav IV. udělil městu právo opevnit se v roce 1380, ale na nátlak královského města Stříbra král privilegium zrušil. Václav IV. v době své vlády také odebral „*kladrubským*“ privilegium, které jim zaručovalo, že kupci budou cestovat přes jejich město. Stejně tak jim roku 1399 zrušil právo týdenního trhu s odůvodněním, „*že kolem královských měst se v okruhu jedné míle nesmějí konat týdenní trhy*“. Kladruby přitom byly od královského Stříbra vzdáleny jen půl míle. Klášteře v druhé polovině 14. století kromě města

patřil i Touškov a dalších 128 vsí. V roce 1421 husitské vojsko opevněný klášter i město dobylo. Po skončení husitských válek klášter svou činnost obnovil a osvobodil zpustošené městečko od různých poplatků (Pelant 1988, 147-148; Široký – Nováček 1998, 67).

IV.8.1. Nástin vývoje produkce keramiky kuchyňské a stolní

O podobě produkce keramického zboží Kladrub vrcholného a pozdního středověku se dovídáme pouze z jednoho zdroje, nadto ještě pouze z klášterního prostředí (Nováček 2010). Zastávám názor, že keramika nalezená v tak specifickém prostředí jako je klášterní areál, nemůže být mnoho odlišná od používané kuchyňské a stolní keramiky obyvateli města v základní technologii a morfologii.

Bohužel, i u tak komplexně zdokumentovaného areálu, se nenalezly příliš početné středověké keramické soubory. Nedostatečně je zastoupena zvláště keramika 12. a 14. – 15. století (Nováček 2010, 71).

Keramické zboží 13. století podle K. Nováčka vykazuje standardní charakter. Dominantně byly v souborech zastoupeny **keramické třídy** KD105, KD108, KD106, KD113 a KD107. Ve všech případech jde o lokální výrobu z místních surovin. Z druhů nádob se v souborech 13. století nevyskytují džbány ani mísy (objevují se až poč. 15. století). **Povrch** dominantních tříd byl běžně potažen bílým až světle šedým nástřepím (nejčastěji u KT KD105, KD106 a KD113; Nováček 2010, 71, 74-75, 77).

Na sklonku 13. – 1. poloviny 14. století dominantně vystupuje keramická třída KD107 s okraji límcovými či profilovanými do vysokých okruží (Nováček 2010, 313).

Až do 1. poloviny 15. století se nejčastěji vyskytují na dnech stopy **podšýpky** (vzácně dna opatřeny hrnčířskou značkou). Zdá se,

že odřezávání nádob od desky kruhu je běžné až na keramice z 16. – 17. století (Nováček 2010, 75).

Z tvarového hlediska jsou středověké soubory chudé. Převažují bezuché hrnce (ojediněle hrnce opatřené jedním páskovým uchem). **Okraje** v $\frac{3}{4}$ 13. století zastupují převážně římsovité profilace a nízká okružít. Charakteristická (zvláště na archaičtějších třídách) je rytá výzdoba (šroubovice), méně často se vyskytují vývalky, jednoduchá rytá vlnice, vrypy či přesekávaná plastická páska (Nováček 2010, 76, 313).

Zajímavá a ojedinělá se jeví výzdoba formou kružnic, aplikovaných štětcem po vypálení nádob na vnější povrch hrnců (pol. 14. století) bílou hlinkou (Nováček 2010, 77).

IV.8.2. Doklady produkce cizí provenience

Zcela výjimečně je zastoupena keramická třída KD111 (11 zlomků), která je charakterizována keramickou hmotou s příměsí křemičitého písku, menším podílem slídy a hustým jemně mletým grafitem. Povrch je hladký, na vnitřní straně leštěný (tuhovaný) a vyznačuje se tvrdým výpalem (redukčním/oxidačním). Zastoupené jsou ve všech středověkých souvrstvích (Nováček 2010, 76, 314). Z technologického charakteru lze usuzovat, že jde o produkci oblasti jižních Čech.

Častěji je v souborech zastoupena keramika s velkým podílem slídy (KD112). Podobnost autor zaznamenává v tachovských a plzeňských (PM104) nálezových souborech. Celkově je původ tohoto technologického jevu spatřován v horním Poohří a ve východních Frankách (Nováček 2010, 76).

IV.8.3. Shrnující interpretace

Poznání keramické produkce kladrubských hrnčírů je omezeno *prozatím* pouze na jeden zdroj (Nováček 2010), který neobsáhl celé mnou sledované období (chybí informace o keramice 14. – 15. století) a nálezové celky pocházejí pouze z klášterního areálu, nikoliv z území města.

Z charakteru keramického zboží 2. poloviny 12. a 13. století lze usuzovat lokální výrobu místních hrnčírů, kteří klášter běžně zásobovali, tedy již v tomto období máme přímé důkazy pro přítomnost hrnčírů v městě Kladrubech.

Pokud jde o přiřazení kladrubské hrnčířské produkce k výrobně-distribučnímu okruhu, podobnost sledujeme v produkci hrnčírů plzeňské aglomerace (Starý Plzenec, Nová Plzeň), stejně tak u hrnčírů tachovských. Proto řadím Kladruby v období 13. – 1. poloviny 14. století k *Plzeňskému V-D okruhu*.

IV.9. Klatovy

Královské město, založené kolem roku 1260 Přemyslem Otakarem II., je v písemných pramenech poprvé připomínané nedlouho předtím, roku 1253. Město leží na v minulosti velmi významné obchodní trase, na Zlaté stezce. Stejně jako mnoho center na západní hranici českých zemí i toto město vzniklo jako pevnost chránící území proti útokům Bavorů. Velkorysá rozloha i působivé městské opevnění se třemi branami, dokončované za vlády Jana Lucemburského svědčí o důležitosti města. V druhé čtvrtině 14. století „*klatovským*“ bylo povoleno řídit se právem Starého Města Pražského. Klatovy, jejichž prosperita (zvláště ve 14. století) stála především na obchodu a řemeslech, získaly právo výročního trhu od Karla IV. v letech 1372 a 1378. V roce 1402 jim bylo

dokonce uděleno privilegium vybírat clo (Pelant 1988, 150; Kuča 1997; 888-889; Hůrková – Přerostová 2010, 10-11).

IV.9.1. Nástin místní produkce keramiky kuchyňské a stolní

Co se týká 2. poloviny 13. století a počátku 14. století, klatovští hrnčíři užívali k tváření nádob hmotu s velkým obsahem makroskopických **příměsí** (zvláště vidíme hrubší zrna bílého písku a charakteristické plátky zlatavé slídy), které po rozhnětení v ruce obtáčeli na hrnčířském kole. Výrobky následně **vypalovali** do převládajících šedohnědých, hnědočerných či okrových odstínů, **povrch** zaznamenáváme od jemného až po drsný, někdy z důsledku přepálení puchýřkovitý. Pro 2. polovinu 13. století jsou typické hrnce s vytaženým okrajem, prožlabené z obou stran a s výrazněnou spodní hranou. První polovinu 14. století zastupují hrnky s jednoduchým oblým okrajem (popř. s ovaleným a vnitřně prožlabeným), objevují se i nádoby s uchem. **Výzdoba** je celkem střídmá, hrnčíři své výrobky převážně opatřovali rytou výzdobou (rytými rýhami či vlnicemi), případně vrypy a vývalkovou šroubovicí (Hůrková 2006, 20; Hůrková 2003, 28; Hůrková 1996, 114; Hůrková – Přerostová 2010, 20-21).

Ve 14. století neshledáváme zprvu žádné velké rozdíly od předešlého období. V druhé polovině 14. století se vypalovala keramika v redukční atmosféře do šedočerných odstínů. Nádoby (zvláště hrnce a džbány) dekorovali hrnčíři radýlkovými pásy (geometrické, rostlinné i písmenkové motivy). Vedle obtáčení hrnčíři začínají více používat i techniku vytáčení (Hůrková – Přerostová 2010, 22; Hůrková 2007, 4; Pícka 2008, 3-5).

Pozoruhodným objevem J. Hůrkové (Hůrková 1995) byla keramika s červeným nástřepím, vyskytující se ve vrstvách 14. – 15. století (Hůrková 1995, 515; Hůrková 1996, 114; Hůrková 2003, 21; Hůrková – Přerostová 2010, 21-22). Tento *typ* zboží byl poprvé vyzvednut v roce

1993 při výzkumu čp. 152/I z hrnčířské pece z 2. poloviny 14. století. Vyznačuje se vcelku jemnou keramickou hmotou (ostřenu drobnými tmavě šedými zrnky písku) světle hnědé barvy, charakteristická jednou svou vlastností: matným či leštěným nástřepím červené barvy nanášený na vnější či obě strany nádoby (Hůrková 1995, 512, 515; Hůrková 2003, 21).

Klatovské keramické zboží 2. poloviny 15. století si souborně můžeme představit jako tvrdě **vypálenou** do šedých až modrošedých odstínů, **povrch** byl tuhován jen výjimečně. V nálezových celcích převládají hrnce a hrnky s jedním uchem a výraznou horní výdutí. **Výzdoba** nádob je bohatá, některé jsou cele pokryty radýlkovým dekorem či vodorovnými rýhami (Vondráčková 1996, 154; Hůrková – Přerostová 2010, 19).

Materiál přelomu 15. – 16. století je převážně **vypalován** do šedočerných odstínů. **Tvarově** jsou nejvíce zastoupeny hrnce s výraznou horní výdutí, opět zdobené rytým či radýlkovým dekorem na podhrdlí. Nádoby se také více zkrášlují vylešťovanými tuhovanými spirálami nebo pruhy, v některých případech je zaznamenána i malba červenou hlinkou (Vondráčková 1996, 154; Hůrková 2010, 3-4; Hůrková – Přerostová 2011, 4). Objevuje se i polévání vnitřků nádob glazurou (Hůrková – Přerostová 2010, 22-23).

IV.9.2. Doklady produkce cizí provenience

V publikaci o výstavě se můžeme dočíst o ojedinělém případě importu severočeské červeně malované keramiky v průběhu 13. století (Hůrková – Přerostová 2010, 21), jež můžeme označit za doklad dálkového obchodu s městy severní části českých zemí.

IV.9.3. Shrnující interpretace

Literatura, věnující se keramickým nálezům z území města Klatov, není nijak rozsáhlá, ale definuje základní znaky podoby hrnčířského zboží. Zvláště keramika 14. století je v nálezech málo zastoupená, prozatím známe jen obecný charakter keramické produkce v tomto století (Hůrková 2007, 4).

Od počátku existence města se setkáváme s redukčně pálenou keramikou, v prvních fázích města s výraznější příměsí slídy a písku v keramické hmotě. V průběhu 14. století hrnčíři již více zdobí své výrobky, zvláště pak radýlkovým dekorem. O importech toho nevíme mnoho, za ojedinělý případ lze označit import červeně malované keramiky ze severozápadních Čech.

Na závěr chci ještě zdůraznit význam tzv. „*klatovské červené keramiky*“. Tento pozoruhodný *typ* keramického zboží v klatovské oblasti *šedých* hrnčin výrazně vyčnívá. Ostatně této keramiky nebylo dosud nalezeno velké množství (v Klatovech torzo malého hrnku a zlomky z dalších minimálně patnácti nádob). Z jiných měst je známa pouze z Horšovského Týna a ze Starého Plzeňce, ze šlechtických sídel poté toliko z Týnce u Klatov či z Klenové. J. Hůrková konstatuje, že podobnou keramiku nezná jak z oblasti Čech, tak ani z bavorského prostředí. Soudí (a já s ní v tomto momentě musím souhlasit), že jde výhradně o lokální produkci města Klatov (Hůrková 2003, 21).

Klatovy lze označit po celkové analýze za významné *výrobní centrum* již od počátku svého založení. Dle celkového charakteru hrnčiny lze produkci Klatov přiřadit k „Plzeňskému“ výrobně-distribučnímu okruhu v celém období vrcholného a pozdního středověku.

IV.10. Nepomuk

O Pomuku (ležícího na obchodní vitorazské cestě), který založili cisterciáci z kláštera pod Zelenou Horou, nacházíme první písemnou zmínku kolem roku 1284 v opisu listiny z doby krále Václava II. Trhová ves se proměnila v město na počátku 14. století a někdy před rokem 1369 se spojila s blízkými Přesanicemi. Nepomuk se stal záhy správním i hospodářským centrem klášterního panství (k němuž patřilo na sto vesnic a další dvě města: Blovice a Plánice). Město spadalo pod odvolací stanici v Blovicích, jež se řídila staroměstským právem. Po roce 1420, kdy byl cisterciácký klášter vypálen husitskými vojsky, se klášterní statky dostaly do zástavy šlechty: nejdříve Švamberkům, roku 1464 Šternberkům. Roku 1465 získal Nepomuk právo (čtyřdenního) výročního trhu (Pelant 1988, 205).

IV.10.1. Nástin nalezené keramiky kuchyňské a stolní

Nepomuk je jedno z měst, u kterého z důvodu nedostatku publikovanosti vycházím pro čerpání informací o keramickém zboží pouze z nálezových zpráv (Kostrouch – Šmejdová – Sůvová 2005; Šmejdová – Tetour 2006; Postránecká – Procházka 2011).

Nálezové celky, datované do průběhu vrcholného až pozdního středověku nejsou nijak četné. Nejstarší zboží (datované **do 2. poloviny 13. století**) je zastoupené v souborech čtyřmi keramickými třídami (NP1, NP2, NP5, NP9). **Hmota** se souhrnně vyznačuje hojnou **příměsí** slídy a písku. **Povrch** nádob je majoritně drsný až hrubý bez zřetelných úprav, zboží je **vypalováno** převážně tvrdě v oxidační atmosféře (nerovnoměrně) do šedohnědých až hnědých barev. Sporadicky se vyskytuje keramická třída NP5, jež se vyznačuje **hmotou** s výrazným podílem grafitu vypálenou v redukční atmosféře do šedočerných odstínů. **Morfologicky** byly rozpoznány hrnce s okraji vně či vodorovně vyhnutými, jednoduše profilovanými, zavnutými a okraje profilované do nízkých

okružích. Ve **výzdobě** jsou zastoupeny především ryté linie, ojediněle nehtovité vrypy či vlnovky (Kostrouch – Šmejdová – Sůvová 2005, 7-8; Šmejdová – Tetour 2006, 10-12).

Do konce 13. století a průběhu 14. století je datované zboží, jež je **technologicky** určené keramickými třídami NP103, NP105 a NP107 (Kostrouch – Šmejdová – Sůvová 2005, 7-8). Až na KT NP105 (oxidační výpal, příměs slídy a písku), je tato hrnčina charakteristická tvrdým redukčním **výpalem** do šedavých odstínů s hustou **příměsí** písku a se středně hustým podílem slídy. **Povrch** nádob bývá jemně drsný (případně drsný). Mírně v souborech převládá KT NP103. KT NP103 a NP107 je častý výskyt zlomků s leštěným povrchem (buď celoplošně leštěné nebo formou vlešťovaných vzorů). Z **morfologicky** identifikovaných zlomků převažují fragmenty hrnců s přehnutým okrajem, z **výzdoby** je nejčastější ryté linie, již zmíněné vlešťované vzory, sporadicky se vyskytuje radýlkový dekor či plastická lišta (Kostrouch – Šmejdová – Sůvová 2005, 7-9; Postránecká – Procházka 2011, 5).

Pozdní středověk a počátek raného novověku zastupuje hlavně KT NP101 a NP107. Jde o kvalitně **pálené** zboží v redukční (redukčně-oxidační) atmosféře s **příměsí** hrubého písku a v malém množství i slídy. **Povrch** je jemně drsný až drsný, v některých případech hrubě leštěný (KT NP101). NP107 je charakteristická svým vnějším (či oboustranným) leštěním. **Okraje** hrnců jsou přehnuté, zavinuté, jednoduše profilované či ovalené. Z druhů nádob se dále vyskytují mísy, džbány a poklice. Z **výzdoby** se uplatňuje zejména rytá výzdoba (souběžné rýhy, šroubovice) a radýlkový dekor (kombinace není neobvyklá; Šmejdová – Tetour 2006, 10-12; Postránecká – Procházka 2011, 5).

IV.10.2. Doklady produkce keramiky cizí provenience

Za doklad cizí provenience (jihočeské) lze považovat zlomky nádob řadící se ke keramické třídě NP5, která se v nálezových souborech výjimečně vyskytuje. Nádoby této třídy jsou charakteristické svou keramickou hmotou s příměsí grafitu a redukčním výpalem až do černošedých odstínů. Tato keramika se výrazněji nalézá v oblasti jižních Čech, kde je i předpokládána její provenience.

IV.10.3. Shrnující interpretace

Pro poznání „nepomucké keramické produkce“ toho k dispozici *prozatím* mnoho nemáme (vycházela jsem ze tří nálezových zpráv), i přesto si však lze udělat základní obrázek o technologii a tvarové skladbě.

Kdy lze mluvit o přítomnosti hrnčičů v Nepomuku, nemáme přímých důkazů, lze ji však předpokládat minimálně s proměnou trhové vsi na město ve 14. století, kdy se Nepomuk stal centrem klášterních statků.

Nepomuk řadíme v rámci jeho keramické produkce do *Píseňského výrobně-distribučního okruhu* v celém období vrcholného a pozdního středověku.

IV.11. Písek

Královské město Písek, ležící na důležité obchodní cestě do Pasova, bylo založené patrně již před polovinou 13. století. Zhruba kilometr vzdálené předměstí u kostela sv. Václava je uváděno jako Starý Písek. Předměstí vzniklo z osady, která předcházela výstavbě města. Privilegia, které město obdrželo, byla v průběhu 14. století několikrát potvrzena. Písek se řídil právem Starého Města Pražského (od vlády Jana Lucemburského). Roku 1327 udělil Jan Lucemburský Písku právo mílové

s tím, že v jejím okruhu nesmí být sladovna, pivovar ani žádný řemeslník. Karel IV. privilegia znovu potvrdil a přisoudil městu další práva. Roku 1398 Václav IV. městu Písku udělil nový výroční trh (Kuča 2002, 128-129; Fröhlich 2009, 157).

IV.11.1. Nástin vývoje produkce keramiky kuchyňské a stolní

Keramické zboží známe podrobněji až z konce 13. století, kdy bylo stále **obtáčeno** na hrnčířském kole. Nalezené nádoby a zlomky den nesou stopy po **podšýpce**, některá dna jsou opatřena hrnčířskými značkami. Keramická hmota obsahuje **příměs** slídy a zvláště na zlomcích zásobnic je pozorován vysoký podíl tuhy v materiálu. Nádoby byly **vypalovány** převážně do hnědých, šedavých až šedočerných odstínů. Povrch bývá v některých případech leštěný. **Tvarově** se v tomto období setkáváme zvláště s bezuchými hrnci a miskovitými poklicemi. Okraje bývají převážně vně vytažené, hraněné. Nádoby **zdobí** majoritně šikmé vrypy či ryté vodorovné linie (případně vlnovky; Fröhlich – Koppová 1989, 184-185; Fröhlich 2002, 140).

Zboží 14. století je hrnčíři **vypalováno** do šedých barev. V souborech stále ještě převažují na dnech stopy po **podšýpce**. **Povrch** bývá ojediněle leštěný (zvláště u džbánů). Objevují se zlomky tuhových zásobnic. V tomto období se zdá, že již převažují varianty hrnců s uchy. Na nádobách se ponejvíce setkáváme s **výzdobou** rytými liniemi, začíná se postupně více prosazovat radýlkový dekor v kombinaci s vodorovnými rýhami (Fröhlich – Koppová 1989, 185; Fröhlich 2002, 141; Fröhlich 2009, 162).

Pro nalezenou keramiku 15. století je již typické **odřezávání** nádob od hrnčířského kruhu. Tenkostěnné zboží již je převážně vytáčeno a **vypalováno** v redukční atmosféře do šedých odstínů. Stále se u některých nádob setkáváme s leštěním vnějšího povrchu. Další charakteristický znak této keramiky je **radýlkový dekor** (i ve formě

gotických minuskulí – zvláště se slovem „maria“) uplatňující se většinou na podhrdlí, v menší míře na výduti či vodorovně vyložených okrajích u mís. Zcela ojediněle je radýlkem zdobeno i ucho. Z druhů nádob se v nálezových souborech objevují hrnce, pokličky, džbány, pánve, ojediněle zlomky pohárů a cedníků (Fröhlich – Koppová 1989, 185-186; Fröhlich 2002, 142-144; Fröhlich 2009, 157, 161-164).

Zajímavý je nález spodní části tenkostěnné nádoby z 15. století, která je kolem dna zdobena jedním radýlkovým pásem obdélníků (v Písku nalezená na dvou místech; Fröhlich 2009, 162).

IV.11.2. Shrnující interpretace

Ke stanovení podoby produkce významného královského města Písku jsem využila tři publikovaných článků, jež zahrnovaly dosavadní poznání keramického zboží (zvláště z odpadních jímek; Fröhlich – Koppová 1989; Fröhlich 2002; Fröhlich 2009).

Není pochyb o přítomnosti hrnčířů na této lokalitě již ve 13. století, kdy se stal Písek královským městem ležící na významné zahraniční stezce. O importech, nalezených v městském areálu, jsem však nenašla žádných zpráv.

Písek (významné výrobní centrum) a jeho keramická produkce vrcholného středověku se řadí k *Jihočeskému V-D okruhu*, v průběhu 14. století se však okruh Plzeňský s Jihočeským sceluje a v pozdním středověku tak patří Písek pod *Plzeňský V-D okruh*.

IV.12. Planá

Město Planá leží zhruba 10 km severovýchodně od Tachova na rozhraní Českého lesa, Slavkovského lesa a Tepelské vrchoviny (Krasanovská 2011, 11). Osídlení Plané je nepřímo doložené nálezem středohradištní keramiky již z 9. století, kdy tudy nepochybně vedla

obchodní cesta na Cheb (Krasanovská 2011, 11; Široký – Nováček 1998, 59). Se jménem Planá se v písemných zmínkách setkáváme již roku 1219 v souvislosti s majetkem tepelského kláštera, avšak první historická zpráva vztahující se přímo k naší Plané pochází z roku 1251 (Pelant 1988, 218; Procházka – Úlovec 1990, 102; Krasanovská 2011, 11).

Ves se proměnila v poddanské město v 70. letech 14. století, kdy se měla řídit plzeňským městským právem a v této době byly vystavěny i kamenné hradby (Krasanovská 2011; Rayman 2007, 6; Pelant 1988, 219).

IV.12.1. Nástin místní produkce keramiky kuchyňské a stolní

Hrubou představu o keramickém zboží, vyráběném v Plané, si uděláme ze souborů nalezených amatérským badatelem dr. J. Novákem, který shromažďoval poznatky o podobě nalézané keramiky v letech 1963 – cca 1979 a z posledních výzkumů provedených pracovníky muzea Českého lesa v Tachově (Nováček 1999b; Novák 1972; Rayman 2007; Rayman 2008a; Rayman 2008b; Rayman 2010b). Částečně zpracované jsou nálezy v bakalářské práci: Městská archeologie v Plané u Mariánských Lázní (Krasanovská 2011).

Keramickou produkci Plané v 13. – 15. století lze plně srovnat s produkcí nedalekého královského města Tachova. Z toho mála nálezů, které z období 13. – 14. století máme, lze říci, že v průběhu 14. století, se keramika **vypalovaná** v převažující redukční atmosféře (šedavých barev) proměňuje a začíná plně převažovat u nádob (středně až tenkostěnných) výpal oxidační do světle hnědých až červených barev (Krasanovská 2011, 38-39, databáze).

V 15. století (2. polovina 15. století – počátek 16. století) oxidačně vypálené nádoby pak zdobí červené malování, ojediněle radýlkový pás (Krasanovská 2011, 38). Zdobení malbou červenou a bílou hlinkou

je typický jev pro tachovskou keramiku tohoto období, v Plané se však vyskytuje pouze varianta s červeným malováním (Nováček 1996, 103-104).

IV.12.2. Shrnující interpretace

Zpracovatelné poznatky o keramické produkci máme z Plané v podstatě až z období pozdního středověku (15. století). Pro předchozí období dosud publikované informace chybí.

Jak už jsem výše naznačila, produkce města Plané se v mnohém blíží produkci blízkého centra Tachova. Snad lze předpokládat (dle množství nalézané keramiky), že k výrobě červeně malované keramiky docházelo i přímo v Plané a nebyla tedy dovážena z Tachova, vzdáleného vzdušnou čarou ca 11 km. Uvažovat můžeme (potvrdit tuto hypotézu může snad jen budoucí výzkum), že k výrobě keramiky tu docházelo již před povýšením trhové vsi Plané na město.

Dle charakteru nalezené a zpracované převážně zlomkové keramiky lze tuto lokalitu zahrnout pod *Českoleský výrobně-distribuční okruh* (pozdní středověk).

IV.13. Plzeň

Z hlediska studia distribučních keramických okruhů je důležité, že k založení *Nové Plzně* jako královského města došlo v rozmezí 1288-1300 na soutoku čtyř hlavních západočeských řek (Nováček – Široký 2004, 8, 11; Frýda 1978, 63; Kuča 2002, 186), lze však uvažovat na základě archeologických nálezů o určitém předlokačním osídlení (Frýda 1979, 320; Orna 2011, 7). Plzeň již od počátku byla důležitou stanicí na cestách jak do Norimberku, tak do Řezna (Vávra 1973, 51).

Bohužel dosti rozsáhlou industrializací ve 2. polovině 19. století a v 1. polovině 20. století, kdy byly tři čtvrtiny historického domovního

fondy nahrazeny činžovními domy, se zničilo mnoho archeologických souvrství (Nováček – Široký 2004, 7; Nováček 1999a, 5). Přesto se Plzeň může pochlubit bohatým nálezovým fondem získaný díky dlouholetým výzkumům studní a odpadních jímek (Orna 2011, 5). Značnou částí (nejen nálezy, ale později i formalizovaným zpracováním) přispěly výzkumy provedené v Solní ulici v roce 1963 (Nechvátal 1976), v následujícím roce výzkum hrnčířské pece (Doubová – Nechvátal 1996) a nejpřednější studii o vývoji plzeňské keramiky přinesl K. Nováček z výzkumu ze Sedláčkovy ul. (Nováček 1999a).

Plzeň je svou keramickou výrobou vcelku dobře poznána (v důsledku nepřetržitě probíhajícím výzkumům a dohledům v rámci stavební činnosti), nebudu se tedy nijak rozsáhle rozepisovat o jeho bohaté produkci, ale spíše se stručně pokusím nastínit převažující charakter produkce.

IV.13.1. Nástin vývoje místní keramiky kuchyňské a stolní

U Plzně z příčiny založení „*na zeleném drnu*“ na konci 13. století se budu zabývat keramickou produkcí v období 14. – 15. století.

Nejstarší plzeňská keramika vychází z tradic pozdně hradištní produkce, která se vyznačuje redukčně-oxidačním **výpalem** do šedých odstínů, **výskytem** slídy a křemičitého písku ve hmotě²⁴ (Orna 2011, 13).

Počátky města (konec 13. století) zastupuje hrnčina oxidačně-redukční (případně oxidační) s podílem křemičitého písku a slídy, jež zastupují keramické třídy zvané „protoredukční hrubá“ (PM109), „protoredukční jemná“ (PM212), které dominují a v menší míře PM206 (Orna 2011, 13; Nováček 2000, 17). Na přelomu 13. – 14. století ještě

²⁴ KT PM101 – PM103 (Nováček 1999a, 39).

zaznamenáváme hrnčířské značky a zcela se setkáváme s obtáčenou technikou (Orna 2011, 18).

Na tyto keramické třídy navazuje již ve 14. století „archaická redukční keramika“ (PM203), charakteristická redukčním **výpalem** (s velkými rozdíly v barvách – od šedé až po černošedou) s **příměsí** písku a submikroskopické slídy s téměř až silnou stěnou nádoby spíše bez výzdoby, dále následována z hlediska kvality horší hrubou redukční keramikou PM201. Na hrncích a džbánech jsou **okraje** formovány do okružích (méně poté do vodorovně vytažených profilací). Pouze na džbánech se vyskytuje ve větší míře *vnější prožlabená* okružích či jednoduše vysoko vytažené prosté okraje (typ 511, 521). U mís se nejvíce vyskytuje typ 61 (různé formy vodorovně vytaženého okraje; Orna 2011, 13, 16-17). Výzdoba je prováděná zejména rytou šroubovicí, vlnicí či vseky, později se prosazuje už jen rytý a radýlkový dekor (Nováček 1999a, 20; Orna 2011, 16-17).

V průběhu dalšího období (15. století) nastává zjemnění redukčního tenkostěnného zboží, charakterizované tvrdým redukčním **výpalem** do šedých, modro až černošedých odstínů s drsným **povrchem** (KT PM202), a objevuje se v menší míře i keramika s leštěným povrchem zastoupená vymezenou keramickou třídou PM205 (Nechvátal 1976, 129; Doubová – Nechvátal 1996, 42; Nováček 1999a, 17; Orna 2011, 13). Na přelomu 14. – 15. století se již majoritně přechází k technologii odřezávání nádob z hrnčířského kruhu (Nováček 1999a, 21; Nechvátal 1979, 129).

Tvarově se v 15. století setkáváme s celou škálou druhů nádob (od převažujících hrnců s uchy po misky s esovitou profilací, mísy, poklice, a džbány, vyskytující se běžně až v tomto stupni). Majoritně je u nádob zaznamenána profilace **okraje** s vnitřním prožlabením, ovalené a méně často vodorovně vytažené. Zvláště u džbánů (zdobených vývalkovou šroubovicí) se vyskytuje dvojnásobně prožlabené nepravé

okružích. **Výzdoba** už je po většinou prováděná pouze jednoduchou horizontální rýhou na podhrdlí a radýlkovým pásem (Doubová – Nechvátal 1996, 42-43; Nováček 1999a, 19; Orna 2011, 13, 16-17).

IV.13.2. Doklady produkce cizí provenience

Mnoho minoritně zastoupených keramických tříd v plzeňských souborech lze považovat za druh importu. Je však nutné mít na paměti, že výskyt slabé keramické třídy mohly zapříčinit události, odehrávající se po zánikové transformaci. Původně mohly tyto třídy patřit místní hrnčině transformované např. z důvodu druhotného přepálení. Také se může stát, že nádoba sama o sobě nemusí být předmětem importu, ale pouze přepravní schránkou pro jiný prvotně importovaný obsah (Nováček 1999a, 13).

Můžeme přinejmenším zmínit některé případy pravděpodobného importu s určením své provenience. Například keramická třída PM206, zastoupená pouze jediným celým tvarem, který je zdoben bílou malovanou hlinkou, může být předmětem importovaného zboží z Tachova, kde takové nádoby hrnčíři vyráběli a malovali v 2. polovině 15. století (Doubová – Nechvátal 1996; Nováček 1999a, 17; např. Nováček 1996, 103-104).

IV.13.3. Shrnující interpretace

Plzeň je jedno z nejvíce studovaných měst, co se týče její keramické produkce. Pro její obecnou charakteristiku jsem využila největší a nejucelenější zdroje publikované literatury (Nováček 1999a; Orna 2011).

Keramické zboží (po celou dobu existence města až po pozdní středověk a nástup polévané hrnčiny) je charakteristické svým zcela převažujícím redukčním výpalem do různých odstínů šedi a výzdobným

prvkem v podobě širokého pásu plastických vlnic na výduti nádob (Nováček 1999a, 20).

Pro Novou Plzeň je zcela jasné, že od svých počátků na konci 13. století (max. počátkem 14. století) plně převzala svou roli výrobního a distribučního centra západočeského kraje (důležitá křižovatka dálkových cest), kdy stopy její produkce můžeme nalézat v širokém okolí nejen v rámci měst západočeských - Most, Sezimovo Ústí, Kašperské Hory, Tachov a další (Vávra 1973; Klápště 2002; Nechvátal 1976; Frýda – Rožmberská 1991; Rayman 2009).

Plzeň byla od poč. 14. století jedním z hlavních *výrobních center Plzeňského výrobně-distribučního okruhu*, který jsem pojmenovala právě po tomto královském městě.

IV.14. Sokolov

První zmínka o Sokolově (do roku 1948 Falknov) ležící na soutoku řeky Ohře a Svatavy pochází z roku 1279, kdy Sokolov patřil bavorskému rodu Nothaftů. Před rokem 1289 se stává Sokolov poddanským městem. Město se řídilo chebským právem prostřednictvím odvolací stolice v Ostrově nad Ohří (Pelant 1988, 252).

IV.14.1. Nástin místní produkce keramiky kuchyňské a stolní

Z jediného zdroje mohu čerpat informace o nálezech kuchyňské a stolní keramiky v Sokolově, který také neobsáhl cele mnou sledované období.

Keramikou 13. století charakterizuje hrnčina **vypalovaná** do šedých barev různých odstínů (přecházející až v bělavou nebo na druhou stranu až v černou). Keramická hmota obsahuje **příměs** slídy (objevuje se však i hrnčina bez slídy). Podsýpku autor konstatuje pouze v jednom případě,

za to na třech případech pozoruje obvodovou lištu, svědčící o technice nalepování. V souboru nebyl ani jeden doklad hrnčířské značky, ani doklad odřezávání dna strunou. Doklady uch svědčí o přítomnosti buď hrnců s uchem, nebo džbánů. **Výzdoba** byla aplikována formou žlábkování, žebrováním či rytím. Nečetné množství okrajů bylo zastoupeno zesíleným, šikmo seříznutým, případně okružím (Holík 2006, 223).

Druhý keramický soubor zastupoval období přelomu 14. – 1. poloviny 15. století. Nádoby byly **vypálené** do světle šedých až tmavě šedých odstínů. Keramická hmota obsahovala písčité a výrazně i slídnaté **příměsi**. Hrnce mají baňatý tvar s výraznou výdutí (zdá se, že dominují bezuché varianty). Okraje jsou formovány do vysokých štíhlých okružích s prožlabenou vnitřní stranou. V jedenácti případech je zaznamenána značka na dně. Výzdoba je značně uniformní: až na jeden případ zaznamenává autor zdobení vývalkovou šroubovicí. V souboru chybí doklady poklic (Holík 2006, 231-232).

Ovšem vyzvednuty byly i zástupci keramiky stolní: zvláště pak musíme zmínit poháry s čtyřlaločným ústím (4 kusy). Baňaté tělo je v horní části zdobeno vývalkovou šroubovicí, okraje jsou prostě zaoblené. Stopy na výduti a *mušle* po odříznutí svědčí o vytáčení na hrnčířském kruhu (Holík 2006, 232).

Zhruba 20 % zastoupením se vyskytuje keramika zřejmě redukčně pálená bez obsahu slídy ve hmotě s krupičkovitým tmavým lesklým povrchem (Holík 2006, 232)

IV.14.2. Shrnující interpretace

Jeden zdroj informací o keramickém nálezovém souboru rozhodně nepředstavuje zcela relevantní počet pro zodpovězení otázek ohledně organizace výroby, ale umožňuje nám přiřadit sokolovskou keramickou

produkci k výrobně-distribučnímu okruhu. Zcela nám chybí informace o keramice 14. století a 2. poloviny 15. století.

Zpracovaný sokolovský nálezový celek svým výpalem a výrazné přítomnosti slídy ve hmotě lze srovnat s keramikou nalezenou v Chebu. Ovšem ze Sokolova *prozatím* nemáme žádné doklady tvarů pro Cheb typické: mísy a pokličky s horizontálně vyloženým okrajem (Holík 2006, 234). V 15. století se ještě vyskytují odřezávaná dna paralelně vedle podsýpaných, ale v již v průběhu tohoto století mizí a plně se přechází k technologii vytáčení (Holík 2006, 234).

Vše nasvědčuje tomu (přijaté chebské právo, spojující obchodní trasa, shodná technologie a morfologie keramické produkce), že hrnčířské zboží spadá pod vliv výrobního centra v Chebu a řadím ho tak k *Chebskému výrobně-distribučnímu okruhu*.

IV.15. Starý Plzenec

Dnešní Starý Plzenec, ležící v údolí řeky Úslavy, se vyvinul z původního podhradí v řemeslnicko-obchodní stanici, patřící k hradišti Plzeň (prvně písemně zaznamenáno v roce 976), jež byla i křižovatkou důležitých obchodních cest: Řezenské a Norimberské. Hradiště bylo za vlády Přemyslovců sídlo správy nejzápadnějšího kraje českých zemí. V legendě o sv. Vojtěchu z 12. století je uveden trh, který byl situován pod hradbami Plzně. Význam místa dokládá skutečnost, že se zde razily mince za knížete Jaromíra i za Václava I., i zpráva z let 1224-1228, kde je uváděn syn krále Přemysla Otakara II. Václav jako „*vévoda plzeňský a budyšínský*“. Pro všechny tyto důvody lze označit dobu největšího rozkvětu 12. – 1. polovinu 13. století. Na další listině Přemysla Otakara II. z roku 1266 je Stará Plzeň označována za „*civitas*“. Městský útvar lze tedy určit až po polovině 13. století, není však důvod předpokládat jednorázové založení. Význam Starého Plzence zásadně zvrátilo založení Nové Plzně (došlo k translaci), kdy se dosavadní dálkové

cesty přeložily a vedly již přes nově zbudované centrum. Stejně tak se přestěhovali řemeslníci i obchodníci, kteří odešli za výhodnějšími a výnosnějšími podmínkami. Starý Plzenec tak poklesl na město, patřící ke královské komoře. Po roce 1450 bylo město zastavováno, v letech 1496-1561 patřilo Šternberkům (Pelant 1988, 259; Kuča 2002, 179-180, 182; Beneš – Richter 1976, 67; Friedl 1976, 29; Frýda – Hus 1989, 219, 221).

IV.15.1. Nástin nalezené keramiky kuchyňské a stolní

Jak lze předpokládat, informace o keramické produkci Starého Plzně se soustředí především na období jeho největšího rozkvětu – na konec 12. století – 1. polovinu 13. století.

Keramika počátku 13. století se souhrnně vyznačuje masivní tloušťkou stěn. **Keramická hmota** obsahovala nevelkou příměs slídy. Nádoby byly hněteny v ruce a následně **obtáčeny** na hrnčířském kole (na několika zlomcích zaznamenány hrnčířské značky), **vypalovány** byly do šedých barev, případně do hnědavých, žlutých či načervenalých odstínů. **Tvarově** se vyskytují nejčastěji zlomky hrnců, v menší míře misky/poklice. **Okraje** jsou převážně vně vytočené. Z **výzdoby** jsou na keramice zastoupeny ryté linie, jednoduché ryté vlnice, šikmé vrypy (Hejna 1976, 55-56; Doubová 1976, 23).

V přelomu poloviny až ke konci 13. století se obvykle ve **výzdobě** uplatňuje řidší šroubovice nebo vlnice, vseky se hojně uplatňují na okrajích. **Okraje** bývají nejvíce formovány do rozevírajících se tvarů, zduřelých či zúžených; jejich variabilita je však značná. **Tvarově** stále převažují hrnce s miskami/poklicemi s esovitou profilací, v menší míře se v průběhu 13. století uplatňují lahve s čtyřlaločným okrajem či velké tuhové zásobnice s masivním kyjovitým okrajem (Beneš – Richter 1976, 69; Široký 1999, 17).

Keramiku 14. století (stejně tak pozdější) známe jen z nečetných nálezů. Jedná se o šedou tenkostěnnou keramiku, zastoupenou **tvarově** hrnci, zvonovitými pokličkami, mísami a v malé míře poháry s čtyřlaločným ústím. Na přelom 13. – poč. 14. století je datována keramika podobná tzv. protoredukční keramické třídě (PM109) z plzeňských souvrství (Hejna 1976, 56; Široký 1999, 18; Široký – Majer – Kubečková 2000, 3; Kaiser 2004, 4).

Definovat podobu keramiky v 15. století je ještě obtížnější, lze však předpokládat podle toho mála informací, které máme, že kuchyňská a stolní keramika Starého Plzně odpovídá produkci blízké Plzně.

Na plzeneckém náměstí a na vrchu Hůrce se našla tenkostěnná tvrdě pálená keramika, již vytáčená na hrnčířském kruhu, opatřená radýlkovým dekorem datovaná do 2. poloviny 15. století (Doubová 1976, 24).

IV.15.2. Shrnující interpretace

Zdroje informací, které jsem použila, jsou vesměs staršího data a neuvádějí příliš mnoho údajů o charakteru produkované keramiky. To málo novějších dat jsem převzala z nálezových zpráv (Široký 1999; Široký – Majer – Kubečková 2000; Kaiser 2004).

Poznání keramické produkce starého Plzně je pro nás důležité z hlediska dvou hlavních důvodů. „Stará“ Plzeň byla na konci 13. století translokována a její keramická produkce vrcholného středověku navazuje na keramickou produkci pozdního středověku „Nové“ Plzně. Druhý důvod souvisí s otázkou organizace a s množstvím výroby keramického zboží v období pozdního středověku, kdy město již mělo svůj vrchol největší prosperity dávno za sebou.

Lze pouze konstatovat, že výroba keramického zboží ve Starém Plzenci musela od konce 13. století klesnout s odlivem obyvatelstva do nově lokovaného centra.

Za případný doklad importu můžeme považovat zásobnice – jejichž keramická hmota obsahuje velké množství grafitu – které mohou pocházet z *výrobních center* jižních Čech.

Svým celkovým charakterem lze produkci Starého Plzeňce v celém sledovaném období přiřadit *Plzeňskému výrobně-distribučnímu okruhu*.

IV.16. Strakonice

Město Strakonice leží v jihočeském kraji na soutoku řek Otavy a Volyňky. Poprvé se setkáváme s tímto jménem v písemných pramenech roku 1235-43. Městem (užívající právo staroměstské) se však Strakonice staly někdy před rokem 1308, kdy je připomínán mlýn měšťana Kosmy u jednoho z mostů. V první polovině 14. století je písemně doloženo vybírání cla. Roku 1462 bylo městečku Jiřím z Poděbrad uděleno právo výročního trhu (Kuča 2008, 53, 55-56).

IV.16.1. Nástin místní produkce keramiky kuchyňské a stolní

Ve Strakonících byl vždy v popředí zájmu archeologů hrad, kde v jeho areálu proběhla většina archeologických výzkumů. Z hradu také pochází dále popisovaná keramika (Hejna 1985).

Známe podobu keramiky z období před povýšením osady na město (13. století, spíše 1. polovina). Zdá se, že masivní obtáčená kuchyňská keramika byla **vypalována** převážně v redukční atmosféře do tmavošedých, šedohnědých barev. Hrubozrnná keramická **hmota** obsahovala výrazný podíl tuhy. Hrnčířské značky jsou zastoupeny pouze ve dvou případech. **Tvarové** spektrum v nalezeném souboru zastupovaly

především zlomky hrnců, misek (poklic – esovitě prohnuté, zvonovité), ojediněle se vyskytl fragment zásobní nádoby, poháru či mísy. Okraje hrnců formovali hrnčíři do množství variant. Charakteristická je **výzdoba**: vesměs rytá (vlnice jednoduchá či několikanásobná, vodorovné linie, vrypy), pouze v jednom případě je zaznamenána plastická lišta (Hejna 1985, 82).

Keramika konce 14. – průběhu 15. století je zastoupena tenkostěnným zbožím **vypalovaným** tvrdě do šedých odstínů s jemným **povrchem**. **Tvarově** jsou zastoupeny hrnce, džbány, mísy, misky, poháry a poklice. Hrnce se vyskytují bezuché i s uchem s okrajem zaobleným, ovaleným či prostě vně vytaženým. Džbány se vyskytují s okrajem odsazeným žebrem, vevnitř prožlabeným a na obvodu zaobleným. **Výzdoba**, pokud je přítomna, je po většinou provedena radýlkem (Hejna 1985, 83).

IV.16.2. Shrnující interpretace

Informace o keramické produkci města Strakonice v období vrcholného a pozdního středověku jsou skrovné, stejně jako zdroje, ze kterých lze čerpat. Doklady cizí provenience z areálu města jsou nám dosud neznámy.

Odkdy jsou Strakonice keramickým *výrobním centrem*? Snad s produkcí keramického zboží můžeme počítat již ve 13. století. V okruhu 11 km se vyskytuje pouze Volyně, ze které by mohly být Strakonice výrazněji zásobovány. Vzhledem k postavení a statutu Volyně v 13. století to není pravděpodobné.

Charakter keramických nálezových souborů 13. století Strakonice řadí k *Jihočeskému V-D okruhu*. Keramickou produkci města pozdního středověku pak přisuzují *Plzeňskému V-D okruhu*.

IV.17. Sušice

Osada na místě dnešních Sušic je poprvé písemně připomínaná v roce 1233, která však od 12. století stejně jako celé Sušicko patřila bavorským pánům z Bogenu. Přemysl Otakar II. po obsazení oblasti přikázal zbudovat někdy po roce 1260 (případně až po roce 1273, kdy panovník Sušicko právně získal) královské město. Město vzkvétalo nejen díky rýžovištím zlata, které k městu patřila, ale také díky strategické poloze na významné Zlaté stezce vedoucí do Pasova. Mezi množstvím privilegií, kterými bylo město obdařeno, bylo i právo výročního osmidenního trhu (získáno roku 1406; Pelant 1988, 272-273; Hůrková 1998, 123).

IV.17.1. Nástin místní produkce keramiky kuchyňské a stolní

Bohužel, toto město se nemůže řadit mezi nejpublikovanější, co se týče výsledků výzkumu a zhodnocení nálezových celků z období vrcholného a pozdního středověku. Proto zabývanou fází je zde pouze samotný počátek města v 2. polovině 13. století – snad i počátek 14. století (Hůrková 1998).

Nádoby sušičtí hrnčíři tvářeli z keramické písčité hmoty s **příměsí** slídy, které později **vypalovali** do černošedých, hnědých či hnědošedých odstínů. V některých případech (zvláště u silnostěnných zásobnic) hmota obsahovala výrazný podíl tuhy. Všechna dna jsou podsýpaná a stěny nosí stopy obtáčení, na některých exemplářích je zaznamenaná i hrnčířská značka (Hůrková 1998, 116, 121).

Tvarově toto období představují převážně hrnce a zásobnice. Hrnce (vejčité, soudkovité) jsou převážně zastoupeny okraji vně vytaženými, uvnitř prožlabenými, střežovitě seříznutými či oblými nebo ovalenými. Zdobeny jsou po většinou vrypy, rytými vlnkami

a vodorovnými rýhami, případně vývalkovou šroubovicí (Hůrková 1998, 116).

Zásobnice jsou charakteristické svými silnými stěnami s okraji dovnitř vodorovně vtaženými, zdobené vodorovnými rýhami, šikmými vrypy, plastickými lištami (přesekávanými vrypy). Některé mají na těle ryté značky ve tvaru obdélníku s úhlopříčkami. Jsou tvářené z černošedé hlíny s vysokým obsahem tuhy (Hůrková 1998, 116). Pozoruhodné je „zdobení“ zásobnic kruhovými kolky vyplněnými plastickou mřížkou (registrované na jednom okraji zásobnice a dvakrát na těle, vždy vyražené v širokém plastickém žeburu; Hůrková 1998, 120-121).

IV.17.2. Doklady produkce cizí provenience

Za jednoznačný import J. Hůrková považuje páskové ucho zdobené linkami radýlkového dekoru stylizovaného do širokého W z tvrdě pálené tmavě šedé hlíny (Hůrková 1998, 116). Velice pravděpodobná je jeho provenience v zahraničních výrobních centrech.

IV.17.3. Shrnující interpretace

Z toho mála informací, které uvádí literatura o produkci sušických hrnčičů, víme přesnější informace jen o keramickém zboží z počátku existence královského města. Doplnit informace o keramické produkci v pozdějším období je úkolem dalšího bádání.

Pokud jde o určení, odkdy lze v Sušici předpokládat přítomnost místních hrnčičů, musíme studovat hlavně vztah k nedalekým Kašperským Horám, případně k Horažďovicím. Kašperské Hory jsou písemně připomínány až v 1. polovině 14. století (privilegium horního města), až do konce pozdního středověku bylo zřejmě zcela orientováno na těžbu a rýžování zlata (Pelant 1988, 143; Pícka – Hůrková – Schneiderwinklová 2009, 103-104), navíc se nachází v dosahu mnou

vymezeném okruhu spádové oblasti královských Sušic. Zřejmě nic neodporuje důvodnému předpokladu určit Sušice za *výrobní centrum* keramického zboží již od 2. poloviny 13. století.

Z jednoho dokladu importu lze těžko něco usuzovat (nedostatek srovnávacího materiálu), ale do budoucna musíme přinejmenším předpokládat v nálezech další doklady dálkových kontaktů (snad i se zahraniční proveniencí).

Dle charakteru výpalu (redukce) a příměsí v keramické hmotě (písek, slída, tuha), stop obtáčení, přítomnosti podsýpaných den a hrnčířských značek lze tuto keramiku přisoudit *Jihočeskému výrobně-distribučnímu okruhu* na prahu vrcholného a pozdního středověku (v prvním stupni).

IV.18. Tachov

Tachov, v písemných pramenech uváděný jako město královské kolem roku 1285, se těší v posledních dvou desetiletích vcelku velkému zájmu archeologů (Nováček – Razím – Ebel 2004, 53; Kuča 2008, 420, 424). Již koncem 12. století můžeme na místě dnešního města očekávat územně rozvinutou předlokační osadu vázanou na přemyslovský hrad ležící v přímé trase Norimberské cesty (Nováček – Razím – Ebel 2004, 52; Široký – Nováček 1998, 62; Pelant 1988, 276-277). Kamenné opevnění je po dlouholetých diskuzích datováno na přelom 13. – 14. století (dle typu hradebních kurtin s předpokládanou zahraniční proveniencí²⁵). O důležitosti Tachova svědčí i jeho umístění na listině Karla IV. *Majestas Carolina*. V tomto období dosahovalo město z hlediska ekonomického a hospodářského svého vrcholu. Také musím poznamenat, že Tachov (počítáme-li pouze zástavbu uvnitř hradeb –

²⁵ Ověřeno archeologickým výzkumem (Nováček – Razím – Ebel 2004).

necelých 6 ha) se řadí mezi nejmenší královská města u nás (Nováček – Razím – Ebel 2004, 54-55, 87-89).

IV.18.1. Nástin vývoje místní keramiky kuchyňské a stolní

Keramické soubory předcházející vzniku města, nejsou nijak početné, přesto nám předkládají základní informace o technologii a formální podobě tachovské hrnčiny. Keramika 2. poloviny 12. století až 1. pol. 13. století (neberu ji v úvahu v celkovém vymezení výrobně-distribučních okruhů v *prvním stupni*) je vcelku **technologicky** různorodá (Nováček – Razím – Ebel 2004, 53, 65).

Příměsi jsou tvořeny křemičitým pískem, v menší míře hmota obsahuje i drobné slídnaté částice. **Výpal** je oxidační do šedohnědých a červenohnědých odstínů (Nováček – Razím – Ebel 2004, 65).

Z **druhů** nádob jsou zastoupeny bezuché *hrnce* (okraje jednoduše profilované – hraněné; okraje s náznakem protažení jedné nebo obou stran; výjimečně zduřelé okraje, objevují se i nízká okruží) a výrazně zdobené *poklice* (široký plochý okraj; výzdoba: girlandová vlnice, vrypy), které se objevují pouze v tomto období. Povrch nádob je většinou zdoben rytou šroubovicí nebo jednoduchou vlnicí. Na podstavách se objevují hrnčířské značky (kola s paprsky), obvykle zabírající celou plochu podstavy. V 1. polovině 13. století se objevuje kónická miska (Nováček – Razím – Ebel 2004, 65, 69).

Keramika související s přelomem 13. – počátkem 14. století, tedy se vznikem města a kamenné hradby, má však již vzhled více jednotný. **Technologicky** převládá **výpal** tvrdý v redukční atmosféře (dominuje KT 106) do tmavě šedých, modrošedých až černých odstínů, s obvyklou **příměsí** slídy, případně drobného křemičitého písku. **Povrch** se zdá být jemný až jemně drsný se stopami obtáčení s rozlišitelnou posýpkou na dnech (odříznutí zastoupeno pouze jednou). **Tvarově**

se vyskytuje hrnec (široká, nízko posazená výduť), bezuchá varianta převažuje nad variantou s jedním prožlabeným páskovým uchem. **Okraje** formovali hrnčíři jednotně do středně vysokých okružích s konkávní vnitřní plochou a s prožlabenou vnější partií. **Výzdobu** tvořily pokrytím horní části nádoby nevýraznou vývalkovou šroubovicí. Dále se vyskytují poklice s hraněnými knoflíky, kahany a mísy (Nováček 1996, 103; Nováček – Razím – Ebel 2004, 65-67, 69).

První polovina 14. století (tedy období náležící stále prvnímu stupni) je charakterizována hrnčinou tvrdě vypálenou v redukčně-oxidační (či oxidační) atmosféře, kde převládají nádoby s vysokými štíhlými okružičkami a radýlkovou výzdobou. V této fázi se v souborech objevují nové tvary, a to džbány (Nováček 1996, 103; Nováček – Razím – Ebel 2004, 67,69; Kubica 2004, 1; Rayman 2009, 6).

Keramika patřící 2. polovině 14. století, jejíž charakter se odlišuje od všeho, co jsme dosud v Tachově či jeho okolí nacházeli, byla vyzvednuta z jednoho z objektů při archeologickém výzkumu v květnu-červnu 2012. Tyto fragmenty nádob spojuje jedna výrazná vlastnost – *bílé nástřepí*. Toto keramické zboží je opatřeno bílou barvou po celém svém povrchu, a to někdy i zevnitř. Jednou ze zajímavostí je, že bílou barvou byly namáčeny či natírány i nádoby tvrdě redukčně pálené s menším množstvím příměsí makroskopicky viditelného písku (Rayman 2013, osobní sdělení dne 31. ledna; vlastní pozorování na materiálu z Muzea Českého lesa v Tachově). Nemnoho zlomků této hrnčiny bylo nalezeno v řádu jednotek i při archeologickém výzkumu v nedalekém Černošíně (Rayman 2010a).

O keramické produkci Tachova v 1. polovině 15. století svědčí ve větší míře až nálezy z posledních výzkumů. V posledních letech se záchrannými výzkumy vyzvedly celé či z velké části slepené nádoby, kde převažující **výpal** byl oxidační, z **tvárového** hlediska jsou zastupovány především hrnci a picími nádobami. **Výzdobu** tvořily ryté

linie pod hrdlem, běžné pro toto období. Méně se vyskytlo radýlko, na několika fragmentech dokonce červené malování (Rayman 2012a, 9; Rayman 2011a, 4-5).



Obr. 9

Pro 2. polovinu 15. – počátek 16. století je typické tenkostěnné zboží, jehož oxidační (případně redukčně-oxidační) tvrdý **výpal** zbarvuje střep do světlých odstínů, v některých případech až do šedohnědých barev (obr. 9: Rayman 2012a). Keramická hmota obsahuje malé zlomky písčitých **příměsí**. **Charakteristický** je pro toto období červenobílý malovaný dekor nanášený na horní plochu okraje, hrdlo či podhrdlí. V této době se objevují i nádoby s vnitřní glazurou (Nováček 1996, 103-104; Kubica 2004, 2; Rayman 2011b, 5; Zelenka 2005a, 4-5; Zelenka 2005b, 3-4).

IV.18.2. Doklady produkce cizí provenience

Z období přelomu 13. – 14. století se vyskytlo i několik zlomků cizí provenience. Jde o fragmenty bílé, tvrdě pálené, snad již vytáčené keramiky s červeným malováním; o zlomek tenkostěnné, vytáčené miniaturní nádoby z plaveného materiálu bílé barvy (tzv. pfeifenton); zlomek zřejmě z vytáčeného poháru tvrdě vypáleného s plastickou geometrickou výzdobou. Určení provenience však v důsledku nedostatku

srovnávacího materiálu není možné (Nováček – Razím – Ebel 2004, 65-66).

Zdá se, že i v takovém svébytném prostředí najdeme materiál podobný produkci plzeňských hrnčírů z přelomu 14. – 15. století. Pro členité okruží a rekonstruovaný hrnec z výzkumu v Hradební ulici je možné najít morfologické (ne však technologické) analogie právě v Plzni (Rayman 2009, 6). Snad se hrnčíři inspirovali v tvarovém spektru plzeňské produkce.

IV.18.3. Shrnující interpretace

Město Tachov, jak už jsem v úvodu k jeho historii konstatovala, je z hlediska poznání keramické produkce oproti jiným městům známé celkem dobře v celém průběhu 13. – 15. století. Z počtu 68 sledovaných měst ho řadím mezi nejvíce prozkoumaná města z hlediska jeho keramické produkce.

Se založením města v poslední třetině 13. století se produkovaná hrnčina sjednocuje do uniformní podoby, kdy je vcelku jasné, že jde o práci tachovských hrnčírů (tedy s počátky hrnčířské výroby musíme minimálně počítat již od založení města). Z převažujícího redukčního výpalu se během 14. století přechází spíše k výpalu v oxidační atmosféře, nízká okruží se postupně mírně zeštíhlují a protahují do vysokých okruží, ke konci 14. století již vývalková šroubovice nepokrývá téměř celé tělo, ale soustředí se spíše do horních partií nádob.

V 2. polovině 14. století se objevuje zcela nová *skupina* hrnčiny charakteristická bílým nástřepím, který nemá v širokém okolí obdoby. Tato *keramická skupina* (pracovně jsem ji označila za „*tachovskou keramiku s bílým nástřepím*“) je v keramickém souboru zastoupena desítkami zlomků, dvěma kusy je slepeno torzo mísy natřené bílou hlinkou na vnější i vnitřní straně (lze dobře sledovat postup,

kdy mísa, stále umístěná na hrnčířském kruhu byla pravděpodobně štětcem malována za pomalého točení). Jedinou možnou příbuznou keramickou produkcí, ne však chronologicky ani geograficky, se stává Rakovnícko. V Lubné u Rakovníka byly dokonce nalezeny *zmetky* s bílým malovaným dekorem (uplatňuje se zde i bílý přetah celé nádoby). Ovšem tuto lokální produkci, či jí příbuznou z nejbližšího okolí (dosáhla i na severní Plzeňsko) datoval prof. Durdík do počátku 13. – do první poloviny 14. století. Společné mají tyto produkce i to, že bílé nástřepí zdobilo většinou nádoby s vývalkovou šroubovicí (Durdík 1983, 211).

Starší keramika s béžovým nástřepím je známá i z geograficky bližších Kladrub (KT KD123), která je charakteristická tvrdým redukčním výpalem, tvarově přiřazená zduřelému okraji a ryté intervalové šroubovici, datovaná ale maximálně do období konce 13. století. Stejně tak se zde vyskytly zlomky nádob s výzdobou kružnic aplikovaných širokým štětcem po vypálení na vnější povrch hrnců bílou hlinkou, které jsou již chronologicky bližší. Jsou datovány do poloviny 14. století (Nováček 2010, 76).

Zatím je příliš brzy jednoznačně určit tuto hrnčinu za práci tachovských hrnčířů, ale zdá se mi to (i k výskytu několika zlomků v nedalekém Černošíně) za pravděpodobné. Možností se jeví i interpretace této skupiny jako importu ze zahraničí (pro tuto variantu je ale třeba shledat nějakou shodu se zbožím z německých zemí, jež jsem po srovnání s pracemi zahraničních autorů G. Hausera a H. Loserta neobjevila; Hauser 1984; Losert 1993). Snad v brzkém budoucnu nalezneme další důkazy o lokálním vyhrazení této hrnčiny, jež se zřejmě podle dosavadního počtu zlomků neujala a záhy zmizela.

V 15. století je tachovská produkce známá svým charakteristickým malováním (liniemi v horní části nádob). Z posledních archeologických výzkumů provedených na jednom z tehdejších středověkých předměstí našel pracovník tachovského muzea indicie k tomu, že k výrobě červeně

malovaných nádob dochází již v 1. polovině 15. století (Rayman 2012a, 9). V období následujícím, tedy v 2. polovině 15. století, se k červené hlince přidává i malba bílou hlinkou.

Pokud se podíváme za hranice naší země do německé oblasti, již od předlokačního období můžeme sledovat podobnost mezi keramikou tachovskou a hornofranckou (případně bližší chebskou). I v dalších fázích až do konce 15. století se zdá, že je keramika hornofrancká tvarově i výpalem podobná produkci tachovských hrnčičů (Losert 1993, 161-164, obr. 165-166; Nováček – Razím – Ebel 2004, 69; Rayman 2009, 6). Tato skutečnost není nijak překvapivá díky dvěma (třem) faktorům: umístění města na frekventované *Norimberské stezce* blízko *hranic* a probíhající německou *kolonizací* (Nováček 1996, 103).

Město Tachov lze označit za jedno ze dvou hlavních *výrobních center Českoselského výrobně-distribučního* okruhu pozdního středověku.

IV.19. Volyně

Volyně je v písemných pramenech zmiňována relativně pozdě – přesněji v roce 1299, kdy probošt pražské kapituly Oldřich vysadil na dosavadním sídlišti (dle archeologického výzkumu kladeny počátky osídlení nejhluběji do 11. století) město. Roku 1327 prameny zmiňují, že je dostavěn farní kostel a městečko opevněno. Mimo jiné i v tomto čase Jan Lucemburský povoluje Volyni používat právo Starého Města pražského. V době husitských válek probošt město i s majetkovými državami ztrácí a Volyně se dostává do državy Přibíka z Klenového. V 2. polovině 15. století je Volyně i se všemi statky připojena k panství křížovníků ve Strakoncích (Hejna 1986, 105-106).

IV.19.1. Nástin vývoje produkce keramiky kuchyňské a stolní

Keramika z areálu města Volyně je nám známá z jediného místa – tvrze (Hejna 1986). Při tomto archeologickém výzkumu byly vyzvednuty dva chronologicky odlišné soubory. První z nich lze datovat do průběhu 13. století (předlokační období), druhý z nich do 2. poloviny 14. století až do počátku 16. století (Hejna 1986, 112-113).

Nalezená keramika 13. století se vyznačuje vesměs masivní stěnou s hrubým **povrchem**. Nádoby byly hněteny v ruce a následně **obtáčeny** na hrnčířském kole, **vypalovány** do tmavošedé (příp. hnědé) barvy. Zvláště 1. polovinu 13. století zastupuje větší množství výskytu hrnčířských značek na dnech nádob. **Tvarově** se vyskytují nejpočetněji hrnce (vejčité, soudkovité) a misky/poklice. V menším počtu se v souboru vyskytovaly zásobnice, poháry a lahve. **Okraje** hrnců jsou majoritně formovány do vzhůru nebo vně vytažených, stříškovitě protažených či hraněných. Zásobní nádoby mají masivní okraje převážně dovnitř vtažené. Lahve jsou zastoupeny jak s kruhovým ústím, tak s laločnatým okrajem. Charakteristická pro toto období je **výzdoba** rytím nebo vpichy (nejčastěji formou jednoduché či zdvojené vlnice, méně formou vodorovné rýhy; Hejna 1986, 111-112).

Charakteristickou *keramickou skupinou*, která se ve Volyni vyskytuje, je definována keramickou hmotou s výrazným podílem tuhy, vypalovanou do tmavošedých až černošedých odstínů. Tvarově je tato skupina vymezená zejména zásobními nádobami, hrnci a v menší míře poklicemi (miskami; Hejna 1986, 110).

Druhá *keramická skupina*, kterou A. Hejna vydělil, je příznačná jemnou (plavenou) hmotou s hnědým střepem. Nádoby této skupiny jsou opatřeny listrovým leštěným povrchem (Hejna 1986, 110).

Mladší období (2. poloviny 14. století – poč. 16. století) je charakteristické již převažující **vytáčenou** technikou s **odřezáváním**

nádob od desky hrnčířského kruhu. Tenkostěnné keramické nádoby jsou **vypalovány** do šedých barev (příp. okrových či béžových). Z **morfologického** hlediska převažují hrnce (varianty s uchy i bez nich), méně jsou zastoupeny poklice, džbány, mísy a poháry. V nálezovém souboru převažují okraje vně vytažené, zaoblené, kyjovité a ovalené. U džbánů se setkáváme s nepravým okružím. Typická je **výzdoba**: výhradně se vyskytuje radýlkový dekor na podhrdlí či výduti (Hejna 1986, 110, 112).

IV.19.2. Doklady produkce cizí provenience

Ojedinělým dokladem importu ve 13. století (pravděpodobně zahraniční provenience) jsou dva zlomky kalichovité nádoby, jež jsou odlišné tvarem a úpravou povrchu od běžně nalezeného keramického zboží. Nádobka má kruhový miskovitý tvar a nese jednoznačné stopy po odlomení nožky. Je bohatě zdobena dvěma pásy jednoduché vlnice, rýhami a čokovitými vrypy. Povrch nádoby je opatřen hnědozelenou glazurou (Hejna 1986, 112).

IV.19.3. Shrnující interpretace

Poznání keramické produkce Volyně není nijak rozsáhlé, čerpat jsem mohla pouze z jediné publikace (Hejna 1986), z které těžko můžeme dělat rozsáhlé závěry.

Organizaci výroby můžeme pouze předpokládat. Volyně mohla být svébytným výrobním centrem již od 13. století, nebo mohlo být keramické zboží distribuováno z ca 10 km vzdálených královských Strakonic.

A. Hejna zaznamenal jeden doklad importu pravděpodobně zahraniční provenience. Musíme však poznamenat, že import pochází z nálezového kontextu tvrže, navíc (pokud je nám známo) přes Volyni

nevedla žádná významná zemská ani oblastní stezka. Nelze mluvit ani o *infiltraci*²⁶, materiál i výzdoba se běžně vyskytují ve 13. století (Hejna 1986, 112).

Volyně se svou keramickou produkcí patří do poloviny 14. století k *Jihočeskému výrobně-distribučnímu okruhu*. Od 2. poloviny 14. století, kdy se okruh Jihočeský sceluje s Plzeňským, řadím volyňskou keramickou produkcí k *Plzeňskému V-D okruhu*.

²⁶ K pojmu infiltrace (Nováček 2003, 142)

V. VÝROBNĚ-DISTRIBUČNÍ OKRUHY ZÁPADNÍCH A JIHOZÁPADNÍCH ČECH

Předtím, než se dostaneme k definování konkrétních *výrobně distribučních okruhů vyššího řádu*, je třeba zmínit problémové oblasti, se kterými jsem se setkala.

Může se zdát, že o keramickém zboží z Chebu víme v celkovém měřítku dost, avšak musíme si uvědomit, že poslední práce, zabývající se keramikou ve větším měřítku, jsou přes čtyřicet let staré (Hejna 1967, Hejna 1971). Keramické soubory z posledních výzkumů v areálu města Chebu stále čekají na své dílčí zpracování.

Další problémovou oblastí je území kolem Lázní Kynžvart a Teplé. Z tohoto území se nám také nedostává informací o keramických nálezech a bylo by jistě příhodné zjistit charakter vyráběné keramiky v období pozdního středověku. Toto území je totiž klíčové pro určení stykových hranic tří výrobně-distribučních okruhů *vyššího řádu*.

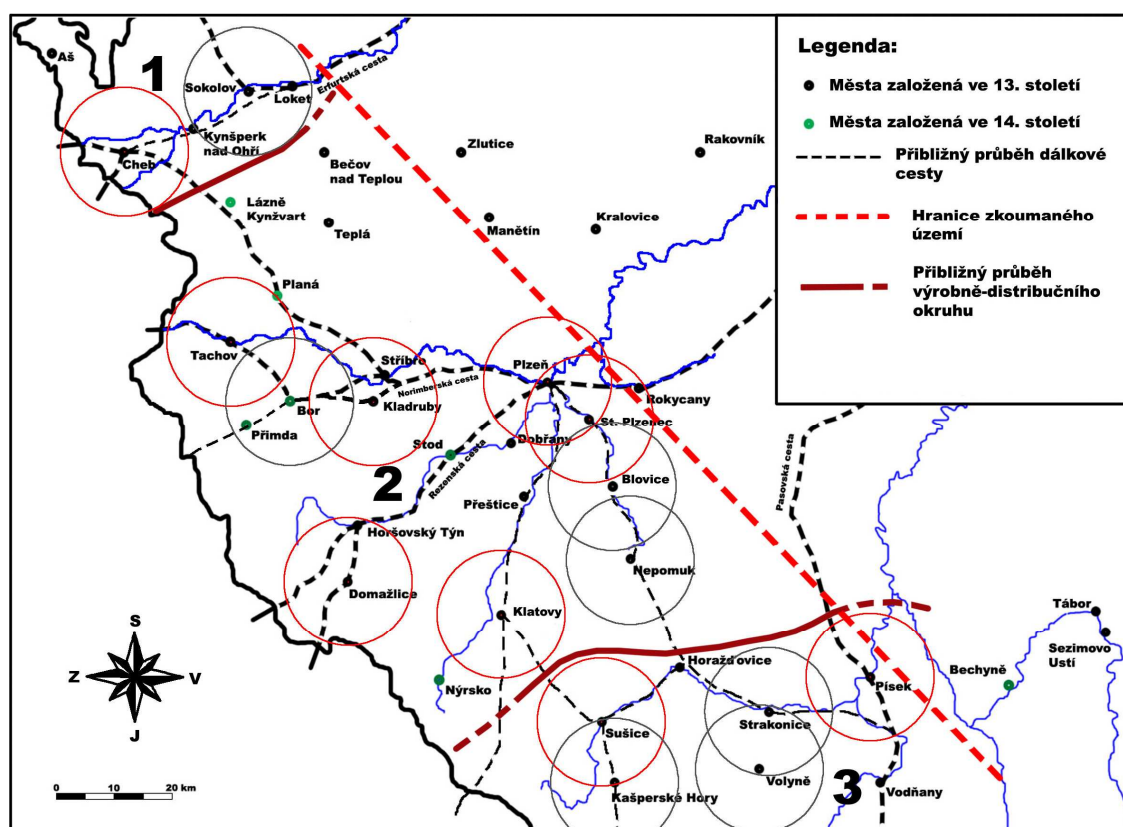
Jedním z hlavních problémů jsou chybějící informace o keramické produkci města Stříbra ve 13. – 15. století. V důsledku mnoha okolností jsem se dostala pouze k jediné nálezové zprávě (Zelenka 2005c). Tato zpráva však nemá pro mé studium keramického zboží žádnou informační hodnotu.

Stříbro leží zhruba na trase obchodní cesty do Norimberku, napůl cesty mezi Plzní a Tachovem. Poznání keramické produkce tohoto města je důležité pro určení hranic mezi dvěma výrobně-distribučními okruhy, momentálně však mezi publikovanou literaturou nenajdeme zdroj, který by popisoval přinejmenším základní charakter keramických nálezových souborů.

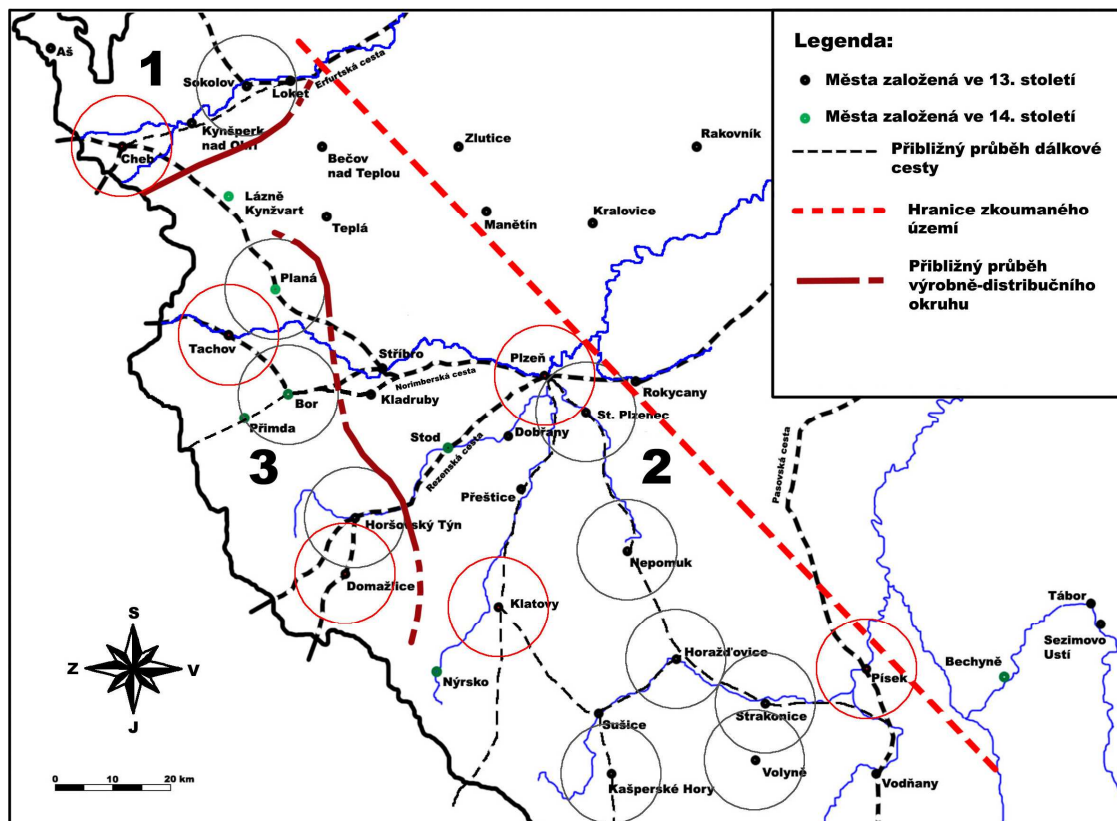
Zcela nedostatečně je také poznána keramická produkce měst v oblasti Nepomuku a Blovic (o obou městech jsem čerpala informace

o keramickém zboží výhradně z nálezových zpráv). Keramickou produkci Sušic pak známe pouze z 13. – poč. 14. století. Produkci Horažďovic, Strakonice a Volyně pak pouze z několika málo publikovaných článků opět ne v celém rozsahu sledovaného období. Oblast Přeštice a Stoda není zpracována vůbec.

I přes tyto mezery v pramenné základně jsem dospěla k vyhodnocení a rozlišení čtyř výrobně-distribučních okruhů **vyššího řádu**: Chebského, Plzeňského, Jihočeského a Českoleského (obr. 10 a 11). U každého V-D okruhu jsem se snažila na základě statutu, postavení a polohy města, privilegií, osídlení a v neposlední řadě na bázi keramických nálezů (zvláště pak podílu importů) určit nejvýznamnější *výrobní centra*, které udávaly směr ve vývoji keramické produkce.



Obr. 10: V-D okruhy prvního stupně (2. polovina 13. století – 1. polovina 14. Století; Květ 1997; Květ 2000): 1 – Chebský V-D okruh, 2 – Plzeňský V-D okruh, 3 – Jihočeský V-D; V-D okruhy nižšího řádu znázorněny kružnicí o poloměru 11 km



Obr. 11: V-D okruhy druhého stupně (2. polovina 14. století – 15. Století; Květ 1997, Květ 2000): 1 – Chebský V-D okruh, 2 – Plzeňský V-D okruh, 3 – Českoleský V-D; V-D okruhy nižšího řádu znázorněny kružnicí o poloměru 9 km

V.1. „Chebský“ výrobně-distribuční okruh

Chebský výrobně-distribuční okruh vyděluji pro celé období vrcholného a pozdního středověku. Definovala jsem ho na základě charakteru keramických nálezových souborů z archeologických výzkumů ze dvou lokalit: Chebu a Sokolova.

Jestliže budeme studovat, které z těchto *výrobních* míst je pro oblast *centrální*, dospějeme k jednoznačnému výsledku. Pokud vezmeme v úvahu všechny okolnosti (status města, privilegia, stav osídlení atd.), za *nejvýznamnější centrum* chebského V-D okruhu musíme označit Cheb.

Tento okruh je specifický svou technologií a převažující výzdobou. V období 2. poloviny 13. století – 1. poloviny 14. století (**první stupeň**)

se keramická hmota vyznačuje výraznější příměsí slídnatých částic. V Chebu vypalovali hrnčíři své výrobky v redukční atmosféře do šedých odstínů (pokud lze soudit dle barvy výpalu, stejně tak v Sokolově). Povrch nenese žádné stopy úpravy, dna nesou stopy podsýpky. Zdá se však, že na chebských nádobách již zachycujeme stopy po vytáčení. Okraje nádob jsou profilovány římsovitě nebo do okružích, případně se na nečetných zlomcích okrajů v Sokolově vyskytuje šikmo seříznutý nebo zesílený okraj. Zdá se, že hrnčíři chebského okruhu své výrobky příliš nezdobili: pokud je dekor přítomen, je spíše zastoupen rytou výzdobou (šroubovicí, vlnovkou) či žlábkováním (ve 14. století typická výzdoba vývalkovou šroubovicí). Tvarové spektrum Chebu zastupují většinou bezuché hrnce, konvice s výlevkou a třmenovým uchem, kónické misky a poklice s širokým plochým okrajem.

V období 2. poloviny 14. století – 15. století (**druhý stupeň**) se stále setkáváme s redukčně vypalovanými nádobami do šedých odstínů. Keramická hmota v Sokolově je stále charakteristická výrazným podílem slídy. Stále se setkáváme s hrnčířskými značkami na dnech. V průběhu 15. století se stále více prosazuje odřezávání nádob z desky hrnčířského kruhu. Pro toto období je zcela charakteristickým tvarem (do poč. 15. století) baňatý hrnec s vysokým límcovitým okrajem s výzdobou vývalkovou šroubovicí.

Od Plzeňského okruhu se Chebský V-D okruh liší svou výraznou příměsí slídy, skrovnou výzdobou i základní profilací nádob.

V.2. „Plzeňský“ výrobně-distribuční okruh

Jak už pojmenování napovídá, významným *výrobním centrem* pro tento výrobně-distribuční okruh je plzeňská aglomerace. Prvním centrem oblasti byl předchůdce Nové Plzně: podhradí Starého Plzeňce, měnící se kolem poloviny 13. století v město. Ve 14. století Nová Plzeň již

široké oblasti dominuje. Za další významné výrobní centrum v období pozdního středověku můžeme považovat královské město Klatovy.

Období přelomu 13. – 14. století je dobou, kdy se technologie výroby keramických nádob zcela uniformuje. Středověcí hrnčíři, vycházející z pozdně hradištní tradice vytváření keramiky kolem *plzeňských výrobních center* (pro 13. století Starý Plzenec, pro 14. století již plně Nová Plzeň²⁷) začínají preferovat techniku redukčního výpalu do různých šedých a hnědošedých odstínů. Keramická hmota je nejčastěji obohacena příměsí písku a submikroskopické slídy. Nádoby nesou stopy po obtáčení a podsýpce, v 2. polovině 14. století se již více prosazuje technika odřezávání. Povrch hrnčíři nijak neupravovali, jen výjimečně se setkáme se zlomky vykazující leštění. V první polovině 14. století se z Plzeňského V-D okruhu vyděluje jiný keramický okruh, který jsem pojmenovala po území, na kterém se větší část definovaného celku rozkládá. Jedná se o „Českoleský“ výrobně-distribuční okruh (s hlavními výrobními centry v Tachově a Domažlicích).

V polovině 14. století se naopak sjednocuje Plzeňský V-D okruh s Jihočeským okruhem. Od 2. poloviny 14. století již můžeme mluvit o určité formě sériové výroby, kdy se nádoby masově vytáčí na hrnčířském kruhu a jsou od desky odřezávány. Příměsi, pokud jsou přítomny, jsou často zanedbatelné (submikroskopické částice slídy či rozptýlený drobný písek). Povrch v některých případech hrnčíři vylešťovaly (celý vnější povrch či jen pásy vylešťovaných vzorů²⁸). Výzdoba je provedena majoritně radýlkem nebo se na podhrdlí (hrdle) uplatňuje rytá výzdoba ve formě jedné či více vodorovných linií.

²⁷ Dále na lokalitách Klatovy, Nepomuk a Blovice; na přelomu 13. – 14. století též sledováno na keramických nálezech z Tachova a Boru.

²⁸ Ve větší míře se s leštěním setkáváme v jižní oblasti: Nepomuk, Písek, Klatovy, Kašperské Hory.

V.3. „*Jihočeský*“ výrobně-distribuční okruh

Jihočeský výrobně-distribuční okruh jsem definovala na základě poznání keramické produkce šesti měst (Bechyně, Písek, Strakonice, Volyně, Sušice, Kašperské Hory). I zde vystupují výrazně některá *výrobní centra*. V první řadě je to královský Písek, ležící na důležité obchodní cestě do Pasova a příhraniční Sušice.

Další V-D okruh, zachycený na území jihozápadních Čech, je charakteristický (v **prvním stupni**) svým převažujícím redukčním výpalem do tmavších odstínů šedi. Typický pro tuto oblast je výrazný podíl tuhy v keramické hmotě. Nádoby byly stále obtáčeny na podsýpaném podkladu na hrncířském kole. Povrch hrncíři v období 13. – 1. poloviny 14. století příliš neupravovali, pouze ojediněle je na nádobách zachyceno leštění. Výzdoba se zdá na zkoumaných lokalitách též jednotná: hrncíři své výrobky opatřovaly převážně rytou výzdobou (vlnkou, vodorovnými liniemi, případně šroubovicí) či vrypy. Kromě přítomnosti hrnců, misek/poklic, případně zlomků pohárů a mís, se v nálezových souborech též objevují zlomky zásobních nádob.

Od Plzeňského V-D okruhu se tedy Jihočeský keramický okruh liší zvláště svou technologií, kdy je výpal prováděn do tmavých šedých až šedočerných barev s výrazným podílem grafitu v keramické hmotě. Tuha však v průběhu 14. století z keramické hmoty mizí, a technologie a morfologie se sjednocuje s Plzeňským V-D okruhem.

V.4. „*Českoleský*“ výrobně-distribuční okruh

Tento výrobně-distribuční okruh se začíná projevovat výrazněji v 2/4 14. století, kdy se na příhraničním území Českého lesa ve *výrobních centrech* (jako je Tachov a Domažlice) začíná prosazovat odlišná technologie výroby kuchyňské a stolní keramiky než jaká je sledována na ostatním území západních Čech.

Českoleský V-D okruh jsem vydělila na základě sledování podoby kuchyňské a stolní keramiky v pěti městských celcích: Plané, Tachově, Boru, Horšovského Týna a Domažlicích. Významnými *výrobními centry* pro tento keramický okruh jsou jednoznačně obě jmenovaná královská města: Tachov a Domažlice.

Typická pro tento výrobně-distribuční okruh je technologie tvrdého výpalu v převažující **oxidační** atmosféře do okrových, načervenalých až hnědých odstínů. Keramická hmota obsahuje příměsi písku (křemičitého) a drobných částic slídy. Ke konci 14. století se plně přechází k vytáčení nádob a k jejich odřezávání od desky kruhu. Povrch nebývá nijak upravován, pouze u keramické produkce Domažlic se setkáváme v menší míře s leštěním (zvláště džbánů, případně hrnců). Z hlediska výzdoby musíme Českoleský okruh rozdělit na dvě skupiny. Od 1. poloviny 15. století se v tachovské oblasti setkáváme s červeně malovaným dekorem, který je masově aplikován na nádoby v 2. polovině 15. století spolu s vodorovnými liniemi malovanými bílou hlinkou. V Domažlicích se dle nálezových okolností také vyráběla červeně malovaná keramika, avšak pouze v malé míře. V oblasti královského města Domažlic naprosto převažovala výzdoba radýlkovými pásy, kombinovanými případně s rytými liniemi.

V.5. Závěrečná interpretace

Jak jsme mohli sledovat, výroba a distribuce v oblasti západních a jihozápadních Čech se v průběhu vrcholného a pozdního středověku výrazně měnila. Podařilo se mi zachytit dvě vývojové etapy. V prvním stupni (2. polovina 13. století – 1. polovina 14. století) se vydělují tři V-D okruhy vyššího řádu: Chebský, Plzeňský a Jihočeský. Jak už jsem výše popsala, v druhém stupni (od 2. poloviny 14. století) se z Plzeňského okruhu vyděluje V-D okruh Českoleský, za to Jihočeský V-D okruh se zpodobňuje s Plzeňským okruhem a zcela se uniformuje.

V prvním stupni můžeme v V-D okruhu Chebském a Plzeňském (hlavně Cheb, Sokolov a Tachov) výrazně ovlivnění keramickou produkcí hornofranckou, a to jak technologií, tak i morfologií (Hauser 1984; Losert 1993). Tachovsko, Borsko, Plánsko a Domažlicko se zdá být pod vlivem zahraniční produkce i ve stupni následujícím, zvláště z hlediska technologie (Losert 1993, 161-165).

VI. ZÁVĚR

Po vyhodnocení 19 lokalit (vybraných na základě největší publikovanosti) z území západních a jihozápadních Čech jsem vymezila čtyři výrobně-distribuční okruhy: Plzeňský, Chebský, Jihočeský a Českoleský. Jihočeský V-D okruh se kolem poloviny 14. století sjednocuje s Plzeňským okruhem, kdežto Českoleský výrobně-distribuční okruh se výrazně projevuje až od 2. poloviny 14. století.

V rámci každého výrobně-distribučního okruhu se mi podařilo definovat dominující *výrobní centra*. Pro Plzeňský keramický okruh jde zvláště o plzeňskou aglomeraci (Plzeň, Starý Plzenec) a Klatovy. Chebskému V-D okruhu dominuje Cheb. Na definovaném území Jihočeského V-D okruhu považuji za významné *výrobní centrum* Písek. V Českoleském výrobně-distribučním okruhu výrazně vystupují dvě významná centra výroby a distribuce: Tachov a Domažlice.

Z vyhledávání významných výrobních a distribučních center tedy vyplývá, že dominantní postavení zastávala města královská, zvláště pak ta, která jsou umístěna na důležitých dálkových cestách (záměrná lokace panovníka při obvyklé trase dálkového obchodu). Plně se rozvinul obchod, kdy se stupeň komerce rapidně zvýšil s přímou návazností na vývoj a postavení města. Může se zdát, že tomu tak je výhradně kvůli míře publikovanosti, vždyť poznání keramické produkce rozlohou menších a významem nižších (poddanských, duchovenských) měst je přinejmenším torzovitě. Přesto však zastávám názor, že určující roli hrála královská městská založení.

Zvláštní případ, který by v budoucnosti jistě bylo důležité vyřešit, zastává vztah mezi Stříbrem a Kladruby. Podle dosavadních poznatků (Nováček 2010; Pelant 1988) Kladruby hráli prim maximálně do období 2. poloviny 14. století. Královské Stříbro (jak ukazují písemné prameny) převzalo pak plně roli dominantního centra na konci 14. století.

V rámci zpracování nálezových zpráv a zachycením současných poznatků ze záchranných archeologických výzkumů se mi též podařilo najít a vymezit novou *keramickou skupinu*, kterou jsem pracovně nazvala „keramikou tachovskou s bílým nástřepím“.

Musím však zdůraznit, že vymezené výrobně-distribuční okruhy vrcholného/pozdního středověku nemají pevně stanovené hranice. Předěly mezi distribučními okruhy se mohou s narůstající mírou poznání zvláště méně *významných* městských celků měnit a upřesňovat se. Další fází pokračování studia těchto vymezených distribučních okruhů by jistě bylo porovnání městských keramických nálezových celků s keramickým materiálem nalezeným v areálech středověkých vesnic.

Musíme doufat, že budoucí výzkum nám přinese detailnější poznání keramické produkce z větší škály lokalit, které nám umožní přesněji zachytit obchodní kontakty mezi jednotlivými *výrobními a distribučními centry*.

VII. SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

VII.1. Publikovaná literatura

Baskin, C. W. 1966: Central Places in Southern Germany. New Jersey. Překlad: Christaller, W. 1933.

Beneš, A. – Richter, M. 1976: Příspěvek k dějinám osídlení Starého Plzece ve 13. století, Sborník Západočeského muzea v Plzni. Tisíc let Staré Plzně, Historie I., 67-75.

Bernhardt, T. 2010: Experimentální ověření výroby podsýpané keramiky na rychle rotujícím kruhu. In: Keramická produkce města Plzně v období 14. a 15. století. Plzeň.

Boháčová, I. 1993: Několik poznámek ke studiu (raně) středověké keramiky, Archeologické rozhledy XLV/III., 508-518.

Boháčová, I. 1995: Möglichkeiten und Grenzen eines allgemeinen Konsenses auf dem Gebiet des Studiums frühmittelalterlichen Keramik. Terminologie, Themen, verschiedene Ebenen des Erkenntnisprozesses – zu den Schlüssen aus der Diskussion auf dem 2. keramischen Kolloquium in Mikulčice. In: L. Poláček (ed.), Slawische Keramik in Mitteleuropa vom 8. bis zum 11. Jahrhundert – Terminologie und Beschreibung. Brno, 119-125.

Bubeník, J. – Frolík, J. 1995: Zusammenfassung der Diskussion zur gemeinsamen Terminologie der grundlegenden keramischen Begriffe. In: L. Poláček (ed.), Slawische Keramik in Mitteleuropa vom 8. bis zum 11. Jahrhundert – Terminologie und Beschreibung. Brno, 127-130.

Čapek, L. 2010: Depoziční a postdepoziční procesy na parcelách Českých Budějovic. Plzeň.

Doubová, M. 1976: Archeologické výzkumy a nálezy na území Starého Plzeňce, o. Plzeň-jih, Sborník Západočeského muzea v Plzni. Tisíc let Staré Plzně, Historie I., 19-28.

Doubová, M. – Nechvátal, B. 1996: Středověká hrnčířská pec v Plzni – Lochotínské ulici, Sborník Západočeského muzea v Plzni, Historie XIII, 41-74.

Durdík, T. 1983: K výskytu bíle malované keramiky v Čechách, Archaeologia historica 8/83, 211-213.

Fiedl, A. 1976: Tisíc let Staré Plzně promlouvá k dnešku, Sborník Západočeského muzea v Plzni. Tisíc let Staré Plzně, Historie I., 29-47.

Fröhlich, J. 2002: Středověké odpadní jímky v Písku, Archeologické výzkumy v jižních Čechách 15/2002, 139-161.

Fröhlich, J. 2009: Písecká předměstí ve středověku (s doklady mariánského a svatovavříneckého kultu), Archeologické výzkumy v jižních Čechách 22/2009, 157-174.

Fröhlich, J. – Koppová, E. 1989: Středověké objekty na staveništi domu potravin Luna v Písku, Archeologické výzkumy v jižních Čechách 6/1989, 183-199.

Frýda, F. 1978: Zemnice 13. Století z Plzně-Roudné, Archaeologia historica 3/78, 63-66.

Frýda, F. 1979: Archeologický výzkum v městě Plzni, Archaeologia historica 4/79, 319-322.

Frýda, F. 1992: Středověká hrnčířská pec z Horšovského Týna, Sborník Západočeského muzea v Plzni, Historie VIII, 187-193.

Frýda, F. 1989: Archeologický výzkum ve Starém Plzenci, Archaeologia historica 14/89, 219-232.

Frýda, F. – Rožmberská, V. 1991: Středověké odpadní jímky z Kašperských Hor, Sborník Západočeského muzea v Plzni, Historie VI., 28-63.

Hauser, G. 1984: Beiträge zur Erforschung hoch- und spätmittelalterliche Irdenware aus Franken. ZAM - Beiheft 3. Köln.

Hejna, A. 1967: archeologický výzkum a počátky sídlištního vývoje Chebu a Chebska, Památky archeologické 58, 169-271.

Hejna, A. 1971: Archeologický výzkum a počátky sídlištního vývoje Chebu a Chebska II, Památky archeologické 62, 488-550.

Hejna, A. 1976: Výzkum na hradišti Stará Plzeň v roce 1972, Sborník Západočeského muzea v Plzni. Tisíc let Staré Plzně, Historie I., 49-59.

Hejna, A. 1985: Archeologický průzkum v areálu hradu ve Strakonících, Archeologické výzkumy v jižních Čechách 2/1985, 75-93.

Hereit, P. 2007: Domažlice a archeologie v letech 1992-2005, Sborník západočeského muzea v Plzni, Historie XVIII, 69-85.

Hoffmann, F. 1992: České město ve středověku. Praha.

Hoffmann, F. 2009: Středověké město v Čechách a na Moravě. Praha.

Holík, L. 2006: Hrádek Falknov (dnešní Sokolov) ve středověku, Castellologica bohemia 10, 221-238.

Hůrková, J. 1995: Středověká červená keramika z Klatov, Archeologické rozhledy XLVII, 512-516.

Hůrková, J. 1996: Záchranný archeologický výzkum čp. 152/I v Klatovech, Sborník Západočeského muzea v Plzni, Historie XIII, 111-129.

Hůrková, J. 1998: Archeologický výzkum v Sušici v roce 1996, Sborník Západočeského muzea XIV, 114-134.

Hůrková, J. 2003: Deset let archeologických výzkumů v Klatovech, Sborník prací z historie a dějin umění 2/2003, 13-31.

Hůrková, J. 2006: Archeologický výzkum v areálu bývalé jezuitské koleje v Klatovech, Sborník prací z historie a dějin umění 4/2006, 13-38.

Hůrková, J. – Přerostová, H. 2010: Archeologie města Klatovy a výzkumy v letech 2005-2009, aneb „nejstarší proso a největší poklad“. Shrnutí výsledků výzkumů z Klatov a okolí. Katalog z výstavy ze 7.3. - 13. 6. 2010. Klatovy.

Kalina, M. 1836: Böhmens heidnische Opferplätze Gräber und Alterthümer. Prag.

Kejř, J. 1998: Vznik městského zřízení v českých zemích. Praha.

Klápště, J. 1983: Studie o středověké studni z Mostu, Památky archeologické 69, 423-475.

Klápště, J. 1994: Paměť krajiny středověkého Mostecka. Most.

Klápště, J. a kol. 2002: Archeologie středověkého domu v Mostě (čp. 226). In: J. Klápště (ed.), Mediaevalia archaeologica 4. Praha – Most, 10-30.

Krajíc, R. 1990: Výzkum středověké studny v Soběslavi, okr. Tábor (II. Analýza souboru kuchyňské a stolní keramiky), Archeologické výzkumy v jižních Čechách 7/1990, 97-120.

Kuča, K. 1996: Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, I. díl, A-G, Praha.

Kuča, K. 1997: Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, II. díl, H-Kole, Praha.

Kuča, K. 2002: Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, V. díl, Par-Pra, Praha.

Kuča, K. 2008: Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, VII. díl, Str-U, Praha.

Květ, R. 1997: Staré stezky v České republice. Moravské zemské muzeum, Brno.

Květ, R. 2000: Základy nauky o starých stezkách. Moravské zemské muzeum, Brno.

Losert, H. 1993: Die früh- bis hochmittelalterliche Keramik in Oberfranken. ZAM – Beiheft 8. Köln.

Macháček, J. 2001: Studie k velkomoravské keramice. Metody, analýzy a syntézy, modely. Ústav archeologie a muzeologie, FF Masarykovy univerzity v Brně.

Meduna, P. 1993: Návrh systému deskripce raně středověké keramiky, Muzejní a vlastivědná práce 31, 65-74.

Nechvátal, B. 1976: Středověká studna v Plzni – Solní ulici. Archeologické studijní materiály 12. Praha.

Nekuda, V. 1963: Nálezy středověkých hrncířských pecí na Moravě, Časopis moravského muzea, Vědy společenské XLVIII, 57-84.

Nekuda, V. – Reichertová, K. 1968: Středověká keramika v Čechách a na Moravě. Brno.

Neustupný, E. 2010: Teorie archeologie. Plzeň.

Nováček, K. 1996: Městská archeologie v Tachově: výsledky a perspektivy, Sborník západočeského muzea, Historie XIII, 92-110.

Nováček, K. 1999a: Středověký dům v Plzni. Archeologický výzkum parcely v Sedláčkově ul. 1 (čp. 187), Sborník Západočeského muzea v Plzni, Historie XV, 5-66.

Nováček, K. 1999b: Zprávy české archeologické společnosti, Supplément 36, Praha.

Nováček, K. 2003: Reziduality v městských souvrstvích. In: L. Šmejda – P. Vařeka (eds.), Sedmdesát neústupných let. Sborník k životnímu jubileu prof. Evžena Neustupného, Plzeň, 131-146.

Nováček, K. – Razím, V. – Ebel, M. 2004: Opevnění města Tachova. Průzkumy památek XI. – 2/2004, 51-91.

Nováček, K. – Široký, R. 2004: Prvních sto let. Počátky Nové Plzně z pohledu archeologie, Minulostí Západočeského kraje XXXIX, 7-52.

Nováček, K. a kol. 2010: Kladrubský klášter 1115-1421. Osídlení – architektura – artefakty. Scriptorium, Plzeň.

Novák, J. 1972: Přírůstky středověké keramiky Okresního muzea v Tachově, Sborník okresního muzea v Tachově 8/1972, 1-3.

Orna, J. a kol. 2011: Keramická produkce města Plzně v období 14. a 15. století. Plzeň.

Orton, C. – Tyers, P. – Vince, A. 1993: Pottery in archaeology. Cambridge.

Pelant, J. 1988: Města a městečka Západočeského kraje. Plzeň.

Pícka, J. – Hůrková, J. – Schneiderwinklová, P. 2009: Odpadní jímky z Kašperských Hor, Archaeologia historica 34/09, 103-159.

Procházka, Z. 1983: Domažličtí hrncíři na Hořejším předměstí ve 14. a 15. století. Domažlice.

Procházka, Z. – Úlovec, J. 1990: Hrady, zámky a tvrze okresu Tachov 2. Okresní muzeum v Tachově. Tachov.

Rayman, N. 2009: Hradební ulice – dům na parcele 34, Sborník muzea Českého lesa v Tachově 31/2009, 3-19.

Salač, V. 1998: Keramika jako archeologický pramen, Archeologické rozhledy L/I., 7-15.

Shepard, A. O. 1985: Ceramics for the Archaeologists. Washington, D. C.

Skružný, L. 2003: Typy hrnčířských kruhů, jejich vývoj, šíření, ikonografie, a etnografické paralely, Sborník Chebského muzea 2002, 114-139.

Smitka, J. – Hazlbauer, Z. 2000: Co vypovídají historické písemné prameny o hrnčířích a jejich cechu v městě Horažďovicích, Archeologia historica 25/2000, 397-408.

Šebesta, P. 1979: Výzkum středověké studny v Chebu, Archaeologia historica 4/79, 267-271.

Šebesta, P. 2002: Archeologický nález v chebské Dominikánské ulici, Sborník Chebského muzea 2001, 37-46.

Šebesta, P. 2003: Archeologický výzkum vnitrobloku A2 v Provaznické ulici, Sborník Chebského muzea 2002, 34-38.

Šebesta, P. 2004: Archeologický výzkum dvorku v Chebu, Dlouhé ulici č. 19, Sborník Chebského muzea 2003, 44-55.

Šebesta, P. 2009: Hygiena ve středověkém Chebu, Archeologia historica 34/09, 815-833.

Šebesta, P. – Kubů, F. 1985: Politické a ekonomické vztahy města Chebu a okolní šlechty, Archeologia historica 10/85, 163-173.

Široký, R. – Nováček, K. 1998: K počátkům Norimberské cesty na Tachovsku, Archeologia historica 23/98, 59-71.

Štajnochr, V. 1998: Archaické technologie tváření keramiky, Archeologické rozhledy L/I., 95-105.

Tetour, M. 2002: Doklady hrnčířské výroby v Horažďovicích, okr. Klatovy, Archeologické výzkumy v jižních Čechách 15/2002, 163-175.

Tomková, K. 1993: Ke studiu raně středověké keramiky, Archeologické rozhledy XLV/I., 113-126.

Třeštík, D. 2006: Příspěvek k dějinám českého hrnčířství 9. – 10. století, Studia medievalia Pragensia 6/2006, 21-31.

Varadzin, L. 2005: Značky na dnech keramických nádob ve středověku, Studia medievalia Pragensia 5/2004, 165-199.

Varadzin, L. 2009: Zásobování raně středověkého hradiště Stará Boleslav keramikou. Příspěvek k poznání distribuce keramiky v raném středověku. In: S. Moździoch (ed.), Stare i nowe średniowieczu, pomiędzy innowacją, Spotkania Bytomskie 6. Wrocław, 99-113.

Vařeka, P. 1998: Proměny keramické produkce vrcholného a pozdního středověku v Čechách, Archeologické rozhledy L/I., 123-137.

Vávra, I. 1973: Řezenská a Norimberská cesta, Historická geografie 11, 31-100.

Vondráčková, K. 1996: Nálezy ze středověkých studní pod jezuitským kostelem v Klatovech, Sborník Západočeského muzea v Plzni, Historie XIII, 134-159.

Zápotocký, M. 1978: Středověká keramika severočeského Polabí. Morfologie a relativní chronologie, Památky archeologické LXIX, 171-238.

Zatloukal, R. 2000: Archeologické doklady hrnčířství ve 13. až první polovině 16. století na Moravě a ve Slezsku, Archeologia technica 11, 60-74.

Zelenka, A. 2007: Archeologický výzkum na parcele ppč. 75 a 76/2 v Boru u Tachova, Sborník Západočeského muzea v Plzni, Historie XVIII, 192-198.

Žegklitz, J. 1985: Vybavení hrnčířské dílny v 15. – poč. 17. století v Čechách, Muzejní a vlastivědná práce 23, 146-155.

VII.2. Nepublikované nálezové zprávy a literatura

Baumhauer, M. 2003: Archäologische Studie zu ausgewählten Aspekten der mittelalterlichen Handwerkstopographie im deutschsprachigen Raum. Bestandsaufnahme der Handwerksbefunde vom 6. – 14. Jahrhundert und vergleichende Analyse. Dissertation, Teil II, Eberhard Karls Universität Tübingen.

Čechura, M. – Dudková, V. – Hereit, P. – Sochorová, M. 2007: Program odkanalizování a čištění odpadních vod v povodí řeky Radbuzy, Horšovský Týn, o. DO. Nálezová zpráva. Západočeské muzeum v Plzni, oddělení středověku.

Čermáková, K. 2011: Zázemí měst v britské archeologické literatuře. Nepublikovaná bakalářská práce. KAR ZČU, Plzeň.

Hereit, P. 2005a: Archeologický dozor na stavbě „Bowlingu u Chodské rychty“ v roce 2005. Nálezová zpráva. Západočeské muzeum v Plzni, oddělení záchranných archeologických výzkumů.

Hereit, P. 2005b: Zpráva o archeologickém dozoru. Nálezová zpráva. Západočeské muzeum v Plzni, oddělení záchranných archeologických výzkumů.

Hůrková, J. 2007: Stavební úpravy a rekonstrukce objektu čp. 174/I v Klatovech. Závěrečná nálezová zpráva. Vlastivědné muzeum Dr. Karla Hostaše v Klatovech.

Hůrková, J. 2010: „Rekonstrukce“ a přístavba objektu ve Vídeňské ulici čp. 87. 1. etapa 2010. Nálezová zpráva. Vlastivědné muzeum Dr. Karla Hostaše v Klatovech.

Hůrková, J. – Přerostová, H. 2011: „Rekonstrukce a přístavba objektu ve Vídeňské ulici čp. 87. 2. etapa 2011. Nálezová zpráva. Vlastivědné muzeum Dr. Karla Hostaše v Klatovech.

Jervis, B. 2011: Placing Pottery: An actor-led approach to the use and perception of medieval pottery in Southampton and its region cAD700-1400. Thesis for the degree. Faculty of Humanities, University of Southampton.

Kaiser, L. 2004: Starý Plzenec. Hřbitov u kostela Panny Marie, ppč. 15. Nálezová zpráva o záchranném archeologickém výzkumu při odkrývání zdiva u základní školy. Nálezová zpráva čj. 269/04. ZIP o.p.s., Plzeň.

Kostrouch, F. – Kubica, J. 2004: Bor, čp. 223, nám. Republiky. Nálezová zpráva 22/04. Muzeum Českého lesa v Tachově. ZIP o.p.s., Plzeň.

Kostrouch, F. – Sůvová, Z. – Kočárová, R. – Kočár, P. 2005: Blovice, ppč. 140, Americká třída. Nálezová zpráva o záchranném archeologickém výzkumu při stavbě pizzerie. Nálezová zpráva čj. 477/05. ZIP o.p.s., Plzeň.

Kostrouch, F. – Šmejdová, M. – Sůvová, Z. 2005: Nálezová zpráva o záchranném archeologickém výzkumu při výstavbě plynovodní, kanalizační a vodovodní přípojky k domu čp. 1. Nálezová zpráva čj. 442/05. ZIP o.p.s., Plzeň.

Krasanovská, H. 2011: Městská archeologie v Plané u Mariánských Lázní. Nepublikovaná bakalářská práce. KAR ZČU, Plzeň.

Kubica, J. 2004: Intravilán města, ul. Prokopa Velikého. Hlášení 6/04. Muzeum Českého lesa v Tachově.

Kubica, J. 2008a: Bor u Tachova – nám. Republiky ppč. 2692/2. Nálezová zpráva. Muzeum Českého lesa v Tachově.

Kubica, J. 2008b: Bor u Tachova – ul. 5. Května 31 (dvůr ppč. 104). Nálezová zpráva. Muzeum Českého lesa v Tachově.

Nechvátal, B. 1964a: Záchranná akce v Domažlicích. Hlášení. Kopie: Západočeské muzeum v Plzni, oddělení středověku.

Nechvátal, B. 1964b: Zpráva o záchranné akci v Domažlicích. Hlášení. Kopie: Západočeské muzeum v Plzni, oddělení středověku.

Pícka, J. 2008: Klatovy – Plánická ulice. Akce Čisté město. Nálezová zpráva. Vlastivědné muzeum Dr. Karla Hostaše v Klatovech.

Pícka, J. – Hůrková, J. – Schneiderwinklová, P. 2007: Stavební úpravy a nástavba části objektu I. etapa. Archeologický výzkum 2007. Nálezová zpráva. Vlastivědné muzeum Dr. Hostaše v Klatovech.

Postránecká, K. – Procházka, J. 2011: Nepomuk, ppč. 1560/3, 1568/1 (Přesanické náměstí, Plzeňská ulice). Nálezová zpráva o záchranném archeologickém výzkumu při revitalizaci Přesanického náměstí. Nálezová zpráva čj. 81/11. ZIP o.p.s., Plzeň.

Rayman, N. 2007: Hradby – Na valech. Nálezová zpráva 10/07. Muzeum Českého lesa v Tachově.

Rayman, N. 2008a: Hradby – Na valech. Nálezová zpráva 4/08. Muzeum Českého lesa v Tachově.

Rayman, N. 2008b: Planá. Kostel Nanebevzetí Panny Marie. Nálezová zpráva 12/08. Muzeum Českého lesa v Tachově.

Rayman, N. 2010a: Černošín. Obnova náměstí II. etapa. Nálezová zpráva 17/10. Muzeum Českého lesa v Tachově.

Rayman, N. 2010b: Planá. Stavební úpravy okolí kostela Nanebevzetí Panny Marie v Plané. Nálezová zpráva 12/10. Muzeum Českého lesa v Tachově.

Rayman, N. 2011a: Tachov. Rekonstrukce křižovatky Zahradní ul. – Tyršova ul. – Rokycanova ul. Nálezová zpráva 17/12. Muzeum Českého lesa v Tachově.

Rayman, N. 2011b: Tachov. Centrum sociálních služeb. Nálezová zpráva 40/11. Muzeum Českého lesa v Tachově.

Rayman, N. 2012a: Tachov. Sanace a revitalizace areálu „Rybena“ v centru města Tachov a výstavba záchytného parkoviště pro přestup na veřejnou dopravu v Tachově. Nálezová zpráva 1/09. Muzeum Českého lesa v Tachově.

Rayman, N. 2012b: Bor. Zámek, výkop kanalizace v přízemí. Nálezová zpráva 5/12. Muzeum Českého lesa v Tachově.

Šebesta, P. 2000: Záchraný archeologický výzkum při stavbě poštovního úřadu Cheb 1 v Chebu – Šlikově ulici 25. října 2000. Nálezová zpráva. Krajské muzeum Cheb.

Šebesta, P. 2003: Archeologický výzkum Cheb Dlouhá 19/444. Nálezová zpráva. Krajské muzeum Cheb.

Šebesta, P. 2004b: Archeologický výzkum dvora 240/2 v Dlouhé ul. 40 v Chebu. Nálezová zpráva. Krajské muzeum Cheb.

Široký, R. 1995: Záchraný archeologický výzkum ppč. 38 (čp. 111) v Boru, o. Tachov. Nálezová zpráva. Západočeské muzeum v Plzni, oddělení záchraných archeologických výzkumů.

Široký, R. 1999: Starý Plzenec, Smetanova ul. bývalá čp. 114, 117, 122, 166. Nálezová zpráva o záchranném archeologickém výzkumu. 1. etapa. Nálezová zpráva čj. 61/99. ZIP o.p.s., Plzeň.

Široký, R. – Majer, A. – Kubečková, K. 2000: Starý Plzenec, čp. 70, Smetanova ul. Nálezová zpráva o záchranném archeologickém výzkumu při stavbě kanalizační přípojky. Nálezová zpráva. Archaia Píchovice. NZ uložena v ZIP, o.p.s., Plzeň.

Šmejdová, M. – Tetour, M. 2006: Nepomuk – Dvorec. Nálezová zpráva o záchranném archeologickém výzkumu při stavbě vodovodní a kanalizační sítě. Nálezová zpráva. ZIP o.p.s., Plzeň.

Uherský, M. – Orna, J. – Sůvová, Z. – Kausek, P. – Krausová, J. 2004: Horšovský Týn. Plynofikace MPR. Nálezová zpráva. Západočeské muzeum v Plzni, oddělení středověku.

Zelenka, A. 2005a: Tachov – Zahradní čp. 182 (stavba plotu). Nálezová zpráva 15/05. Muzeum Českého lesa v Tachově.

Zelenka, A. 2005b: Tachov – Náměstí Republiky čp. 120 (splašková kanalizace). Nálezová zpráva 2/05. Muzeum Českého lesa v Tachově.

Zelenka, A. 2005c: Stříbro – Masarykovo náměstí. Nálezová zpráva o záchranném archeologickém výzkumu při pokládce kanalizační přípojky před domem čp. 5. Nálezová zpráva. Muzeum Českého lesa v Tachově.

Zelenka, A. 2006: Bor – Náměstí Republiky. Nálezová zpráva. Muzeum Českého lesa v Tachově.

VII.3. Použitý software

Archeologická databáze Čech, verze ARCHIV 3.1

Microsoft Office Access 2007

Microsoft Office Excel 2007

VIII. SEZNAM POUŽITÝCH KERAMICKÝCH TŘÍD

VIII.1. Kladruby

KD105

1. nekřemičitý písek do 1 mm, hojně; stříbřitá slída do 0,5 mm, hojně
2. středně drsný až drsný povrch, zrna příměsí vystupují, velmi častá úprava vnějšího i vnitřního povrchu bílým nástřepím, často viditelné otisky papilárních linií po obtáčení
3. tvrdý, převážně oxidační výpal (O-RO)
4. světle hnědá, šedohnědá až hnědošedá, častý sendvičový efekt

KD106

1. písek nejčastěji kol. 0,5 mm, ojediněle větší zrna, řídce; stříbřitá slída do 0,5 mm, hojně
2. jemný až středně drsný povrch, zrna příměsí se na něm neuplatňují, často bílé nástřepí
3. měkký až středně tvrdý, převážně O výpal
4. světle hnědá až hnědošedá, častý sendvičový efekt
5. KD105 – horší výpal, drobnozrnná příměs, jemnější povrch

KD107

1. příměs do 0,5 mm, ojediněle větší – řídce; stříbřitá slída do 0,5 mm, hojně
2. jemný povrch, zpravidla bez nástřepí
3. tvrdý, převážně O
4. převážně oranžovošedá, výjimečně hnědošedá

KD108 – „protoredukční jemná“

1. převážně křemičitý písek 0,5-1 mm, místy i větší zrna – hojně; stříbřitá slída do 0,5 mm – řídce
2. drsný, méně často středně drsný povrch s vystupujícími zrny příměsí v podobě krupiček či puchýřků
3. tvrdý, převážně R výpal (OR)
4. béžovohnědá až tmavě šedá

KD111

1. řídce až středně hustě ostrohranný křemičitý písek do velikosti 1,5 mm; řídce submikroskopická slída; hustě jemně mletá grafitová příměs
2. povrch hladký, na vnitřní straně leštěný/tuhovaný
3. středně tvrdý, O/R
4. šedočerná, černá

KD112

1. ostrohranný křemičitý písek do 1 mm, řídce; velmi hustě slída, až do velikosti 1 mm
2. hladký, převážně bez vystupujících neplastických složek
3. tvrdý, OR, sendvičový efekt
4. okrově hnědá, šedohnědá, šedočerná
5. KD109 – výraznější zastoupení slídy, méně kvalitní modelace

KD113

1. ostrohranný písek různých hornin do velikosti 1,5 mm, ojediněle i větší pecky až 4 mm; submikroskopická slída řídce až středně hustě, velmi ojediněle i šupinky do 2 mm

2. jemně drsný, ojediněle jemné modelační rýžky, časté nekvalitní celoplošné nástřepí
3. tvrdý, O/R, často sendvičový efekt
4. okrově hnědá, okrově červená, hnědošedá
5. KD107 – horší modelace, méně kvalitní výpal

KD123 – „protoredukční hrubá“

1. hustě ostrohranný křemičitý písek až do 3-4 mm, středně až hustě drobná slída
2. drsný, výrazně vystupující neplastické složky, na vnitřní straně jemný hlinkový přetah s obsahem slídy, střední stěna
3. tvrdý, R, R/O
4. hnědošedá, hnědočervená, šedočerná
5. KD108 – výraznější ostřivo, hrubší povrch

VIII.2. Plzeň

PM101

1. křemičitý písek, ostrohranný, velikost zrn do 2 mm, velmi hustě
2. povrch drsný až hrubý bez úpravy, středně silná stěna, modelace standardní
3. tvrdý, RO
4. hnědošedá

PM102

1. slída, velmi drobné částice, středně hustě až řídce; písek, ojedinělá zrna
2. povrch hladký bez úpravy, příměs se neprojevuje, tenká až středně silná stěna
3. tvrdý, RO
4. odstíny šedé

5. 212

PM103

1. písek (křemen + další horniny), ostrohranná zrna do 1 mm, středně hustě; slída, submikroskopické částice, středně hustě
2. povrch hladký, patrně úprava hlinovým přetahem, časté modelační (papilární) rýžky
3. měkký, OR (častá abraze)
4. tmavá šedá, šedohnědá

PM104

1. stříbřitá slída, lupínky do 2 mm, velmi hustě
2. povrch jemně drsný bez úpravy, stěny nerovné, tenké až středně silné
3. měkký až střední, RO
4. šedohnědá

PM109 – „protoredukční hrubá“

1. písek s malým podílem křemene, ostrohranná zrna o velikosti 1 mm, středně hustě; slída, velmi jemné až submikroskopické částice, řídké
2. jemně drsný až drsný povrch bez úpravy, s vystupujícími částicemi příměsí, stěna střední až tenká, modelace standardní
3. tvrdý, OR
4. tmavě šedá, šedohnědá, modrošedá
5. 101 – méně příměsí, OR výpal; 212 – drsný povrch, hrubozrnější příměs

PM201 – „redukční hrubá“

1. písek s obsahem křemene, ostrohranná zrna kolem 0,5 mm, hustě
2. drsný povrch bez úpravy (písek krupičkovitě vystupuje), modelace standardní, tenká až střední stěna
3. tvrdý, R
4. modro- až černošedá, stříbřitě lesklá, oba povrchy stejný odstín

PM202 – „redukční jemná“

1. písek, ojedinělá zrna 0,5 mm, velmi drobná (až submikroskopická) slída, ojediněle
2. hladký až jemně drsný povrch bez úprav
3. tvrdý, R
4. modrošedá, světle šedá, často stříbřitě lesklá

PM 203 – „archaická redukční“

1. písek, zčásti křemičitý, zrna kolem 0,5 mm, hustě; submikroskopická slída, řídce
2. jemně drsný, drsný povrch bez úpravy, modelace nestandardní, střední až silná stěna
3. tvrdý, R (OR)
4. modro- až černošedý, světle šedý, velké rozdíly v barvách, rozdíly mezi vnitřním a vnějším povrchem, nikdy lesk
5. 201 – horší kvalita (silnější stěna, nestandardní vzhled i barvy)

PM205 – „redukční leštěná“

Povrch (2.) jemně drsný až drsný povrch, vnější leštění; ostatní vlastnosti jako PM201 a PM203

PM206 – „tvrdě vypálená světlá“

Výpal (3.) tvrdý, (R)O; barva žlutá, žlutohnědá, červená; ostatní vlastnosti jako PM201

PM212 – „protoredukční jemná“

1. křemičitý písek, zrna do 1 mm, středně hustě; slída, submikroskopická, řídce nebo chybí
2. hladký až jemně drsný povrch s úpravou? (hlinkový přetah?), vnitřní povrch často o stupeň hrubší
3. tvrdý, OR

4. světle šedá až hnědo- nebo modrošedá, velké rozdíly, kolísání v odstínech, zpravidla rozdíl mezi vnitřní a vnější stěnou, zřídka sendvičový efekt
5. 109, 102

VIII.3. Kašperské Hory

KŠH205

1. písek 0,5-1 mm, četně až mírně; slída do 0,5 mm, četně
2. jemný, standardní modelace, tenká až střední stěna, modelační rýžky
3. tvrdý, R
4. střední šedá až šedohnědá

KŠH206

1. písek 1 mm, četně; slída do 0,5 mm, četně
2. drsný, standardní modelace, střední síla, modelační rýžky
3. tvrdý, R
4. střední šedá, šedohnědá

KŠH210

1. písek 1 mm, četně; slída makroskopická, mírně až četně
2. středně drsný, standardní modelace, grafitový přetah stěn často vyleštěn do kovového lesku
3. tvrdý, R
4. světlá až střední šedá
5. KŠH206 - barva

KŠH212

1. písek do 0,5 mm, ojediněle; slída makroskopická, četně
2. jemný, standardní modelace, častý grafitový přetah, občas hlazení vně
3. tvrdý, R

4. střední až tmavá šedá barva stěn, jádro až světle bílošedé
5. KšH205 – nižší kvalita výpalu, grafitový přetah stěn je ojedinělý

VIII.4. Nepomuk

NP1

1. křemičitý (?) písek, průměrná velikost zrn 1 mm, barva bílá, hustě; současně též hojná, rozptýlená, velmi drobná zrna slídy (vel. 0,x mm)
2. jemně drsný povrch bez zřetelných úprav, standardní modelace
3. převážně tvrdý, převážně O výpal
4. šedohnědá, světle hnědá

NP2

1. křemičitý (?) písek, průměrná velikost zrn 1 mm, barva bílá, velmi hustě; současně též hojná, rozptýlená, velmi drobná zrna slídy (vel. 0,x mm)
2. drsný až hrubý povrch bez zřetelných úprav, zrna příměsi z něj krupičkovitě nebo bublinkovitě vystupují
3. dtto NP1
4. dtto NP1
5. NP1: zřetelně hrubší povrch

NP3

1. křemičitý (?) písek, velikost zrn nejčastěji kolem 0,5 mm, výjimečně přesahuje 1 mm, barva bílá, nepříliš hustě; v malé míře drobnozrná, rozptýlená slída
2. jemný povrch bez vystupující neplastické složky, ojediněle stopy povrchové úpravy (nástřepí, hlazení)
3. převážně průměrný až měkký výpal, převážně O
4. světle hnědá, červenohnědá, šedohnědá

NP5

1. jemně mletý grafit, velmi hojně, ojediněle jiné neplastické příměsi
2. jemný až jemně drsný, bez stop povrchových úprav

3. průměrný výpal, R
4. tmavě šedá, šedočerná

NP7

1. křemičitý písek, velikost zrn průměrně 1 mm, hustě; v menší míře jednozrná slída
2. jemně drsný až drsný povrch bez zřetelné úpravy
3. tvrdý, OR výpal
4. šedá, modrošedá

NP9

1. křemičitý písek, průměrná velikost zrn 1 mm, barva bílá, hustě; současně velmi hojná, rozptýlená, velmi drobná zrna slídy (vel. 0,x mm)
2. dtto NP1
3. spíše průměrný až měkký, převážně O
4. dtto NP1
5. NP1: vysoký podíl slídnaté příměsi

NP101

1. písek, zrna do 1 mm, výjimečně až 2-3 mm, barva bílá řídké; slída, mikroskopické částičky, řídké
2. drsný až jemně drsný, v některých případech hrubě leštěný, vnitřní povrch některých případech drsnější, modelační rýžky
3. tvrdý, RO, v některých případech sendvičový efekt
4. světlá šedá, šedohnědá, světle hnědá

NP103

1. písek, zrna do 1 mm, výjimečně až 2-3 mm, barva bílá, hustě; slída, zrna do 0,5 mm, středně hustě
2. drsný až jemně drsný, částičky příměsi vystupují na povrch, modelační rýžky
3. tvrdý, R
4. šedá, v některých případech rozdíl v odstínu vnější a vnitřní stěny

NP105

1. křemičitý písek, zrna do 2 mm, barva bílá, hustě; slída, zrna do 0,5 mm, hustě
2. drsný, částice příměsi vystupují na povrch, standardní modelace
3. tvrdý, O, častý sendvičový efekt
4. světlá červenohnědá

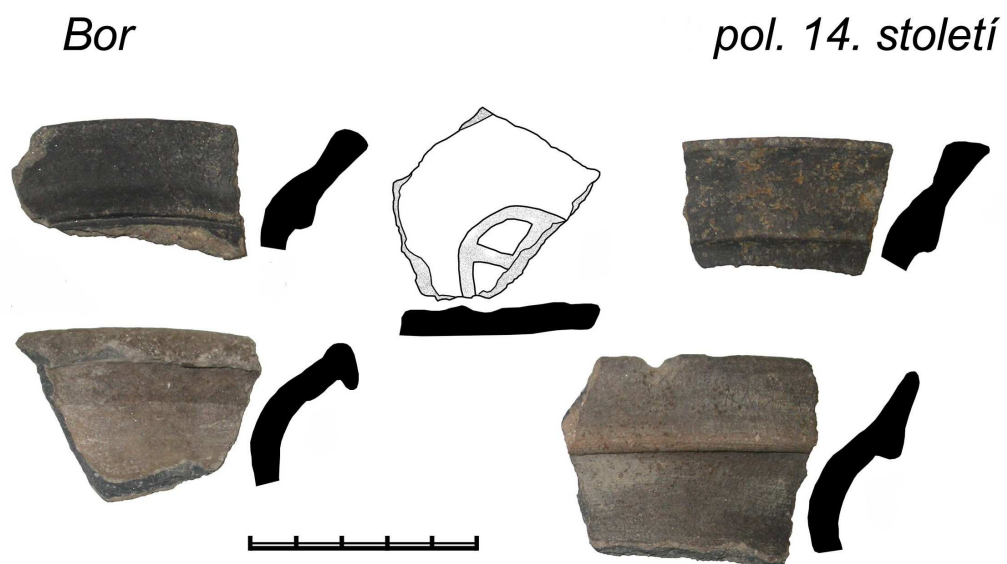
NP107

1. písek, zrna do 1 mm, výjimečně až 2 mm, barva bílá, hustě; slída, zrna do 0,5 mm, středně hustě
2. jemně drsný, částičky příměsi vystupují na povrch, modelační rýžky, vnější (i oboustranné) leštění
3. tvrdý, R
4. odstíny šedé
5. NP103: leštění

IX. RESUMÉ

This work concerns the pottery production of kitchen and table products of cities since the high Middle Ages to the late Middle Ages in the area of western, south-western Bohemia with the overlap to the catchment areas of Cheb and Sokolov. The author applies herself mainly to the production and distribution of ceramic goods and applies up-to-now knowledge of the production of cities (exclusively on the basis of published literature and excavation reports) on the theory of production-distributional sectors which she reconstructs and depicts in distributional maps. She also attempts to suggest a socio-economical interpretation and she answers basic questions about manufacturing kitchen and table ceramic from the aspect of organization of the manufacturing and production sectors. She focuses more on the second basic topical complex of using the ceramic goods within the aspects of consumption, trade (distributional sectors), imports etc. The work is accompanied with number of drawings and fotografies of ceramic findings from the selected cities.

X. PŘÍLOHY



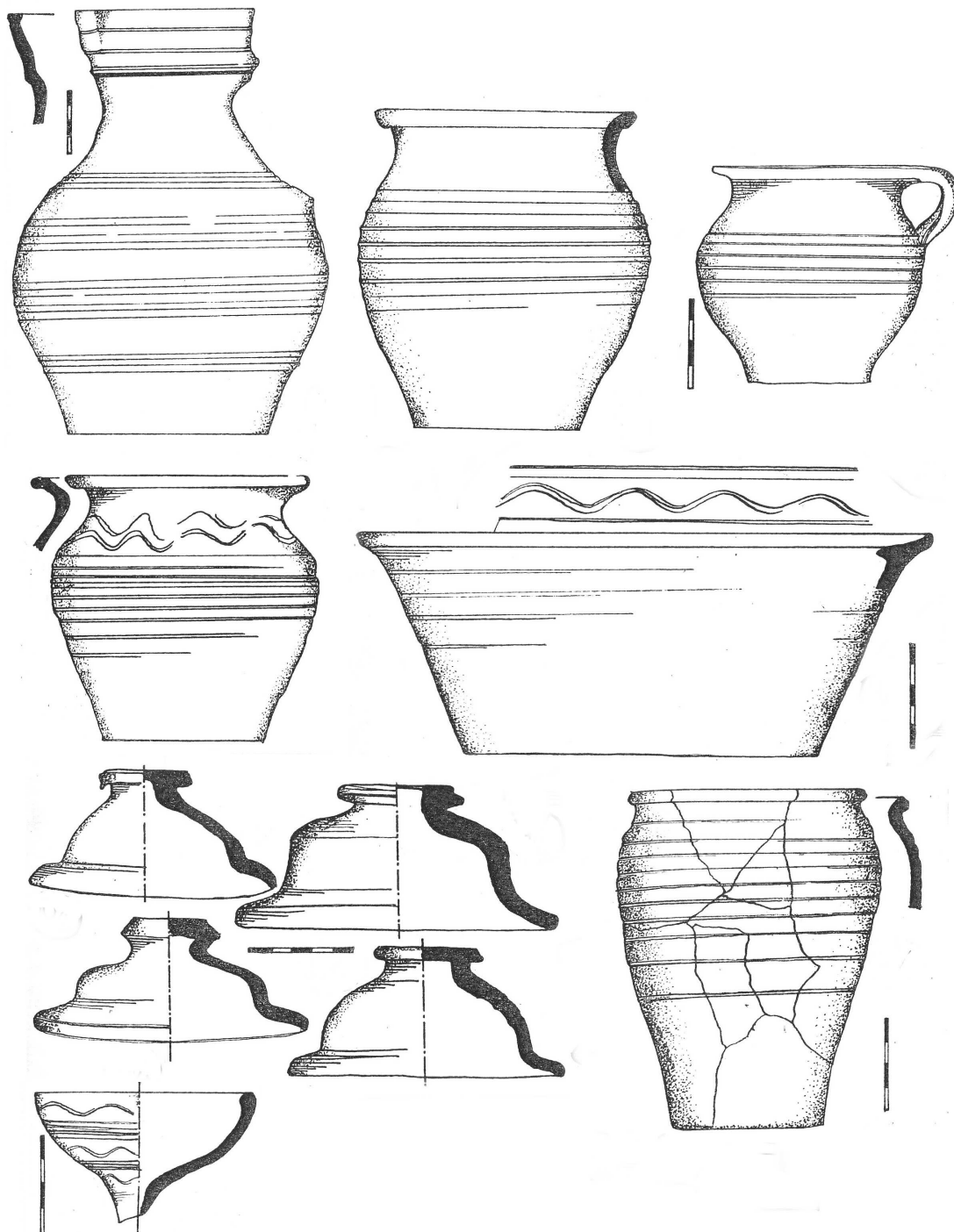
Obr. 12: Nálezy z Boru (Rayman 2012b)

Bor

1. pol. 15. století (2/4 15. století)



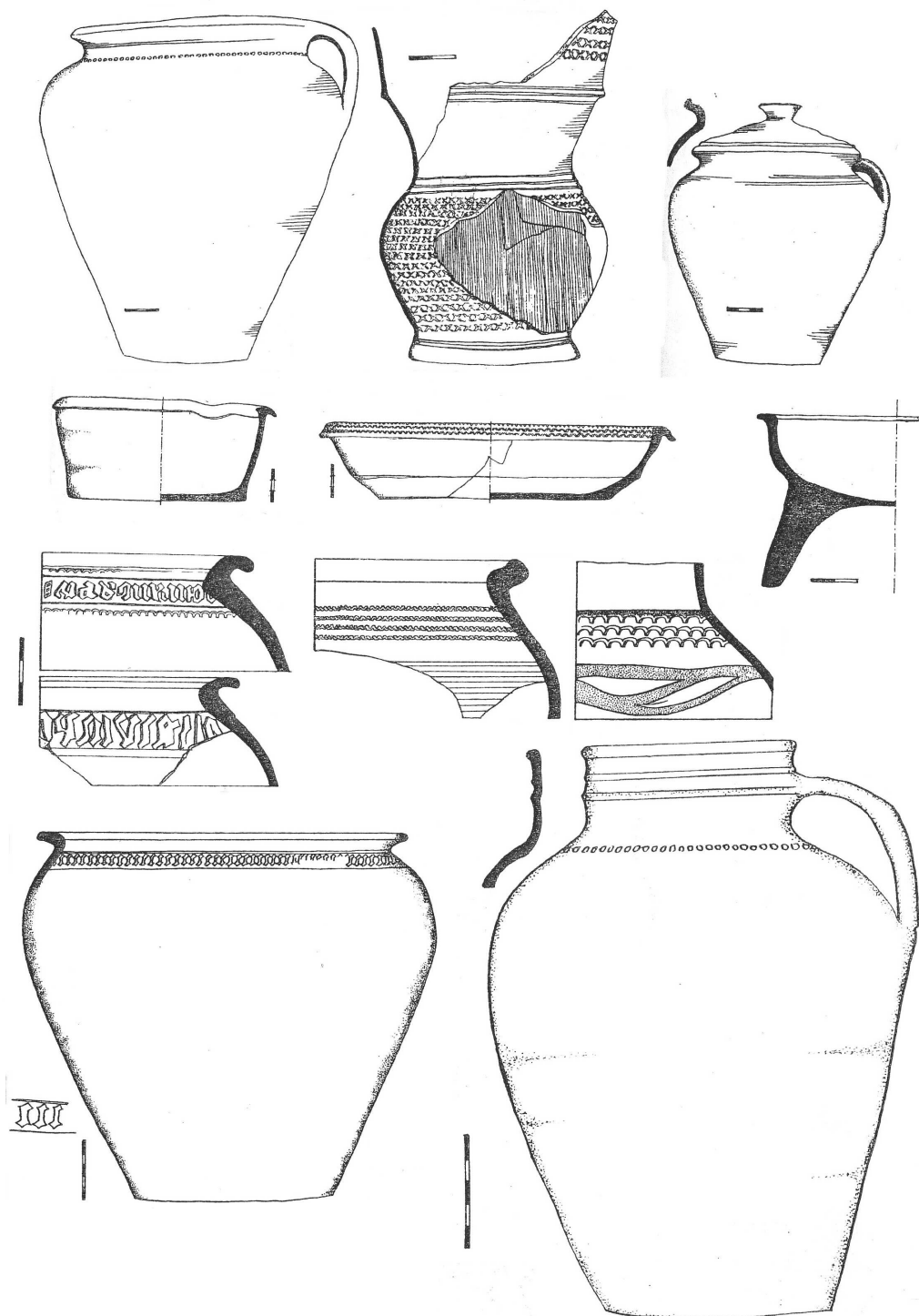
Obr. 13: Nálezy z Boru (Rayman 2012b)

*Domažlice**14. století*

Obr. 14: Nálezy z Domažlic (Procházka 1984)

Domažlice

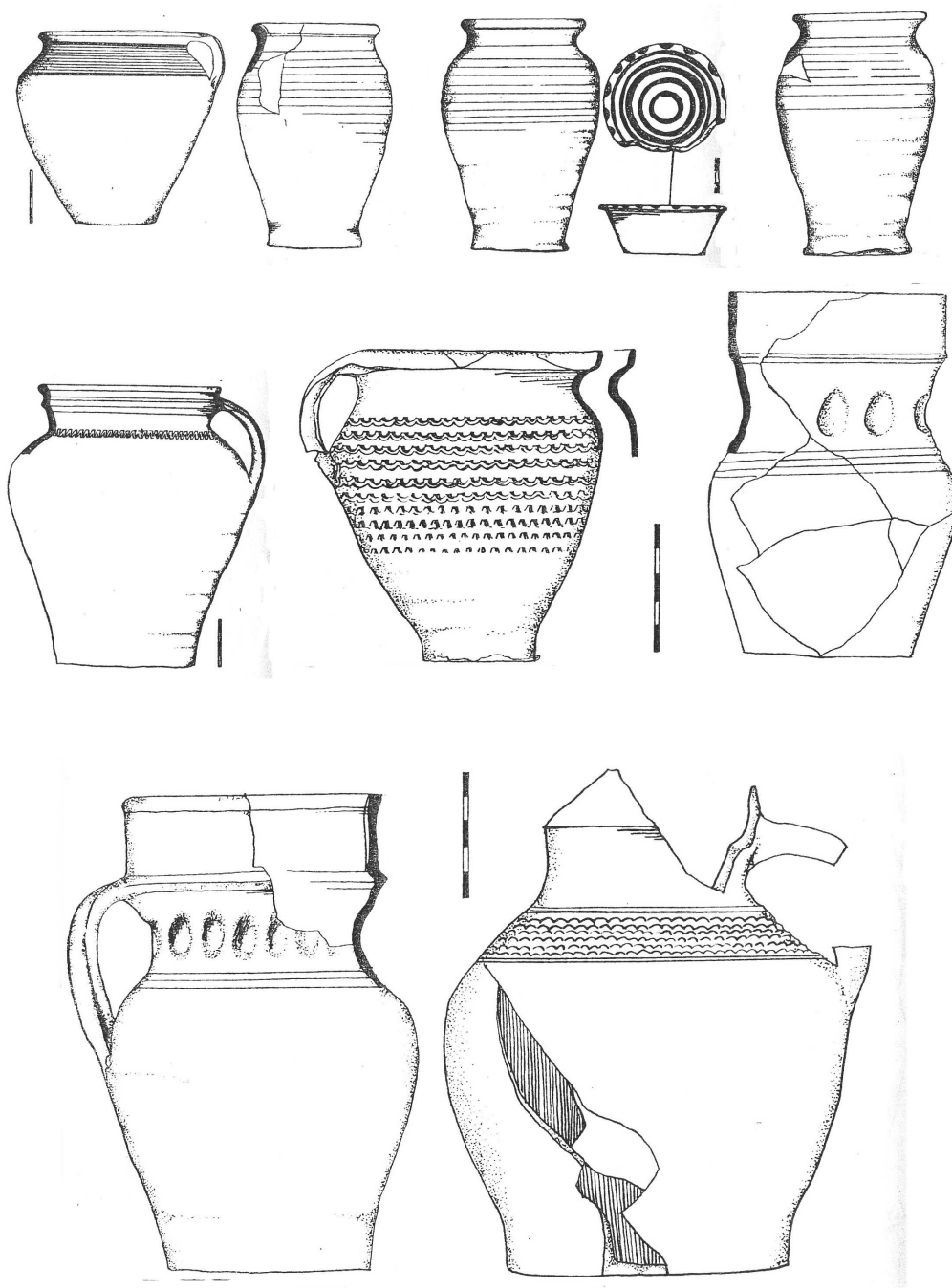
1. polovina 15. století



Obr. 15: Nálezy z Domažlic (Procházka 1984)

Domažlice

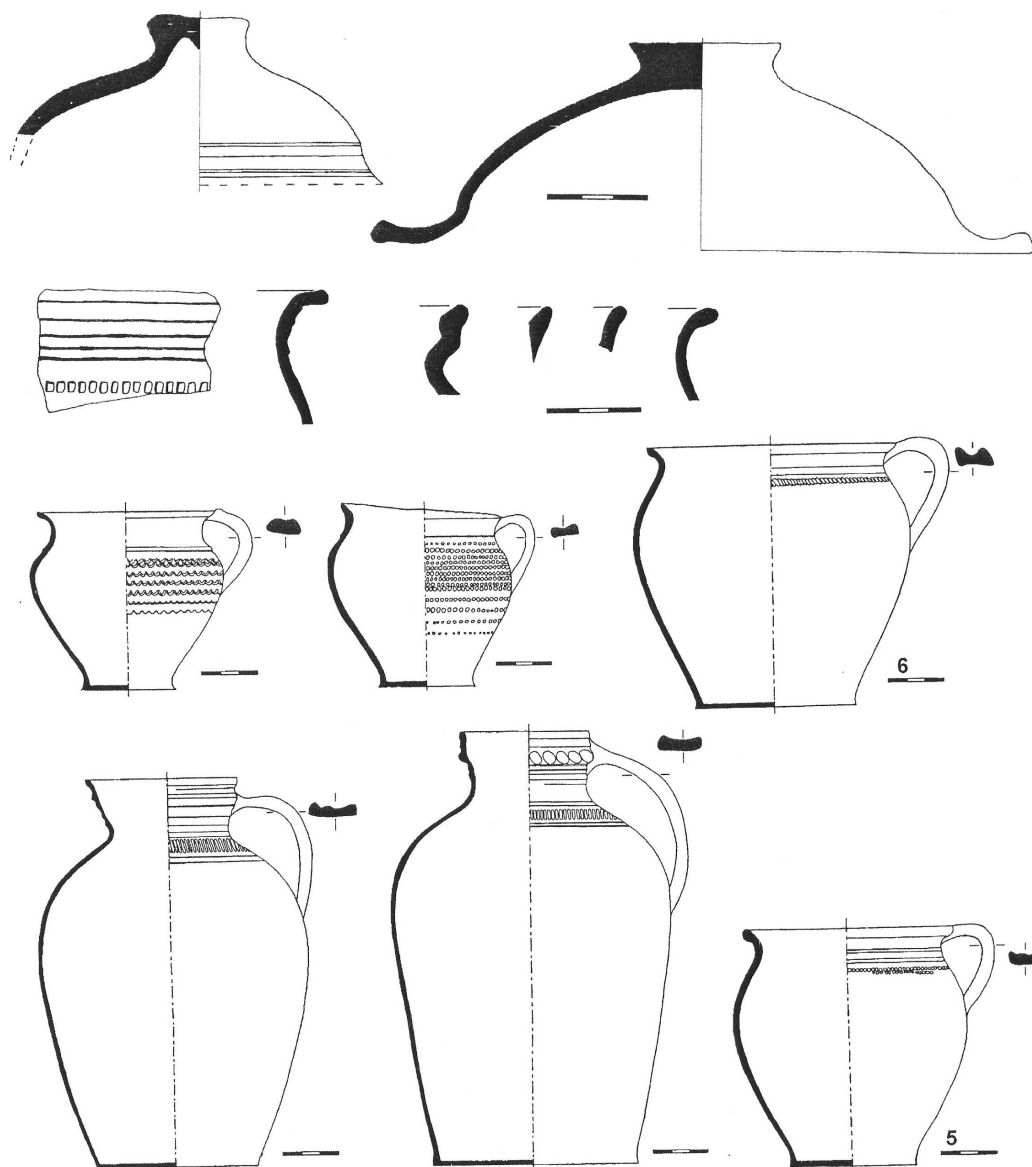
1. polovina 15. století



Obr. 16: Nálezy z Domažlic (Procházka 1984)

Horažďovice

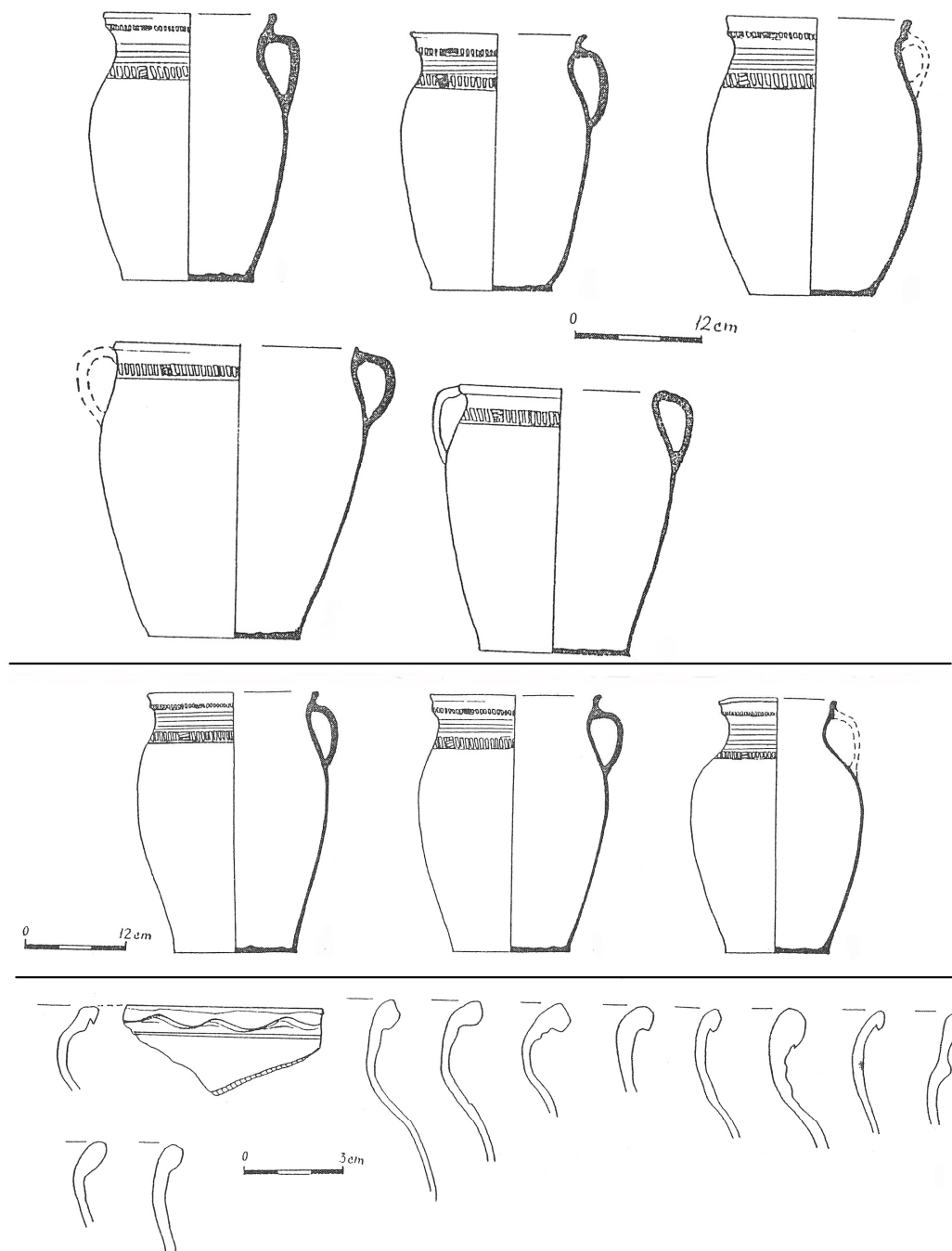
2. pol. 15. století



Obr. 17: Nález z Horažďovic (Tetour 2002)

Horšovský Týn

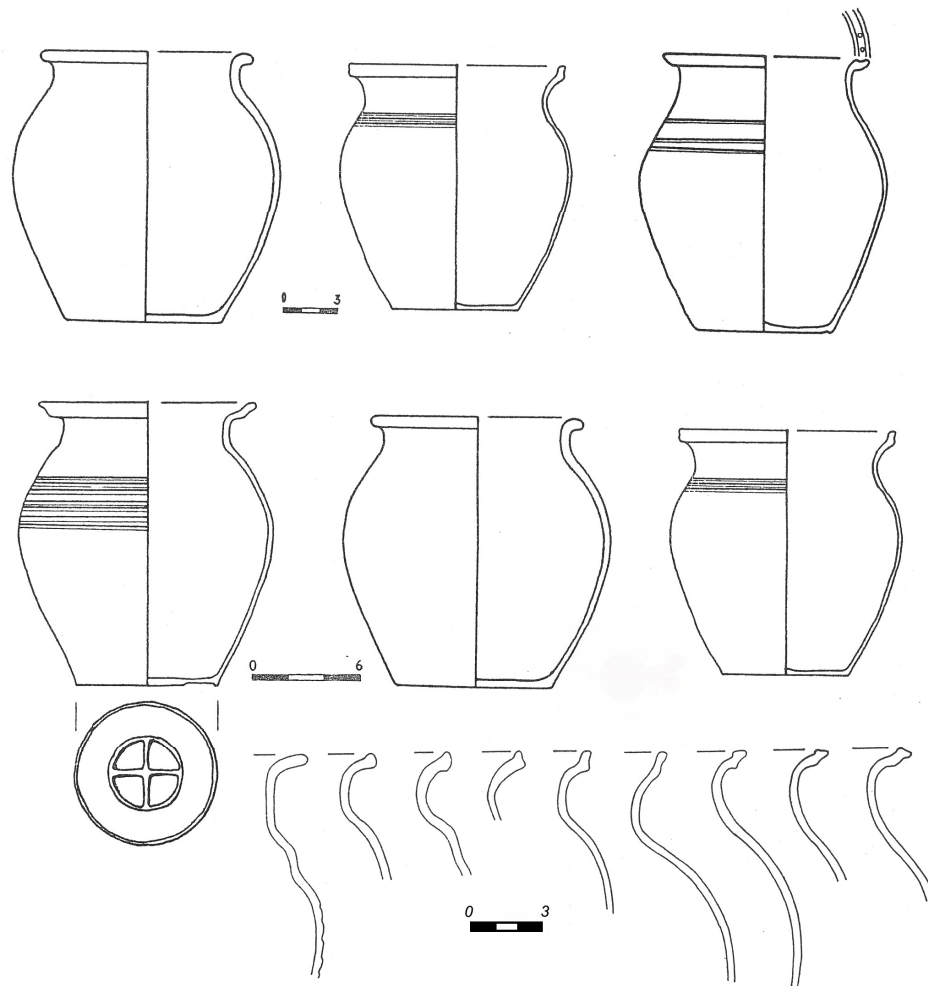
H: konec 15. století - počátek 16. století



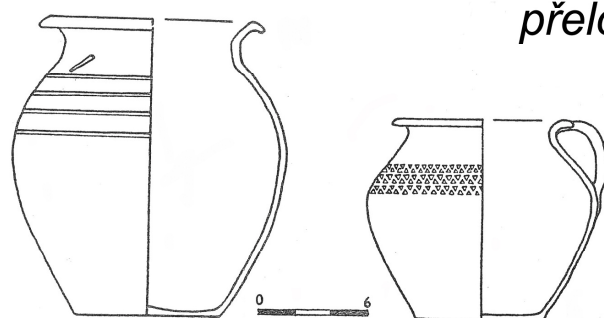
Obr. 18: Nálezy z Horšovského Týna (Frýda 1992)

Kašperské Hory

konec 13. století



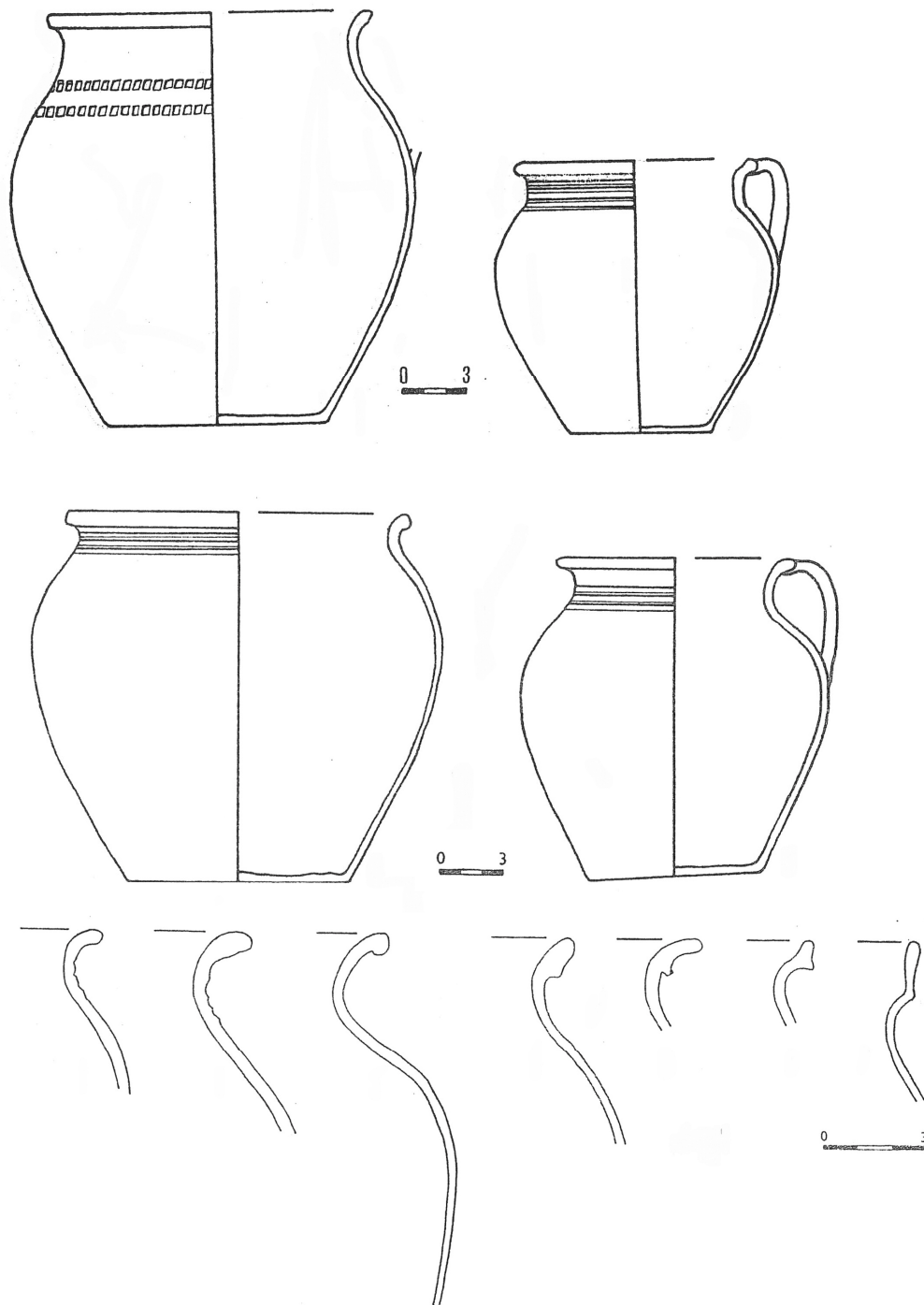
přelom 13./14. století



Obr. 19: Nálezy z Kašperských Hor (Fryda – Rožmberská 1991)

Kašperské Hory

pol. 14. století



Obr. 20: Nálezy z Kašperských Hor (Frýda – Rožmberská 1991)

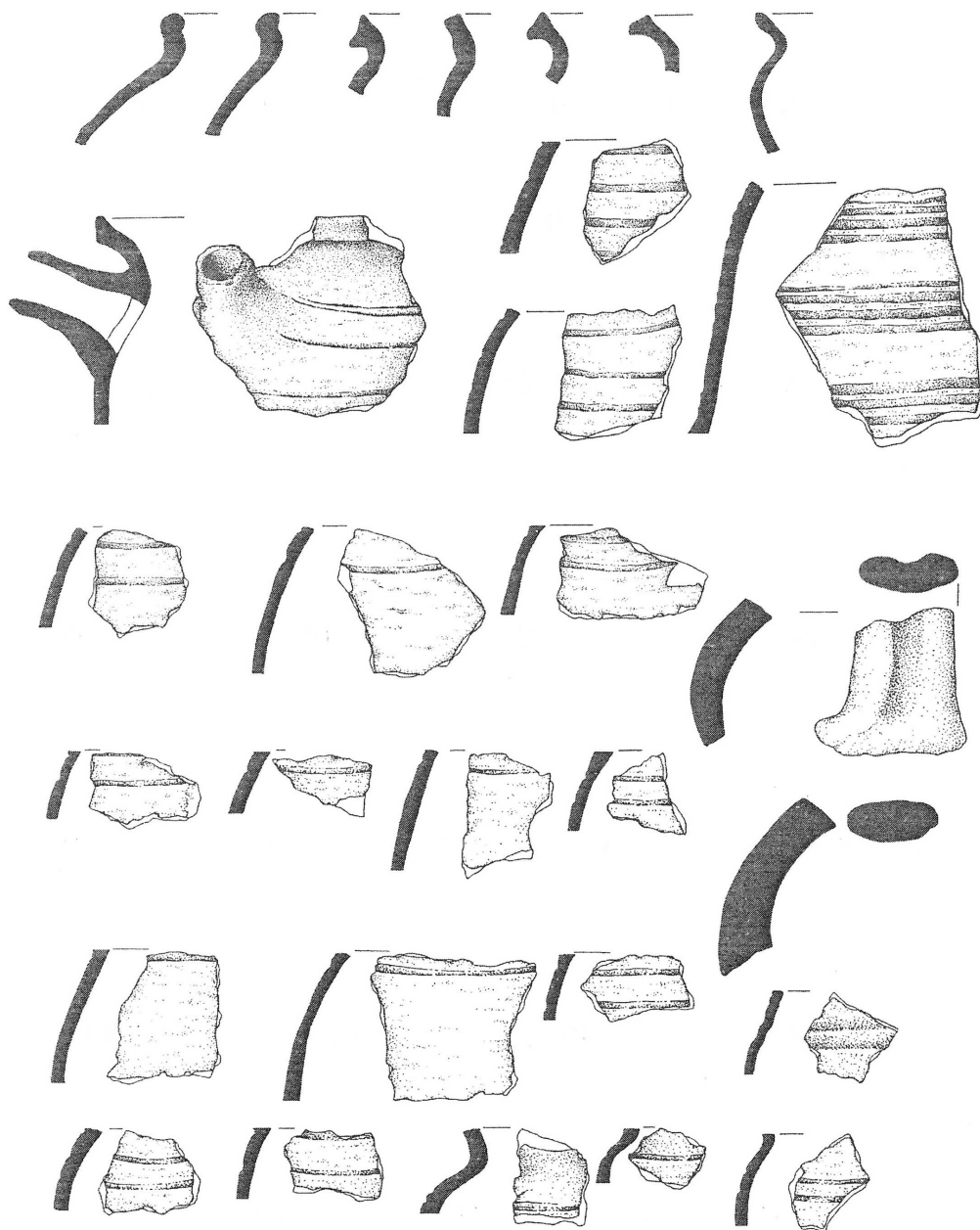
Kašperské Hory

1. pol. 15. století



Obr. 21: Nálezy z Kašperských Hor (Frýda – Rožmberská 1991)

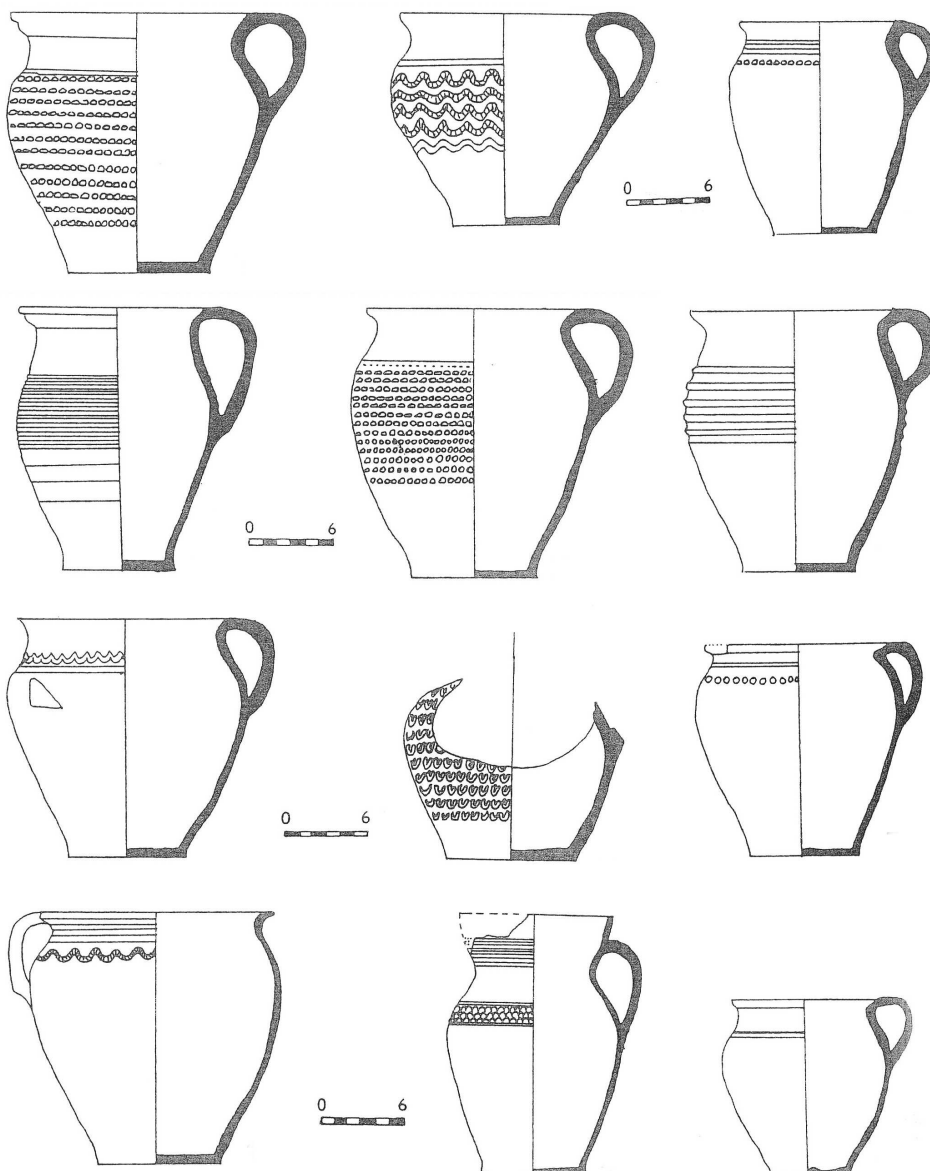
Klatovy *2. polovina 13. - počátek 14. století*



Obr. 22: Nálezy z Klatov (Hůrková 1996)

Klatovy

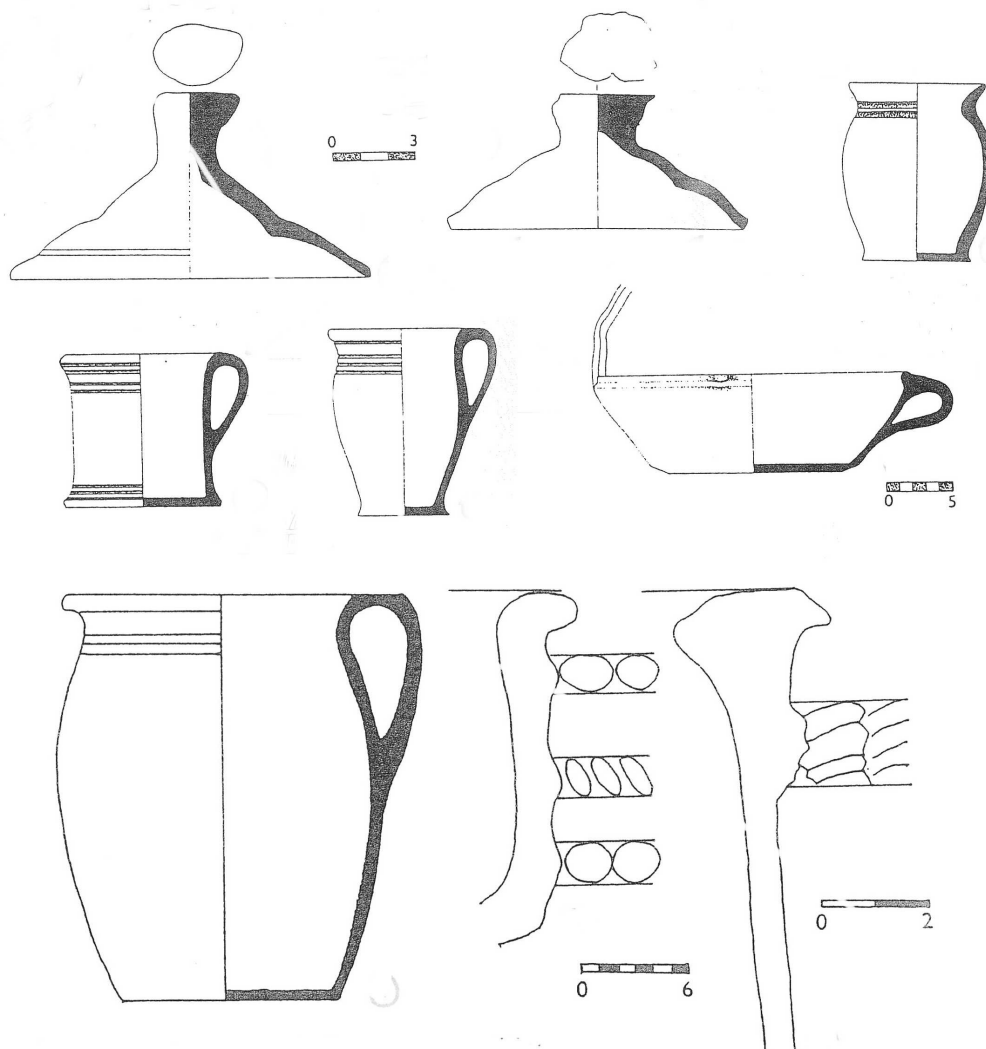
15. století



Obr. 23: Nálezy z Klatov (Vondráčková 1996)

Klatovy

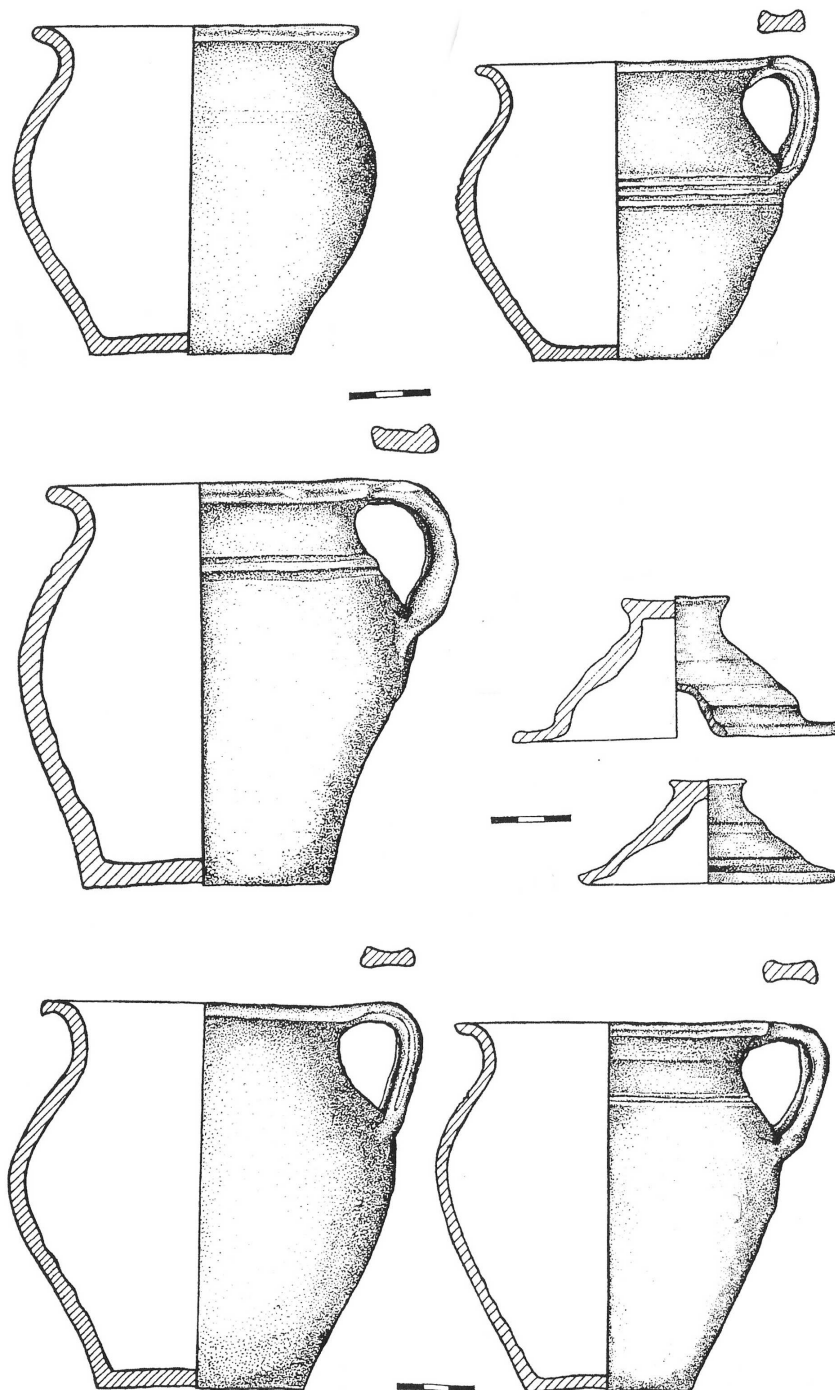
2. polovina 15. - počátek 16. století



Obr. 24: Nálezy z Klatov (Vondráčková 1996)

Písek

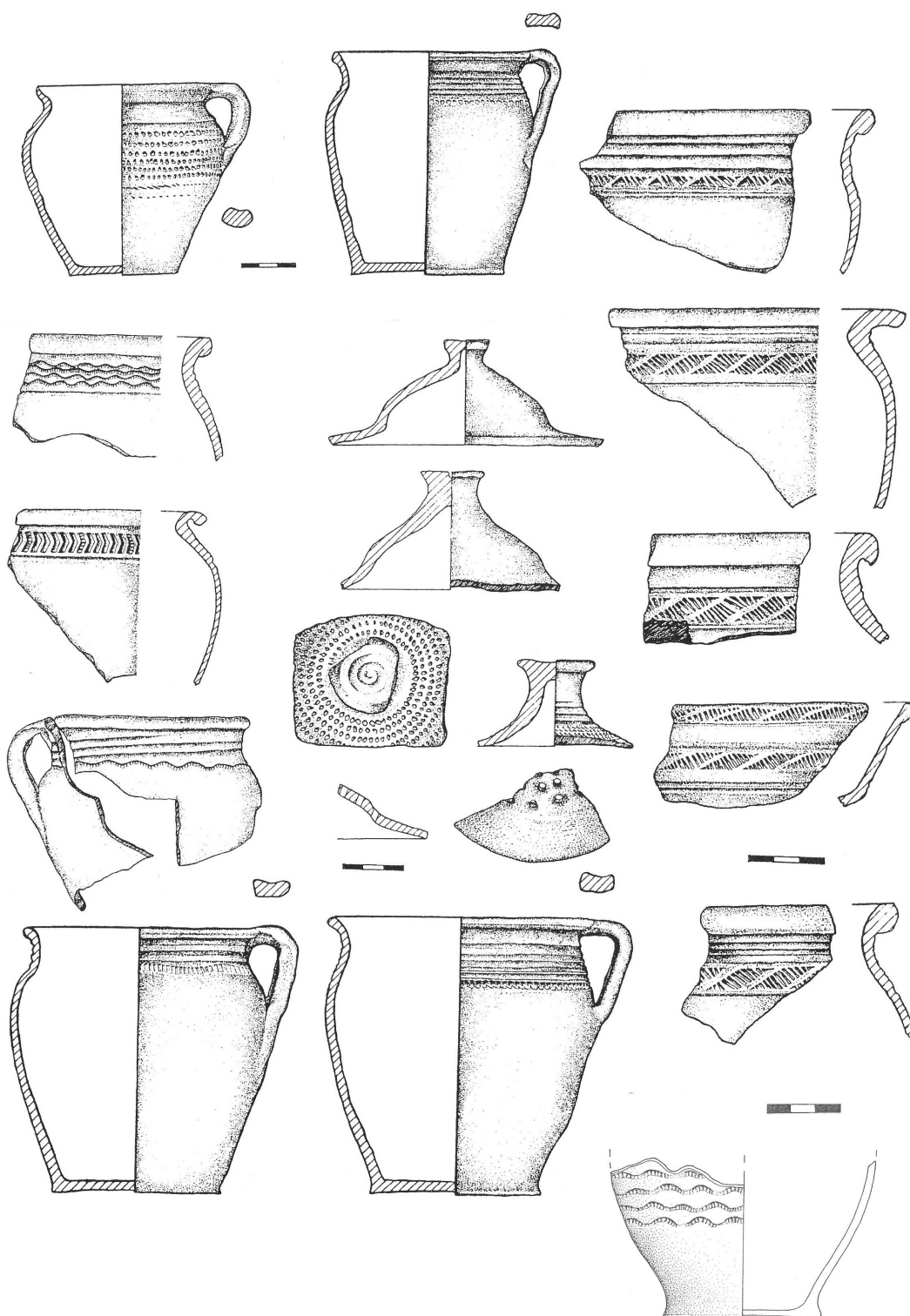
2. polovina 14. století



Obr. 25: Nálezy z Písku (Fröhlich 2002)

Písek

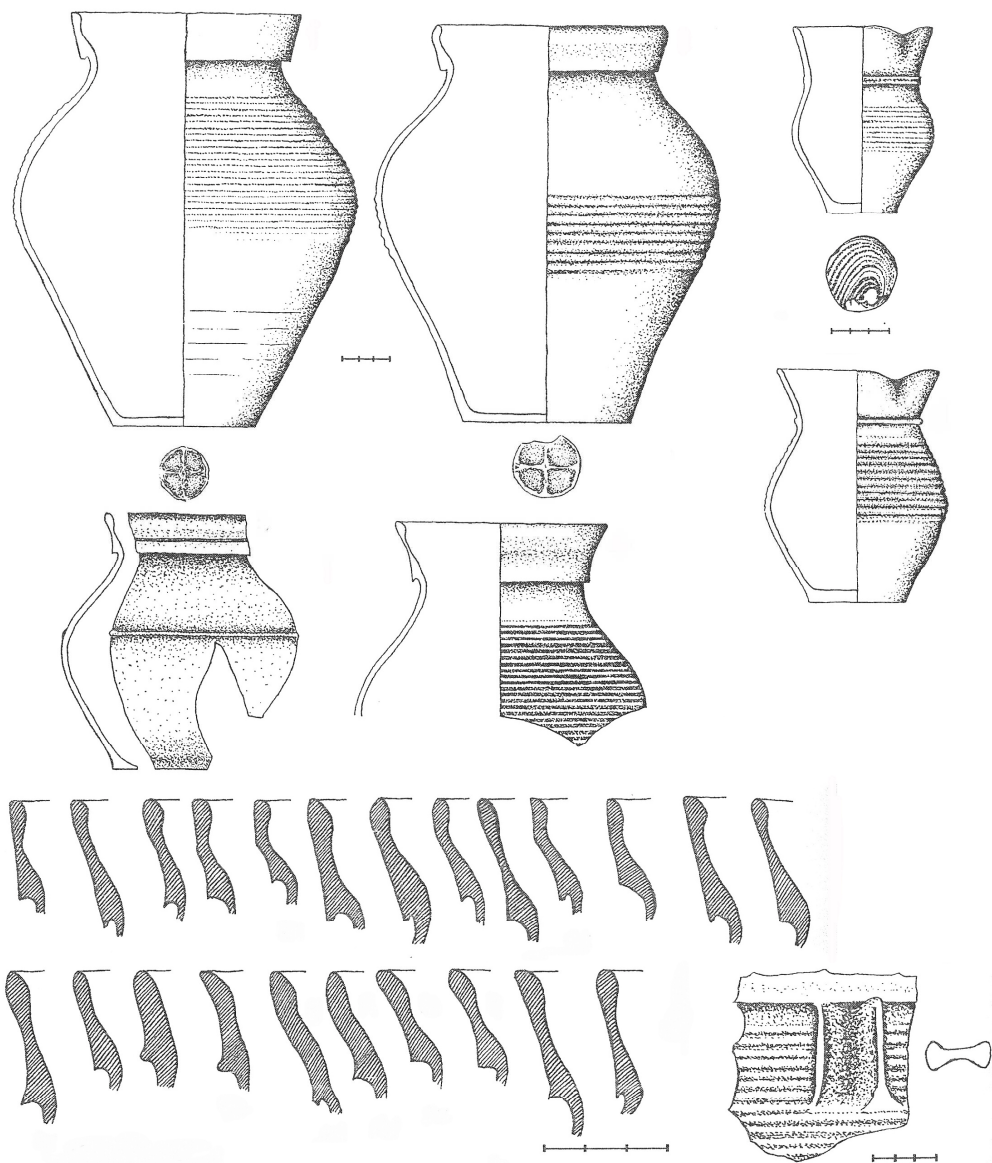
konec 15. století



Obr. 26: Nálezy z Písku (Fröhlich 2002; Fröhlich 2009)

Sokolov

konec 14. - 1. pol. 15. století



Obr. 27: Nález ze Sokolova (Holík 2006)

Tachov

2. pol. 15. století



Obr. 28: Nálezy z Tachova (Rayman 2012a)

XI. SEZNAM ZKRATEK

R – redukční	ODO – odsazený okraj	RL – rytá linie
RO – redukčně-oxidační	VVO – vně vytažený okraj	RV – rytá výzdoba
OR – oxidačně-redukční	VSO – vodorovně seříznutý okraj	PL – plastická lišta
O – oxidační	ŘO – římsovité okraj	Ž – žlábkování
ČŠ – černošedá	ŠSO – šikmo seříznutý okraj	VR – vrypy
H – hnědá	OO – ovalený okraj	VTV – vyleštovaná tuhovaná výzdoba
HŠ – hnědošedá	JOO – jednoduchý oblý okraj	ČM – červené malování
O – okrová	JO – jednoduchý okraj	BM – bílé malování
S – slída	PO – překlopený okraj	PR – výtlačky prstů
P – písek	ZO – zavinutý okraj	BUH – bezuchý hrnec
KP – křemičitý písek	HO – hraněný okraj	H - hrnec
T – tuha	LO – límcovitý okraj	Pok – poklice
Ob – obtáčení	VŠ – vývalková šroubovice	M – mísa
V – vytáčení	RA – radýlko	D – džbán
P – podsýpka	RŠ – rytá šroubovice	Kon – konvice
Od – odřezání		Z – zásobnice
L – leštění		P – pohár
OK – okružní		Lah - lahev

